

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ
KATEDRA HISTORICKÝCH VĚD**

**Smil Osovský z Doubravice.
Symbolika jednání konkrétního účastníka raně novověkých
vztahů**

Diplomová práce
Bc. Zuzana Burianová

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

Pardubice 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 29. 6. 2010

Zuzana Burianová

Ráda bych poděkovala Mgr. Jiřímu Kubešovi Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a připomínky, kterými mi pomáhal při vypracování diplomové práce. Také bych chtěla poděkovat Mgr. Vítězslavu Prchalovi za konzultace a Mgr. Haně Stoklasové za pomoc při práci s latinskými texty.

Anotace

Autorka se v předložené diplomové práci pokusila přiblížit osobnost moravského aristokrata a dlouholetého člena zemské vlády Smila Osovského z Doubravice na Třebíči a Červené Lhotě. V práci šlo především o postižení symbolického chování a jednání tohoto urozence, které potvrzovalo jeho roli ve společnosti raného novověku. Zvolený přístup k poznání vnitřního světa raně novověkého člověka je inspirován myšlenkami francouzského antropologa a sociologa Pierra Bourdieua. Jedním z možných pohledů na tuto problematiku nabízí metodologický koncept symbolické komunikace, který představila münsterská historička Barbara Stollberg-Rilinger. Symbolická komunikace se odehrává na pozadí kolektivního systému hodnot, neboť jen v takovém případě je symbolické jednání srozumitelné. Presentaci konkrétního účastníka raně novověkých vztahů je tedy možné studovat prostřednictvím symbolického jednání. Cílem práce bylo na základě takto stanovených východisek vytvořit historický obraz Smila Osovského z Doubravice. Předkládaná práce je rozdělena do několika oddílů. Autorka představuje Smila Osovského z Doubravice jako člena starožitného rodu a je vyložena povaha jeho vlády na panství Třebíč na základě jeho postoje k náboženství v době konfesionalizace. Autorka si také všímá majetkové reprezentace, která se odrazila v podobě rezidenčního sídla. V další části se práce zaměřuje na mocenskou komunikaci. Podle ní je možné sestavit obraz myšlenkového světa sociální skupiny, do které Smil Osovský jako konkrétní účastník raně novověkých vztahů náležel. Poslední oddíl práce, který je stěžejní, se věnuje budování konkrétního obrazu Smila Osovského prostřednictvím pohřebního kázání. Na takové homiletické dílo lze nazírat jako na symbolické médium zprostředkovávající prezentační strategii Smila Osovského. Autorka dospěla k závěru, že se Smil Osovský z Doubravice se prezentoval na prvním místě jako zbožný urozenec s odkazem na starožitnost rodu. Podstatná byla manifestace vlastních politických postojů s ohledem na zdůraznění zemských svobod. Lze říci, že byl budován očekávaný obraz raně novověkého aristokrata.

Klíčová slova:

Smil Osovský z Doubravice, Třebíč, Pierre Bourdieu, raný novověk, aristokracie, symbolická komunikace, sebezprezentační strategie, mocenská komunikace, pohřební kázání

Annotation

This thesis depicts the personality of a Moravian nobleman and an old member of the provincial government Smil Osovsky from Doubravice in Třebíč and Červená Lhota. The aim is to describe the nobleman's symbolic behaviour and acting that confirmed his role in the society of the early modern period. The attitude of this work - to discover the intern world of an early modern period man - is based on the ideas of a French anthropologist and sociologist Pierre Bourdieu and German historian Barbara Stollberg-Rilinger, the author of the methodological concept of symbolic communication. The work also describes the evaluational values of the society to make the symbolic behaviour understandable. An early modern period man can be observed and studied through his symbolic behaviour. The aim of this work was to render a historical picture of Smil Osovský from Doubravice. The thesis is divided into several parts. The author presents Smil Osovský from Doubravice as a member of an ancient clan that reined in the dominion of Třebíč, his religious attitudes and his representation in terms of property possession and his residency. The second part of the thesis is focused on the communication among the other powerful aristocracy of the early modern period which Smil Osovský was part of. It enables us to build a picture of the mental world of a particular social group. The last part and also the most important describes Smil Osovský the on grounds of his funeral sermons. Such a homiletic work can give us a picture of his author because it reveals his self -presentation strategy. The author has come to a conclusion that Smil Osovský from Doubravice has presented himself as a pious aristocrat from an ancient clan, which he was devoted to. He was also a brave politician with a strong political opinion who emphasized the importance of the provincial rights and liberty. To sum it up, he had been building an expected picture of an early modern period nobleman.

Keywords:

Smil Osovský z Doubravice, Třebíč, Pierre Bourdieu, early modern period, aristocracy, symbolic communication, self -presentation strategy, communication of power, funeral sermons

I	Úvod.....	6
I.1	Představení metodologických východisek a badatelského tématu	6
I.2	Literatura a prameny	10
II	Smil Osovský z Doubravice - jeho původ a vzdělání	20
III	Třebíčský zámek jako rezidence Smila Osovského z Doubravice.....	24
IV	Smil Osovský z Doubravice a nadkonfesijní křesťanství	33
V	Zemská kariéra Smila Osovského z Doubravice a jeho politické myšlení.....	43
V.1	Smil Osovský z Doubravice a jeho reflexe ceremoniálů stavovského holdování v roce 1577 a v roce 1608.....	44
V.2	Smil Osovský z Doubravice jako zemský úředník a loajální služebník	50
V.3	Smil Osovský z Doubravice v opozici proti vládnoucí moci	59
VI	Smil Osovský z Doubravice ve světle pohřebního kázání.....	69
VI.1	Pohřební kázání jako pramen historického poznání	69
VI.2	Smrt Smila Osovského z Doubravice	76
VI.3	Pohřeb třebíčského pána.....	82
VI.4	Historický obraz Smila Osovského z Doubravice ve světle pohřebního kázání	90
VI.5	Pohřební kázání jako odraz sebeprezentace Jakuba Petrozelína Kunštátského a Kateřiny z Valdštejna	98
VII	Závěr	104
VIII	Resumé	109
IX	Seznam použitých pramenů a literatury	111
IX.1	Archivní prameny	111
IX.2	Prameny vydané.....	112
IX.3	Použitá literatura	113
X	Seznam vyobrazení	125
XI	Obrazová příloha	128
XII	Seznam zkratk.....	137

I Úvod

I.1 Představení metodologických východisek a badatelského tématu

Předkládaná práce se věnuje osobnosti Smila Osovského z Doubravice a jeho roli v moravské společnosti na prahu novověku. Cílem práce je přiblížení charakteru Smila Osovského, raně novověkého urozence, jenž vlastnil třebíčského panství a byl reprezentantem stavovské politiky Moravského markrabství. Na počátku stála otázka, jak práci metodologicky uchopit. Nechala jsem se inspirovat myšlenkami francouzského sociologa a antropologa Pierra Bourdieua.¹ Koncept zapadá do postmoderní diskuze o roli subjektivního a objektivního v historické vědě.² Řada jeho myšlenek staví na starších úvahách o vzájemném vztahu společenských struktur a subjektů,³ které v těchto strukturách fungují.⁴ Samozřejmě nejde o stoprocentně účinný metodologický koncept historické vědy. Někteří z historiků se k Bourdieovým myšlenkám staví kriticky, především k jeho teorii „habitu“.⁵ Vzhledem k tomu, že mojí práci jsou blízké přístupy historické antropologie,⁶ kdy se do centra historického bádání dostává člověk a jeho osobitost podmíněná jeho kulturní a sociální rolí ve společnosti, také pomímám Bourdieovu teorii „habitu“. „Habitus“ je chápán jako soubor získaných a upevněných dispozic, které předurčují lidské chování. Tato myšlenka se jeví jako objektivistická, neboť reakce subjektů jsou determinovány působením vyšších sociálních struktur. Bourdieovy myšlenky není možné aplikovat na všechna témata historického

¹ Hlavní myšlenky jsou shrnuty v Pierre BOURDIEU, *Ökonomisches Kapital, Kulturelles Kapital, soziales Kapital*, in: Reinhard KRECKEL (Hg.), *Sociale Ungleichheit*, Göttingen 1983, s. 183-198. Já jsem pracovala s překlady, srov. Pierre BOURDIEU, *Teorie jednání*, Praha 1998; TÝŽ, *Sociální prostor a symbolická moc*, in: *Cahiers du CeFReS* 8, Praha 1995, s. 213-233.

² K postmoderním úvahám a teoriím v českém prostředí především Dušan TŘEŠTÍK, *Mysletí dějiny*, Praha 1999, zvláště s. 57-80.

³ Bourdieova teorie staví na poznání, že skutečnost je vztahová. Srov. P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 11-17.

⁴ Na mysli mám sociální teorii É. Durkheima, jež označuje donucovací vliv sociálních struktur na jedince za hybnou sílu fungování společnosti. Teorie je tedy objektivistická. K tomu srov. TÝŽ, *Sociální prostor*, s. 214, 216-217. Na druhé straně stojí subjektivistická teorie, kdy je hlavním činitelem subjekt interpretující symbolické impulsy vyšších sociálních struktur a na základě toho se formuje jeho chování. Tato teorie byla představena americkým antropologem C. Geertzem, srov. Clifford GEERTZ, *Interpretace kultur. Vybrané eseje*, Praha 2000.

⁵ Koncept „habitu“ je postaven na myšlence souboru získaných a upevněných dispozic, které předurčují lidské chování. Negativa a pozitiva Bourdieuho konceptu „habitu“ s přehledem další literatury k tématu shrnuje Jaroslav ŠOTOLA, *Habitus: sociologický koncept a jeho využití v historické vědě*, in: Lucie ŠTORCHOVÁ (ed.), *Conditio humana - konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007, s. 95-111, zvláště s. 104-107.

⁶ K historicko antropologickému přístupu v historické vědě srov. Richard Van DÜLMEN, *Historická antropologie*, Praha 2002. Přístupy historické antropologie se v českém prostředí začaly výrazněji uplatňovat v polovině devadesátých let minulého století. K tomu srov. Václav BŮŽEK, *Šlechta raného novověku v českém dějepisectví devadesátých let*, in: TÝŽ – Pavel KRÁL (edd), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999 (= OH 7)*, s. 5-28, zde s. 6-7.

výzkumu. J. Šotola upozorňuje především na limity tohoto konceptu ve výkladu moderny nebo historického vývoje a poukazuje na to, že teorie P. Bourdieua se hodí na uzavřené společenské skupiny.⁷ Mě zajímá Bourdieův koncept ekonomie sociálního jednání, který představuje výklad lidského konání na základě vlastnictví čtyř typů kapitálu – ekonomického, kulturního, sociálního a symbolického. V tomto případě aplikovatelných na aristokratickou společnost raného novověku.⁸ Objektívni struktury mají sice determinující účinek na subjekt, ale člověk jako neopakovatelná bytost se všemi zvláštnostmi svého jednání reaguje specificky.⁹ Člověk tedy s kapitálem jako hodnotou nakládá a tím formuje podobu svého jednání. V souvislosti s vlastní sebeidentifikací s politickým děním, společenským postavením, názorovými proudy, či způsobem jednání, hraje důležitou roli symbolický kapitál, jenž tyto hodnoty demonstruje navenek prostřednictvím tzv. „subjektivních reprezentací“.¹⁰

Celá práce je koncipována na základě těchto myšlenek. Podle Bourdieuovy teorie jednání lze aplikovat čtyři typy kapitálu právě na sebezprezentaci Smila Osovského z Doubravice. *Ekonomický kapitál*, jak z názvu vyplývá, zahrnuje ekonomické a materiální zázemí Osovského. *Kulturní kapitál* představuje jeho intelektuální schopnosti, míru vzdělání, či jiné dovednosti přispívající k jeho výlučnosti a vyšší společenské pozice. Třetí *kapitál sociální* se týká života v sítích společenských vztahů, které Smila Osovského jako konkrétního účastníka těchto vztahů ukotvovalo ve společnosti a pomáhalo mu v ní žít. Zároveň mu kvalita těchto vazeb zvyšovala postavení. Čtvrtý kapitál je *symbolický*, jehož prostřednictvím jsou zmíněné předchozí kapitály prezentovány. Úroveň projevu tohoto kapitálu má vypovídací hodnotu a je odvislá od schopností Smila Osovského.

Smil Osovský z Doubravice se řadil k nejvýše postavené skupině obyvatel tehdejší společnosti - šlechty. Aby to bylo jasně patrné, musel se Osovský chovat určitým způsobem. P. Bourdieu k tomu poznamenává: „*společenské třídy se musí tvořit. Nejsou dány v „sociální realitě“*“.¹¹ Začleněním se do sociálně hierarchizované společnosti sloužilo k vlastní

⁷ J. ŠOTOLA, *Habitus*, s. 106.

⁸ V českém prostředí se Bourdieuovou teorií nechal inspirovat a k jeho úvahám se vyjádřil P. Maťa. Maťa hovoří také o specifikách českého prostředí, srov. Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 17-29, zvláště s. 19. Bourdieuovy teorie v souvislosti s reprezentačními možnostmi zámecké architektury využil Jiří KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*, disertační práce, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2005.

⁹ P. BOURDIEU, *Sociální prostor*, s. 216.

¹⁰ TÝŽ, *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 81-86. K prosazení symbolické komunikace v politické kultuře blíže Zdeněk VYBÍRAL, *Politická kultura stavovské Moravy*, SCeH 34, 2004, s. 16-27, zde s. 16; TÝŽ, *Politická komunikace aristokratické společnosti v českých zemích na počátku novověku*, České Budějovice 2005 (= MH VI).

¹¹ P. BOURDIEU, *Sociální prostor*, s. 220.

identifikaci šlechtice a bylo projevem pocitu patřit k nějaké skupině či korporaci, která vyznávala stejné hodnoty. Shodné kolektivní vnímání, řekněme mentalita, pak pomáhá jednotlivci v orientaci ve společnosti a ovlivňuje jeho strategie jednání.¹²

Důležitá je míra a kvalita jednotlivých kapitálů konkrétního člověka.¹³ Ten s nimi na prahu novověku nakládal prostřednictvím vlastní reprezentace. Přesně to vyjádřil Bourdieu: „*nic neklasifikuje jedince lépe, než jeho vlastní klasifikace.*“¹⁴ U Osovského lze vysledovat dvě linie prezentační strategie. Prezence v rámci svého společenského postavení, která je zaměřena na demonstraci takových šlechtických vlastností, jež potvrzovaly urozenost, sociální pozici, výlučnost, vznešenost apod. Druhá rovina prezence se odvíjí od dobového politického diskurzu. Forma prezence je tedy v tomto případě motivována politicky. V předkládané práci dochází k jejich prolínání. Výsledkem výzkumu pak má být představa o historickém obrazu osobnosti Smila Osovského z Doubravice.

Jedním z možných pohledů na tuto problematiku nabízí metodologický koncept symbolické komunikace, který představila münsterská historička Barbara Stollberg-Rilinger.¹⁵ Ta se ve své studii opírá o teoretická východiska fenomenologie, kulturní antropologie, sociologie a etnologie. Také odkazuje k sociologickým východiskům Maxe Webera, který hodnotí symbol jako předpoklad všech sociálních vztahů. Symbolická komunikace spočívá v odhalování specifických symbolů.¹⁶ Kromě základního prostředku této komunikace, jímž je řeč, lze zmínit právě symbolické jednání a ještě skupinu prostředků neverbálních. Mohou to být gesta,¹⁷ zástupné symboly, jako je obraz, barvy, zvuky apod.¹⁸ Symbolická komunikace

¹² P. BOURDIEU, *Sociální prostor*, s. 222-223.

¹³ Objem kapitálu ovlivňuje lidské jednání. K tomu srov. TAMTÉŽ, s. 219.

¹⁴ TAMTÉŽ, s. 223.

¹⁵ První komplexní práci k teoretickým východiskům symbolické komunikace představila Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe-Thesen Forschungsperspektiven*, Zeitschrift für historische Forschung 31, 2004, s. 489-527; Práce uplatňující tuto metodologickou koncepci v českém prostředí V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem, Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006 (= MH VII); Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*; Nově Rostislav SMÍŠEK, *Leopold I., Markéta Tereza Španělská a Ferdinand z Ditrichšteina. Návštěva císařské rodiny v Mikulově roku 1672 jako prostředek symbolické komunikace*, in: V. BŮŽEK – Jaroslav DIBELKA (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007 (= OH 12), s. 65-111. V městském prostředí J. HRDLIČKA, *Otázky bez odpovědí, aneb konsensuální ticho při obnovování městských rad v raně novověkých Čechách*, TAMTÉŽ, s. 187-220.

¹⁶ Srov. B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 490-493.

¹⁷ Zájem o symboliku vyjádřenou gesty a o psychologii gesta projevil Jacques LE GOFF – Jean-Claude SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, Praha 2002, s. 777-788; Jacques LE GOFF, *Kultura středověké Evropy*, Praha 2005, s. 413-479, zde s. 476-477; Jean-Claude SCHMITT, *Svět středověkých gest*, Praha 2004; Praktická existence gesta a tělesná kontrola těla Baldassare CASTIGLIONE, *Dvořan*, Praha 1978 (překlad Adolf FELIX); Norbert ELIAS, *O procesu civilizace I. Proměny chování ve světských vyšších vrstvách Západu*, Praha 2007; TÝŽ, *O procesu civilizace II.*, Praha 2007.

¹⁸ B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 500; Z. VYBÍRAL, *Stavovství a dějiny moci v Českých zemích na prahu novověku*, ČČH 99, 2001, s. 725-759, s. 753.

se odehrává na pozadí kolektivního systému hodnot, neboť jen v takovém případě je symbolické jednání srozumitelné.¹⁹

Předkládaná práce je rozdělena do několika oddílů. V první části bych chtěla představit Smila Osovského z Doubravice jako člena starožitného rodu a zamyslet se nad okolnostmi Smilova vzdělání a výchovy. Následně bych pak chtěla vyložit povahu jeho vlády na panství Třebíč, a to na základě jeho postoje k náboženství v době konfesionalizace. Záměrně se nevěnuji hospodářskému chodu velkostatku, ale všímám si toho, jak se Osovského snaha po reprezentaci odrazila v podobě rezidenčního sídla.

V další části se pak zaměřuji na mocenskou komunikaci, z níž je možné sestavit obraz myšlenkového světa sociální skupiny, do které Smil Osovský jako konkrétní účastník raně novověkých vztahů náležel. Vycházím z předpokladu, že každodenní život a sebe prezentace se staly vizualizací jeho hodnotového světa. To je patrné prostřednictvím symbolického jednání, jež vedlo k jasné sociální identifikaci. V práci se zaměřím na mocenskou komunikaci veřejnou. Ta probíhala během ceremoniálů přijetí panovníka na Moravě v letech 1577 a 1608, v nichž Osovský vystupuje jako věrný poddaný panovníka. Dále na pozadí okolností doprovodu arciknížete Maxmiliána do Polska v roce 1587, jenž byl jedním z výrazů loajálního postoje Smila Osovského vůči habsburskému rodu. V souvislosti s jeho účastí v arciknížecím doprovodu bych chtěla dokázat, že Smil této akce využil za účelem své sebe prezentace. Pozornost bude také věnována mocenské komunikaci probíhající na půdě zemského moravského sněmu v roce 1608, kdy se vyhrotil bratrský spor Rudolfa II. a arciknížete Matyáše Habsburského. Vše s ohledem na postižení myšlenkového světa Smila Osovského z Doubravice a jeho sociálního okolí. Chtěla bych poukázat na názory a potřeby vycházející jak ze starobylých práv a svobod deklarovaných předcházejícími panovníky, tak z nespokojenosti s politickým a společenským vývojem v monarchii. Je jasné, že snaha po změnách v prvním desetiletí 17. století byla podmíněna náboženským neklidem v zemi a nechtěnými mocenskými zásahy do správy Markrabství moravského ze strany císaře Rudolfa II. Také přiblížím okolnosti konfliktu vrcholícího na ivančickém sněmu v dubnu roku 1608 a pokusím se na základě informací z použitých pramenů interpretovat postoje moravské šlechty, které je vedly k alianci s arciknížetem Matyášem a k opozici proti legitimnímu císaři. K tomu využiji písemný materiál, který po sobě zanechal právě Smil Osovský z Doubravice.²⁰

Poslední oddíl práce, který podle mého názoru lze prohlásit za stěžejní, se věnuje budování konkrétního obrazu Smila Osovského prostřednictvím homiletického díla. Na

¹⁹ B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 498.

²⁰ K tomu samostatná pasáž v této práci.

základě myšlenky P. Bourdieua, že „nejtypičtější jsou konstrukční strategie, jejichž cílem je retrospektivní rekonstrukce minulosti, kterou lze přizpůsobit současnosti,“²¹ lze nazírat i na pohřební kázání jako na symbolické médium zprostředkovávající prezentační strategii Smila Osovského. Nejdříve bude věnována pozornost vnímání smrti v aristokratické společnosti raného novověku, jež se promítá i ve sledovaném kázání. Zásadní prostor bych chtěla věnovat rekonstrukci historického obrazu Osovského, jenž ukáže hierarchii sebeprezentačních témat, které se v kázání objevují. V první řadě půjde o demonstraci zbožnosti Smila Osovského, jeho sociálního postavení, urozenosti a starožitnosti rodu Osovských z Doubravice. Následovat bude prezentace konkrétních schopností třebíčského pána, a to především působení v zemských úřadech. Navazovat bude výklad sebeprezentačních snah samotného autora kázání Jakuba Petrozelína Kunštátského a druhé manželky Smila Osovského Kateřiny z Valdštejna. Tuto linii se pokusím sledovat v souvislosti s náboženským smýšlením zúčastněných.

I.2 Literatura a prameny

Smil Osovský z Doubravice je v literatuře označován především za dobrého hospodáře. Od toho se také odvíjí badatelský zájem historiků o hospodaření a chod velkostatku Třebíč. V této souvislosti se autoři věnují Osovskému přímo nebo okrajově v rámci širšího výkladu o dějinách Třebíče. Asi nejzásadnější prací, která se týká doby Osovských z Doubravice, je kniha třebíčského historika V. Nikodéma *Dějiny města Třebíče*.²² Obsahuje opisy řady archivních pramenů dané doby, na jejichž základě se snaží podat ucelený přehled hospodářského, společenského i kulturního života na panství Třebíč. Práce má spíše popisný charakter, a přestože v ní lze najít nepřesnosti, zůstává zásadní syntézou třebíčských raně novověkých dějin.²³ Dalšími faktograficky přínosnými pracemi je dílo třebíčského archiváře V. Sameše²⁴ a první díl monografie o dějinách Třebíče od kolektivu autorů, přičemž autorkou pasáže o Osovských je J. Nováčková.²⁵

²¹ P. BOURDIEU, *Sociální prostor*, s. 227.

²² Vilém NIKODÉM, *Dějiny města Třebíče I*, Třebíč 1931, s. 305-307.

²³ Pro starší dějiny města Třebíče obdobná práce A. Kubeše. Srov. Adolf KUBEŠ, *Dějepis města Třebíče*, Třebíč 1874. Pro valdštejnské období na třebíčském panství jsou nejnovější, avšak podle mého názoru nepříliš zdařilé, práce J. Bečkové. Srov. TÁŽ, *Valdštejnové a Třebíč 1613-1945, historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*, Jihlava 2008; TÁŽ, *Erby na třebíčském zámku*, Třebíč 2001.

²⁴ Vincent SAMEŠ, *Stručné dějiny města Třebíče*, Třebíč 1972-1979.

²⁵ Rudolf FIŠER – Eva NOVÁČKOVÁ – Jiří UHLÍŘ, *Třebíč. Dějiny města I-II*, Brno 1978.

Hospodaření na panství Třebíč jsem ve své diplomové práci ponechala stranou a zaměřila jsem se především na reprezentační strategie Smila Osovského na třebíčském zámku a na náboženské poměry v městě Třebíči.²⁶ Existuje několik monografií a studií, které se buď přímo, nebo nepřímo věnují náboženským poměrům na panství. Většinou jsou zaměřeny na vyličení dějin protestantů.²⁷ V práci se zaměřuji především na postižení šíření luterství na Moravě a zdůraznění snášenlivosti a synkretismu probíhajícího na třebíčském panství na přelomu století, přičemž vycházím z názorů J. Války na toleranci a koexistenci jednotlivých vyznání vycházející ze zemského práva.²⁸ Další část diplomové práce je zaměřena na Smila Osovského a jeho reflexi politického systému a politické kultury, která se odráží v mocenské komunikaci dané doby. K této problematice jsou zásadní práce Z. Vybírala, inspirované mocenskými vztahy aristokratické společnosti raného novověku s panovníkem.²⁹ Díla se také mimo jiné věnují moci jako sociálního konstruktů, jež se promítá do každodenního života moravské šlechty.³⁰ Další literatura se pak věnuje Smilovi Osovskému z Doubravice jako členu politické reprezentace Moravy, podle čeho je možné pozorovat formy jeho vztahu s panovníkem. Nejprve na příkladu stavovského holdování vystupuje Smil jako věrný

²⁶ V práci vycházím ze stavebně-historických průzkumů třebíčského zámku. Avšak vzhledem k tomu, že doposud neexistuje podrobná zpráva o stavebním vývoji zámku a dosavadní práce jsou hodnoceny, až na výjimky, kriticky, nelze je využít k zásadnímu posouzení. Jana SEVERINOVÁ – Karel SEVERIN, *Stavebněhistorické a restaurátorské posouzení exteriéru areálu zámku v Třebíči*, Brno 1996; Dagmar ČERNOUŠKOVÁ – Pavel BORSKÝ, *Zámek (bývalý klášter benediktinů) v Třebíči. Stavebněhistorický průzkum*, Brno 2001; Vladislav RAZÍM – Pavel ZAHRADNÍK, *Třebíč – středověké opevnění bývalého kláštera benediktinů. Stavebně-historický průzkum*, Třebíč-Praha 2003.

²⁷ Ilja BURIAN, *Dějiny protestantismu v Třebíči a Dolních Vilémovicích*, Třebíč 1996. Náboženství v Třebíči se věnují některé pasáže z již zmíněných prací o třebíčských dějinách. K třebíčskému bratrskému sboru s ohledem na sbory Jednoty bratrské v Čechách i na Moravě srov. Ferdinand HREJSA, *Sborové jednoty bratrské*, Praha 1935. Dílčí studie srov. A. KUBEŠ, *Literátský sbor třebíčský se zvláštním zřetelem k vývoji a významu literátských sborů vůbec*, ČMM 12, 1880, s. 131-156, I. BURIAN, *Děkanství horního podkrají brněnského*, Vlastivědný sborník Vysočiny, 1968, s. 25-34. Nebo také prozopografická disertační práce Amalie SVOBODOVÁ, *Jakub Petrozelin a Třebíč*, Disertační práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno, Brno 1929. K povaze reformace na Moravě výběrově srov. F. HREJSA, *Luterství, kalvinismus a podobojí na Moravě před Bílou horou*, ČČH 44, 1938, s. 296-326, 475-485; František HRUBÝ, *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*, ČČH 40, 1934, s. 263-309; TÝŽ, *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*, ČČH 41, 1935, s. 1-49, 237-268; Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy. Díl 2. Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1995 (= Vlastivěda moravská. Země a lid, nová rada, svazek 6), Brno 1995, 13-19, 48-60, 151-166.

²⁸ Jiří JUST – Zdeněk R. NEŠPOR – Ondřej MATĚJKA a kol., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 66-122; Petr ZEMEK, *Konfese moravských (novo)utrakvistů z roku 1566*, SCeTH 33, 2003, s. 109-149. J. VÁLKA, *Tolerance či koexistence (K povaze soužití různých náboženských vyznání v českých zemích v 15. až 17. století)*, in: J. VÁLKA (ed.), *Husitství na Moravě. Náboženská snášenlivost. Jan Amos Komenský*, Brno 2005, s. 237-248.

²⁹ Srov. Zdeněk VYBÍRAL, *Politická*. K definici moci jako sociálního konstruktů blíže TÝŽ, *Moc „institucionální“ a moc „symbolická“*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= OH 11), 245-255.

³⁰ Z. VYBÍRAL, *Moc „institucionální“ a moc „symbolická“*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Společnost*, 245-255.

poddaný.³¹ Dále jako loajální služebník habsburského rodu v souvislosti se svojí účastí na vojenském tažení arciknížete Maxmiliána do Polska.³² Nakonec je sledován vztah Osovského a panovníka v rámci opozice proti legitimní vládnoucí moci.³³

V předkládané práci nahlížím na osobnost Smila Osovského z Doubravice jako na člena privilegované aristokratické vrstvy společnosti raného novověku.³⁴ Velký přínos do bádání o šlechtě přinesly Historickým ústavem Filozofické fakulty v Českých Budějovicích vydávané sborníkové příspěvky z historických konferencí pod názvem *Opera historica*.³⁵ V práci však vycházím především z dosud nepřekonaných prací o šlechtě, a to z díla jihočeských historiků *Věk urozených*,³⁶ a monografie P. Mati *Svět české aristokracie (1500-1700)*.³⁷ Neopomenutelnou monografií, ze které jsem v práci vycházela, je komplexní dílo o dějinách Moravy J. Války - *Morava reformace, renesance a baroka*.³⁸ Práce také sleduje období vlády císaře Rudolfa II. K jeho osobě je jednou z nejzdařilejších syntetických prací životopisná charakteristika Rudolfa II. z pera J. Janáčka.³⁹ Podobně obsáhlou sondou do světa melancholického císaře je zahraniční práce Roberta J. W. Evanse.⁴⁰ Zájem českých historiků o něj a jeho dobu je poměrně značný.⁴¹

³¹ Stavovské holdování představili Lynne HELLER – Karl VOCELKA, *Die Lebenswelt der Habsburger. Kultur- und Mentalitätsgeschichte einer Familie*, Graz 1997, s. 180-182. V českém prostředí se tématice stavovského holdování nevěnovalo příliš pozornosti. Po právní stránce holdování zpracoval František KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské I*, Praha 1900, s. 92-94. Problematice slavnostních vjezdů panovníka do Vratislavi v pozdním středověku a raném novověku je věnováno více pozornosti díky M. Holé, srov. TÁŽ, „*Fuit honorifice suspectus*“. *Holdovací cesty českých panovníků do Vratislavi v pozdním středověku*, in: Lenka BOBKOVÁ – Jana KONVIČNÁ (edd.), *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.-17. století. Korunní země v dějinách Českého státu III*, Praha 2006, s. 273-296.

³² Josef MACŮREK, *Čechové a Poláci v 2. polovině 16. století (1573-1589)*, Praha 1948.

³³ K tomu především Z. VYBÍRAL, *Stavovská Morava mezi Rudolfem II. a Matyášem (Vztahy mezi českou s moravskou stavovskou reprezentací a konfederací z roku 1608)*, ČMM 116, 1997, s. 347-386.

³⁴ Možné přístupy k dějinám šlechty i s přehledem dosavadní literatury zpracoval V. Bůžek. V. BŮŽEK, *Šlechta raného novověku*, s. 5-28.

³⁵ V. BŮŽEK (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (= OH 3); TÝŽ (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*, České Budějovice 1996 (= OH 5); TÝŽ (ed.), *Poslední páni z Hradce*, České Budějovice 1998 (= OH 6); V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= OH 7); TITÍŽ (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (=Opera historica 8) a také některé příspěvky v TITÍŽ (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= OH 10); TITÍŽ (edd.), *Společnost*; V. BŮŽEK – J. DIBELKA (edd.), *Člověk a sociální skupina*; a nejnověji V. BŮŽEK (ed.), *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*, České Budějovice 2009 (= OH 13).

³⁶ V. BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002.

³⁷ P. MAŤA, *Svět*.

³⁸ J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*.

³⁹ Srov. Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha-Litomyšl 1997. Dále TÝŽ, *Pád Rudolfa II.*, Praha 1973.

⁴⁰ Srov. Robert John Weston EVANS, *Rudolf II. a jeho svět. Myšlení a kultura ve střední Evropě 1576-1612*, Praha 1997.

⁴¹ Dalšími historiky, jejichž zájem směřoval k osobě císaře Rudolfa II. jsou výběrově ze starších prací Anton GINDELY, *Rudolf II. und seine Zeit I-II*, Prag 1862-1865; Karel KROFTA, *Majestát Rudolfa II.*, Praha 1909; Jan Bedřich NOVÁK, *Rudolf II. a jeho pád*, Praha 1935; Josef POLIŠENSKÝ, *Doba Rudolfa II.*, Praha 1941.

Následující a zásadní pasáž diplomové práce se týká budování historickému obrazu Smila Osovského prostřednictvím pohřebního kázání. Pohřební homiletika si získala větší pozornost historiků především v souvislosti se studiem badatelsky přitažlivého fenoménu smrti.⁴² V českém prostředí nejvýrazněji zasáhl do studia smrti v prostředí šlechty P. Král. Svými četnými pracemi na základě rozboru písemných pramenů hromadné a osobní povahy a ikonografických pramenů podal přehled o kolektivní představě smrti, o smrti jako o přechodovém rituálu spojeném se symbolikou funerálních ceremonií nebo o přípravě na smrt v rovině „*Memento mori*“ - celoživotní přípravě na odchod ze světa.⁴³ V posledním desetiletí vzniklo také několik sborníků s řadou příspěvků k tématice vnímání smrti a průběhu umírání u lidí odlišného pohlaví a věku (dítěte), nebo napříč společenským spektrem.⁴⁴ V umělecko-historické rovině je patrný zájem o hmotné či ikonografické prameny a sepulkrální památky.⁴⁵

Pohřební kázání jako pramen vědeckého poznání se podle R. Pavlíčkové dostala do zorného úhlu pohledu historiků již v 19. století, a to díky německé historiografii.⁴⁶ Ovšem zájem historiků směřoval zpočátku výhradně do prostřední protestantského.⁴⁷ Obliba nekatolických kázání souvisí s jejich funkcí během vlastního pohřbu zesnulého. V souvislosti s rozdílným pojetím spásy se v průběhu nekatolického pohřebního ceremoniálu dostává

Jaroslav PÁNEK, *K povaze vlády Rudolfa II. v Českém království*, FHB 18, 1997, s. 71-84. Eliška FUČÍKOVÁ a kol. (edd.), *Rudolf II. a Praha, Císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum střední Evropy*, Praha-Londýn-Milán 1997. Zahraniční historiografie věnovaná Rudolfovi II. výběrově Karl VOCELKA, *Die politischce Propaganda Kaiser Rudolfs II (1576-1612)*, Wien 1981; TÝŽ, *Rudolf II. und seine Zeit*, Köln-Wien 1984; Pod ústavem dějin umění AV ČR je vydáván bulletin pro výzkum umění a kultury za doby Rudolfa II. *Studia Rudolphina* 1-9, Praha 2001-2009.

⁴² Stěžejní zahraniční práce francouzského představitele přístupů školy Annales je Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000.

⁴³ K testamentární praxi P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550-1650*, České Budějovice 2002 (= MH II). Stěžejní monografií k dějinám smrti ve šlechtickém prostředí raného novověku TÝŽ, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004 (= MH 4). Dílčí studie k tématu TÝŽ, *Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Slavnosti a zábavy*, s. 315-332; TÝŽ, *Rituál a ceremoniál. Na příkladu pohřebních slavností na šlechtických dvorech v raném novověku*, SPFFBU C 49, Brno 2002, s. 71-85; TÝŽ, *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století*, in: Martin HOLÝ – Jiří MIKULEC (edd.), *Církev a smrt. K institucionalizaci smrti v raném novověku*, Praha 2007, s. 7-22.

⁴⁴ Helena LORENZOVÁ – Taťána PETRASOVÁ (edd.), *Fenomén smrti v kultuře 19. století*, Praha 2001; Jitka RADIMSKÁ (ed.), *„Vita morsque et librorum historia“*. *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven*, České Budějovice 2006 (= OR 9); M. HOLÝ – J. MIKULEC (edd.), *Církev a smrt. K institucionalizaci smrti v raném novověku*, Praha 2007.

⁴⁵ Výběrově například Milan HLINOMAZ, *K náhrobku Viléma z Rožmberka a pohřbům renesančních velmožů*, in: V. BŮŽEK (ed.), *Život na dvoře*, s. 395-400; Ondřej JAKUBEC (ed.), *Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích*, Olomouc 2007; Roman PRAHL a kol., *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*, Praha 2004. Za celkové shrnutí bibliografie k tématu smrti do roku 2002 vděčíme brněnskému historikovi T. Knozovi otištěné v sborníku prací Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Srov. Tomáš KNOZ, *Výběrová bibliografie k dějinám smrti na území českých zemí*, SPFFBU C 51, Brno 2004, s. 305-320.

⁴⁶ Zásadní práce k výzkumu pohřebních kázání v rámci funebrální kultury raného novověku srov. Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*, České Budějovice 2008.

⁴⁷ Blíže o vyšší oblíbenosti, resp. využitelnosti protestantských pohřebních kázání, srov. TAMTÉŽ, s. 18-20.

kázání do samého středu pozornosti a zároveň ustupují akty katolické náboženské praxe, jako je zádušní mše či poskytnutí almužny za duši zesnulého.⁴⁸

Jak bylo řečeno, nekatolická pohřební kázání si získala větší oblibu historiků německého okruhu, z nichž je na místě jmenovat R. Lenze, jenž stál u zrodu centra pro výzkum pohřebních kázání v Marburgu.⁴⁹ Přitažlivost protestantských pohřebních kázání tkví v jejich množství a především v jejich výpovědním charakteru. Během pohřbu v nekatolickém prostředí kázání podávala mnohem více informací o zesnulém, a navíc existovala pro celé společenské spektrum. Zájem o výzkum katolických kázání je mladší. Bádání odstartoval sborník *Oratio Funebris* z roku 1999,⁵⁰ jehož editoři B. Boge a R. G. Bogner v úvodní studii zhodnotili dosavadní badatelský přístup ke katolické pohřební homiletice jako úplné opomenutí tohoto druhu novověkého historického pramene.⁵¹

V českém prostředí se v minulosti funerální homiletiky dotkl již J. Jungmann ve své *Historii literatury české*, jenž vytvořil její na dlouho jediný, ne však úplný soupis.⁵² Před polovinou 20. století začal vznikat katalog českých a slovenských tisků, jenž mimo jiné také eviduje pohřební kázání a je k dispozici online.⁵³ Dále byly publikovány drobné práce poukazující na existenci homiletických pramenů a zpřístupňující některé z nich.⁵⁴ V první polovině 20. století nebyl tedy zájem o funerální homiletiku příliš velký. Obliba pohřebních kázání vzrostla v devadesátých letech minulého století. Výraznými literárně historickými pracemi jsou knihy M. Sládka, jež obsahují mimo úvodních teoretických studií také edice katolických i protestantských pohřebních kázání. Sládek zkoumá fenomén smrti a okolnosti

⁴⁸ Komparaci konfesijních odlišností během pohřebního ceremoniálu bude v této práci dán prostor níže.

⁴⁹ Rudolf LENZ (Hg.), *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, Stuttgart 2004⁴. V rámci výzkumu došlo také ke katalogizaci pohřebních kázání. Online katalog *Forschungstelle für Personalschriften* v Marburgu je k dispozici na www.uni-marburg.de/fpmr. Další centrum pro výzkum pohřebních kázání je ve Wolfenbüttelu v Herzog August Bibliothek. Srov. <http://dbs.hab.de/leichenpredigten/>.

⁵⁰ Birgit BOGE – Ralf Georg BOGNER (Hrsg.), *Oratio Funebris. Die katholische Leichenpredigt der frühen Neuzeit. Zwölf Studien. Mit einem Katalog deutschsprachiger katholischer Leichenpredigten in Einzeldrucken 1576-1799 aus den Beständen der Stiftsbibliothek Klosterneuburg und der Universitätsbibliothek Eichstätt*, Amsterdam-Atlanta 1999.

⁵¹ TAMTĚŽ, s. 5-8. K tomu srov. R. PAVLÍČKOVÁ, *Triumphus*, s. 18-19; dále také TÁŽ, „Dobrá památka“, *pohřební kázání a starší dějepisectví. Německé pohřební kázání nad kardinálem Harrachem z roku 1667*, *Theatrum historiae* 2, 2007, s. 137-155, zde s. 139, pozn. 5-6.

⁵² Miloš SLÁDEK, *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století*, in: *Česká literatura doby baroka*, Literární archiv 27 (Sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století), Praha 1994, s. 191-208, zde s. 191-192.

⁵³ Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století. Praha 1925-1967. K dispozici online www.knihopis.cz.

⁵⁴ K tomu více R. Pavlíčková, která zmiňuje práce Josefa Wolfa, Zdeňka Kalisty, nebo Františka Šiguta. Srov. R. PAVLÍČKOVÁ, *Triumphus*, s. 21-22. Je nutné zmínit ještě edici pohřebního kázání nad P. Fabricim od Antonína Škarky. Srov. Antonín ŠKARKA, *Nový komeniologický nález: Kázání pohřební nad P. Fabriciem z roku 1649*, in: *Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko – historicko – filologická*, č. 4, Praha 1938, s. 1-75.

„šťastné“ smrti na základě barokní literatury.⁵⁵ Tématu „dobré“ smrti jako šlechtické ctnosti se s odkazem na pohřební homiletiku věnoval brněnský historik T. Knoz.⁵⁶ Podobně pro poznání památky zemřelých v aristokratickém myšlení využívá pohřebních kázání M. Svoboda, a to na příkladu rodu Redernů.⁵⁷ Z prostředí Jednoty bratrské se pohřební homiletikou zabýval J. Marek. V práci přiblížil mimo jiné i řádný postup při sestavování kázání podle normativních pramenů bratrské církve.⁵⁸

V posledních třech letech si získala velkou pozornost katolická pohřební kázání díky již zmiňované R. Pavlíčkové, která položila zatím nejucelenější hlediska výzkumu raně novověké katolické funerální homiletiky. Zásadní prací se stala monografie *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*.⁵⁹ Práce obsahuje edice dvou kázání nad biskupy a teoretický základ pro studium tohoto typu historického pramene. Přináší tak pohled na myšlenkový svět církevní aristokracie období baroka, konfesijní změny v komemorativní praxi a charakteristiku homiletické literatury jako nositele a uchovatele paměti. Monografii R. Pavlíčkové předcházely také četné dílčí studie.⁶⁰

V rámci širšího historického výkladu, který není apriori zaměřen na pohřební kázání, fenomén smrti či komemorativní kulturu vůbec, je nutné zmínit práce věnující se šlechtickým dějinám. Je to především již zmiňovaná monografie kolektivu jihočeských historiků *Věk urozených*.⁶¹

⁵⁵ M. SLÁDEK, *Poznámky*; TÝŽ, *Malý svět jest člověk aneb výbor z české barokní prózy*, Praha 1995, 191-198, s. 202-230; TÝŽ, *Vitr jest život člověka aneb život a smrt v české barokní próze*, Praha 2000, s. 135-156, s. 158-206.

⁵⁶ T. KNOZ, *Todten-Gerüst. Dobrá smrt ctnostného šlechtice v pohřebních kázáních Dona Florentina Schillinga*, SPFFBU C 49, 2002, s. 119-134.

⁵⁷ Velmi cenný je jeho teoretický úvod o povaze funkce a interpretace pohřebních kázání, srov. Milan SVOBODA, *Tři pohřební kázání z první poloviny 17. věku: šlechtické rody a jejich příbuzní z českých zemí (Srovnání a metody interpretace textů z historického hlediska)*, in: J. RADIMSKÁ (ed.), *„Vita morsque et librorum historia“*, s. 169-181. K pohřebnímu kázání jako součásti pramenné základny raně novověké komemorativní kultury srov. T. MALÝ, *Komemorativní kultura v českých zemích raného novověku*, in: O. JAKUBEC, *Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích*, Olomouc 2007, s. 36-43, zde s. 40.

⁵⁸ Jindřich MAREK, *Bratrská nauka o posledních věcech člověka a smrt pána Kunráta Krajíře z Krajku (1487-1542)*, in: *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků 19*, 2005-2006, s. 33-59.

⁵⁹ R. PAVLÍČKOVÁ, *Triumphus*.

⁶⁰ Výběrově TÁŽ, *„Dobrá památka“*, s. 137-155; TÁŽ, *Pohřební kázání nad biskupy v době konfesionalizace*, in: M. HOLÝ – J. MIKULEC (edd.), *Církev*, s. 115-148; TÁŽ, *„Tichý pohřeb“ trevírského kurfiřta Karla Lotrinského ve Vídni 1715-1716. Raně novověká smrt v kontextu dvorského ceremonálu a katolické komemorace*, ČMM 127, 2008, s. 313-333; TÁŽ, *Pohřební kázání a emblematický tisk. Kázání nad trevírským kurfiřtem Johannem Hugo von Orsbeck z roku 1711*, *Theatrum historiae* 3, 2008, s. 109-135; TÁŽ, *Výzdoba pohřebních kázání nad olomouckými biskupy. Příspěvek ke katolické komemoraci v raném novověku*, in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*, s. 127-138.

⁶¹ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 364-380. Lze také zmínit práci M. Koldinské, která přenáší důraz na každodennost lidského života jako základ pro pochopení myšlení raně novověkého aristokrata. Srov. Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha-Litomyšl 2001, s. 175-192.

Pramennou základnou pro mojí práci se staly vlastní zápisky Smila Osovského z Doubravice o důležitých událostech své doby a unikátní pohřební kázání Jakuba staršího Petrozelína Kunštátského.⁶² Unikátní proto, že se díky historickým událostem po Smilově smrti dostalo do polské Vratislavi, kde je uloženo dodnes.⁶³ Na počátku je potřeba podotknout, že ve třicátých letech 19. století došlo k prodeji větší části písemností z třebičského archivu do třebičské Židovské čtvrti do papíren. Historici hovoří o rozprodaném archivu Osovských jako o jednom z nejucelenějších a největších archivů na Moravě.⁶⁴

Předností Smila Osovského bylo, že dbal důsledně na to, aby zanechal paměti o všech událostech, jichž se zúčastnil. Osovský působil v letech 1575 až 1604 u moravského zemského soudu. Ze zasedání nechal zapisovat některé pŕuhony, nebo – jak sám v díle označuje – nálezy, jež shromáždil to tzv. *Codexu Doubravicianana*, který je nadepsán slovy: „*Letha Páně 1575 v auterý před svatým Jakubem jest založena tato knížka, v níž jsou všelijaké paměti, i jiný mnohý potřebný věci sepsaný jako nálezy a naučení dána. Totiž toho soudu, když jsem já Smil Osovský z Doubravice, v soudu zemským, co se dalo, sedal, pro paměť sepsati dal.*“⁶⁵ Zápisy počínají rokem 1575 a jsou vedeny až do doby Smilovy smrti. Protože byl Osovský v roce 1604 ze zemského soudu propuštěn,⁶⁶ zápisy v *Codexu* mění svůj charakter a pokračují záznamy o důležitých historických událostech počátku 17. století. Pro účely diplomové práce jsem vybrala právě tento typ zápisů zabývajících se událostmi bouřlivého roku 1608, kdy se dynastický konflikt mezi císařem Rudolfem II. a jeho bratrem arciknížetem Matyášem Habsburským vyhrotil na sněmu v Ivančicích. Codex je psán pouze česky a lze v něm najít nejenom zajímavé pasáže o historických událostech, informace k právním dějinám raného novověku, ale také příspěvky k zachycení vztahů mezi jednotlivými stavy, ceremoniální praxi a řadu informací k tehdejšímu společenským poměrům.

Dalším zásadním pramenem je *Deník* o příjezdu Rudolfa II. do Olomouce z roku 1577 nazvaný: „*Znamená se jistá a pravdivá zvěst co jest se při času svatého Jana Křtitele Páně v městě Olomouci dalo když Jeho Milost císař Římský Rudolf toho jména druhý za Pána země*

⁶² K pramenům, jejichž autorem byl Smil Osovský z Doubravice, se s krátkou charakteristikou vyjadřuje František Josef Rypáček. Srov TÝŽ, *Paměti a zápisy Smila II. Osovského z Doubravice a na Třebíči*, in: Třicátý program c. k. Českého vyššího gymnasia v Brně na konci školního roku 1896-1897, Brno 1897, s. 1-18. Praměny jsou psány převážně česky a latinsky. Čeština byla od 14. století jazykem úředním i hovorovým. K tomu srov. Josef VÁLKA, *Češi a Moravané*, DaS 12, 1990, s. 12-14, zde s. 14. Ve štambuchu Smila Osovského se však objevuje němčina, latina, polština, francouzština, italština a řečtina.

⁶³ Jakub PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ, *Vivens Disce Mori. To jest kázání o tom, jak by měl člověk živ býti, aby dobře a šťastně mohl umříti* (dále jen *Vivens Disce Mori*), Staré Město pražské 1613.

⁶⁴ F. J. RYPÁČEK, *Paměti*, s. 18.

⁶⁵ Moravský zemský archiv v Brně (MZA v Brně), G 12 – Cerronih sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930. Obsah tohoto pramene přinesl F. J. RYPÁČEK, *Paměti*, s. 6-16.

⁶⁶ M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997, s. 82.

Moravský léta Páně 1577 přijat jest“,⁶⁷ v němž byla Smilem Osovským z Doubravice detailně popsána slavnostní událost stavovského holdování novému panovníkovi na Moravě. Deník zachycuje slavnostní vjezd panovníka do města a jeho velkolepé přivítání.⁶⁸ Obdobný zápis a zároveň pramen, který využívám v práci ke vzájemné komparaci, je popis holdu arciknížeti Matyášovi v roce 1608,⁶⁹ jenž je součástí zmiňovaného *Codexu Doubraviciana*. V roce 1587, kdy došlo k uprázdění na polském trůnu a novým polským králem byl částí šlechty zvolen rakouský arcikníže Maxmilián, účastnil se Smil Osovský z Doubravice jeho vojenského doprovodu při tažení do Polska a podal o celé události zprávy. Pramen je uložen v Moravském zemském archivu pod názvem „*Toto jest poznamenání cesty Jeho Milosti urozeného pána, pana Smila Osovského z Doubravice a na Třebíči [atd.], kterouž s Jeho M[ilost]tí arciknížetem Rakouským Maxmiliánem, voleným králem polským, spolu s jinými pány Moravany do království Polského konati a jeti ráčil, i tolikéž, co se dobrého na té cestě dalo a kterak jeho M[ilos]t pán zase domů z téhož království jeti ráčil.*“⁷⁰ Na jeho pozadí je možné sledovat podrobný itinerář vojenského doprovodu arciknížete, postřehy k vojenské taktice nebo částečné personální složení tažení. Informace o Osovském doplňují na základě Smilova štambuchu,⁷¹ tedy zápisků o osobách či Smilových známých, se kterými se setkal na svých cestách, nebo je hostil na svém panství.⁷² Interpretace by měla odhalit strukturu vazeb v linii „dobrého přátelství“.

⁶⁷ MZA Brno, G12 - Cerroniho sbírka II, inv. č. 383, Miscellanea oder die Beschreibung der Völligkeiten zu Olmütz werend der Anwesenheit Rudolf II. 1577, sign. 261, *Znamená se jistá a pravdivá zvěst co jest se při času svatého Jana Křtitele Páně v městě Olomouci dalo když Jeho Milost císař Římský Rudolf toho jména druhý za Pána země Moravský léta Páně 1577 přijat jest*, s. 7-20. K holdu Rudolfovi II. v Olomouci roku 1577, srov. František KAMENÍČEK, *Císař Rudolf II. na Moravě roku 1577*, in: Sborník dějepisných prací bývalých žáků Dra. Václava Vladivoje Tomka vydaný na památku odchodu jeho z univerzity Klubem historickým v Praze, Praha 1888, s. 48-57; Vincent BRANDL, *Kterak král Rudolf II. I. 1577 v Olomouci za pána země Moravské uvítán byl*, Obzor III., č. 8, Brno 1980.

⁶⁸ Základní východiska problematiky shrnuje Winfried DOTZAUER, *Die Ankunft des Herrschers. Der Fürstliche „Einzug“ in die Stadt (bis zum Ende des Alten Reichs)*, Archiv für Kulturgeschichte 55, 1973, s. 245-288; Habsburské vjezdy představili také L. HELLER – K. VOCELKA, *Die Lebenswelt*, s. 201-204.

⁶⁹ MZA v Brně, G 12 - Cerroniho sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 52v-56r.

⁷⁰ Pod názvem *Diárium o cestě do Polska* tento pramen vydal F. Kameníček, srov. F. KAMENÍČEK (ed.), *Diárium pana Smila Osovského z Doubravice a na Třebíči, čili popis cesty jeho do Polska, kterou vykonal r. 1587 s arciknížetem Maxmiliánem, voleným králem polským*, ČČM 62, 1888, s. 370-385. Originál je uložen v MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka, inv. č. 383, Miscellanea oder die Beschreibung der Völligkeiten zu Olmütz werend der Anwesenheit Rudolf II. 1577, sign. 261, *Toto jest poznamenání cesty Jeho Milosti urozeného pána, pana Smila Osovského z Doubravice a na Třebíči [atd.], kterouž s Jeho M[ilost]tí arciknížetem Rakouským Maxmiliánem, voleným králem polským, spolu s jinými pány Moravany do království Polského konati a jeti ráčil, i tolikéž, co se dobrého na té cestě dalo a kterak jeho M[ilos]t pán zase domů z téhož království jeti ráčil*, s. 21-54. V práci bude pracováno s názvem *Diárium pro jasnější a srozumitelnější orientaci v označování pramene*.

⁷¹ MZA Brno, G 12 - Cerroniho sbírka II, *Eines Anonymi Štambuch*, č. 355. Štambuch byl reprezentačním médiem. Vypovídal o struktuře vzhůru se sociálním okolím.

⁷² Raně novověkým štambuchům se nejnověji věnuje Marie RYANTOVÁ, *Památníky aneb štambuchy, tj. alba amicorum. Kulturně historický fenomén raného novověku*, České Budějovice 2007; TÁŽ, „*In perpetuum sui memoriam scripsit*“ *Raně novověké památníky jako prostředek uchování paměti*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 106-115.

V práci je zohledněna řada dalších pramenů, jako je korespondence mezi Smilem Osovským z Doubravice a panovníkem, například o jmenování do úřadu nejvyššího zemského sudího, nebo jiná Smilova korespondence, jíž se však dochoval pouze zlomek dnes uložený ve fondu Morava v Národním archivu v Praze a ve fondu Nová sbírka Moravského zemského archivu.⁷³ Některé prameny, které jsem ve studiu využila, jsou zpřístupněny formou edice samostatně, nebo v dílčích pracích. Stejně je tomu i v případě mnou využitých písemností ze Státního okresního archivu Třebíč.⁷⁴

V tématicky třetí části diplomové práce jsem vycházela z tisku pohřebního kázání Jakuba staršího Petrozelína Kunštátského, který je uložen v univerzitní knihovně ve Vratislavi.⁷⁵ Petrozelín se narodil 22. července 1571 v Kunštátě. Studoval v Novém Městě na Moravě u Matěje Chytraea a poté ve Wittenbergu, kde se stal v roce 1592 knězem. Před tím, než v roce 1604 přichází na panství Třebíč, působil v několika městech v okolí Žďáru nad Sázavou. Poté se přiblížil k Třebíči, když působil tři roky v Moravských Budějovicích. Na Třebíčském panství působil jako farář při kostelu sv. Martina. Roku 1629 musel emigrovat do slezské Vratislavi, kde našel zázemí u Kateřiny Valdštejna a Karla staršího z Žerotína. Na Moravu se již nevrátil, neboť zemřel v roce 1633 tamtéž.⁷⁶

Petrozelínovo pohřební kázání z 25. března roku 1613 pronesené nad zesnulým Smilem Osovským z Doubravice v městě Třebíči, celým názvem *Vivens disce mori. To jest kázání o tom, jak by měl člověk živ býti, aby dobře a šťastně mohl umříti*, není historické literatuře zcela cizí. Nebylo však více badatelsky využito. Pouze v jednom mně známém

⁷³ MZA Brno, G 2 - Nová sbírka, sign. 571/22, 687/59a, 571/38. Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Morava, sign. 4466, 4706, 4793, 4845, 4888, 5099, 3018, 3022. Pracovala jsem s několika dalšími sbírkami a fondy, například se sbírkou Národního archivu Stará manipulace, fondem Arcibiskupství Olomouc Zmského archivu v Opavě a s fondy a sbírkami Moravského zemského archivu Bočkova sbírka, Stavovské listiny, Stavovské rukopisy, Staré tisky, Sběrka rukopisů Františkova muzea, Velkostatek Třebíč a Rodinný archiv Ditrichštejnů. Prameny z těchto fondů sloužily spíše pro představu o množství pramenů k osobě Smila Osovského, nebo se jednalo o prameny, které se tematicky pro předkládanou práci nehodily.

⁷⁴ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu V. 1577-1580*, Praha 1887; F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské I-III*, Praha 1900-1905; Karel Josef DEMUTH (ed.), *Tovačovská kniha aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova zemského hejtmana Markrabství moravského sepsání obyčejů, řádů, zvyklostí starobyklých a práv Markrabství moravského*, Brno 1858; František MATĚJEK, *Moravské zemské desky III. 1567-1642. Kraj olomoucký*, Praha 1953; Miloslav ROHLÍK, *Moravské zemské desky III. 1567-1641. Kraj brněnský*, Praha 1957. F. J. RYPÁČEK, *Třebíčské farní kroniky Martina Josefa Matlocia a Jakuba Dvořeckého*, in: Program ck. Státního gymnásia, Třebíč 1895, s. 3-35. Kroniku Eliáše Střelky Náchodského a pokračovatelů psali po sobě městští písaři Eliáš Střelka Náchodský r. 1574, Jiřík Přemysl Prostějovský r. 1578, Jan Suchenius Novobydžovský r. 1655 a Mikuláš Bisata r. 1661. V roce 1728 učinil opis, který je uložen v městském archivu, Josef Svoboda. V opise se dochovaly kroniky Střelkova, Přemyslova a Sucheninova. TÝŽ, *Kronika Eliáše Střelky Náchodského*, in: Program ck. Státního gymnásia, Třebíč 1892, s. 7-36.

⁷⁵ J. PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ, *Vivens Disce Mori*. Originál je uložen v univerzitní knihovně Uniwersytet Wrocławski pod signaturou 391339.

⁷⁶ Více Amálie SVOBODOVÁ, *Jakub Petrozelín*, s. 1-9; dále také Milan KOPECKÝ, *Nad předmluvou Jakuba Petrozelína (Příspěvek ke studiu postilografie epochy renesance)*, in: Z kralické tvrže XII, Kralice nad Oslavou 1985, s. 1-6, zde s. 1.

případě byla dokonce část kázání otištěna, a to třebíčským historikem V. Nikodémem v jeho *Dějínách města Třebíče*.⁷⁷ V ostatních případech se autoři omezili pouze na konstatování jeho existence, nebo se o něm nezmiňují vůbec.⁷⁸ Důvod je nasnadě. Pohřební kázání Jakuba Petrozelína se v českém prostoru nenachází. Je uloženo v univerzitní knihovně ve Vratislavi.⁷⁹ K této lokalizaci dovedl autorku záznam vyskytující se v databázi pohřebních kázání realizované centrem pro výzkum pohřebních kázání v Marburgu.⁸⁰ Z toho zatím vyplývá, že tisk Petrozelínova kázání se dochoval pouze v jednom exempláři. Petrozelínovo homiletické dílo se dostalo do polské Vratislavi v důsledku pobělohorských událostí a následné emigrace nekatolických kněží z panství Třebíč. Po smrti Smila Osovského z Doubravice se totiž ovdovělá Kateřina z Valdštejna stala čtvrtou ženou Karla staršího ze Žerotína, s nímž v roce 1629 emigrovala.⁸¹ Cesta směřovala právě do slezské Vratislavi. A protože byl tisk pohřebního kázání dedikován právě jí, lze s jistotou předpokládat, že po svatbě s Žerotínem přenesla své osobní věci na Rosice a odtud následně do Polska. Vytištěno bylo kázání v tiskárně Matěje Pardubského na Starém Městě pražském.⁸²

⁷⁷ V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 305-307.

⁷⁸ Práce, které byly sepsány po roce 1967, mohou vycházet ze soupisu *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století*, kde je tisk pohřebního kázání nad Smilem Osovským z Doubravice evidován, ale s poznámkou, že nebyl zjištěn žádný výtisk. Knihopis.cz [online], [cit 2010-04-01]. URL: <<http://knihopis.cz/>>. Zmínku o kázání má také Josef JIREČEK, *Rukověť k dějinám literatury české do konce 18. věku II*, Praha 1876, s. 107.

⁷⁹ J. PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ, *Vivens Disce Mori*. Originál je uložen v univerzitní knihovně Uniwersytet Wrocławski pod signaturou 391339.

⁸⁰ Online katalog *Forschungstelle für Personalschriften* v Marburgu je k dispozici na www.uni-marburg.de/fpmr.

⁸¹ K povaze čtvrtého manželství Karla staršího ze Žerotína srov. Radka TIBITANCLOVÁ, *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna, na Třebíči a Červené Lhotě (1568-1637) (edice korespondence)*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2006, s. 10-25.

⁸² J. PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ, *Vivens Disce Mori*, s. 1. Knihopis eviduje na 93 tisků, jejichž tiskařem byl Matěj Pardubský. Jedná se především o náboženské tisky (postily, kázání, apod.).

II Smil Osovský z Doubravice - jeho původ a vzdělání

V této části práce bych se chtěla věnovat osobnosti Smila Osovského z Doubravice na Třebíči a Červené Lhotě jako vládci na panství Třebíč,⁸³ členu moravské zemské vlády a pravému raně novověkému urození. Jde mi o postizení některých jeho vlastností, jako byla loajálnost vůči autoritě nebo moravský politický patriotismus prezentovaný svébytným postojem moravské zemské reprezentace v politických otázkách.⁸⁴

Obr. 1. Erb Osovských z Doubravice

Osovští z Doubravice byli starý moravský rod, jehož jméno je odvozováno od hradu Doubravice u Černé Hory, který koupil na počátku 14. století Zbyněk, od té doby psaný z Doubravice.⁸⁵ Jeho syn Jan však hrad Doubravici prodal Oldřichovi z Boskovic. Jeho potomci se stali majiteli hradu Osové u Bíteše, přičemž poslední z bratrů, Smil I., se stal zakladatelem rodové linie Osovských z Doubravice sídlící na Osové. V této době je také rod přijat mezi staré panské rody.⁸⁶ Někdy na počátku 16. století Smil II. Osovský z Doubravice vyměnil s Janem z Pernštejna Osovou s přilehlými vesnicemi za tvrz Valeč u Hrotovic. Po

⁸³ Lokativ z Červené Lhoty začíná Smil Osovský používat po koupi tohoto dvora od Felixe a Smila Zárubských v roce 1590. V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 206.

⁸⁴ K tomu J. VÁLKA, „Moravanství“ v 15. století. *Komplikace ve vývoji české nacionality*, in: TÝŽ (ed.), *Husitství na Moravě. Náboženská snášenlivost. Jan Amos Komenský*, Brno 2005, s. 217-226.

⁸⁵ Dnes Doubravice nad Svitavou v okrese Blansko.

⁸⁶ F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy III*, s. 29-30.

smrti Smila II. přechází správa panství na syna Buriana.⁸⁷ Ten se rozhodl koupit v roce 1556 nebo 1557 třebičské panství od Vratislava z Pernštejna.⁸⁸

Smil III. Osovský z Doubravice se narodil ještě na Valči roku 1548⁸⁹ jako druhorozený syn Buriana Osovského a jeho manželky Elišky Bítovské z Lichtenburka. Po Burianově smrti v roce 1563 spravovala třebičské panství za nezletilé syny jejich matka.⁹⁰ V roce 1567 zemřela i ona a do čela panství se postavil Jan Osovský z Doubravice, Smilův bratr.⁹¹ O rok později však byla Třebíč opět bez vrchnosti, protože Jan zemřel. Smil Osovský z Doubravice se tak stal majitelem třebičského panství ve svých dvaceti letech.

Smil Osovský z Doubravice musel v mládí dosáhnout určitého stupně vzdělání,⁹² neboť přestože nebyl předním politikem své doby, zastával vysoké politické funkce. V. Sameš či V. Nikodém shodně zmiňují, že Smil spolu s bratrem studoval v zahraničí.⁹³ Odkazují se na dobový zvyk vysílat syny ze šlechtických rodin na studijní cesty po univerzitách a jednotlivých šlechtických dvorech.⁹⁴ Akademické peregrinace byly v raném novověku významnou součástí života šlechtických mladíků a jistě byly východiskem pozdějších snah po politické kariéře. V pramenech jsem však doklad o takové cestě Smila Osovského nenalezla.

⁸⁷ *Ottův slovník naučný XVIII*, Praha 1902, s. 921; Milan MYSLIVEČEK, *Velký erbovník: encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české I-II*, Praha 2005-2006, s. 79. Genealogické informace jsem čerpala také z článku Ing. Viktora Pavlíčka, jenž byl otištěn v obecním zpravodaji obce Valeč. Přestože v článku nejsou uvedeny zdroje, rozhodla jsem se jej použít. Srov. Viktor PAVLÍČEK, *Toulky valečkou historií*, in: Zpravodaj obce Valeč, Valeč 2007, s. 8-10.

⁸⁸ Burian Osovský z Doubravice odkoupil Třebíč s přílehlými vesnicemi od Vratislava z Pernštejna v roce 1556 nebo 1557. Vklad o koupi byl do zemských desek učiněn v roce 1558. V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 95; R. FÍŠER – E. NOVÁČKOVÁ – J. UHLÍŘ, *Třebíč*, s. 78.

⁸⁹ Podle pohřebního kázání Jakuba staršího Petrozelína se Osovský narodil v březnu: „*Narodil se tento pán Smil 1548 v středu po svatě Kunhotě na Valči.*“ *Vivens disce mori*, s. 34. V závěru kázání však ukazuje datace jeho smrti spíše na listopad nebo prosinec: „*pokojně a blahoslaveně dokonal, a to 18. Feb[ruar] mezi 10 a 11 napůl orloji hodinou. Na celém pak mezi 16 a 17 maje let věku svého 64 čtyry měsíce a hodiny tři.*“ *Vivens disce mori*, s. 39.

⁹⁰ Povahu vlády Buriana Osovského z Doubravice a jeho ženy Elišky Bítovské z Lichtenburka poměrně negativně s ohledem na vztah k měšťanům a v porovnání s vládou Smila Osovského zhodnotil třebičský archivář V. Sameš, srov. TÝŽ, *Stručné dějiny*, s. 65-75. K tomu také V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 95; R. FÍŠER – E. NOVÁČKOVÁ – J. UHLÍŘ, *Třebíč*, s. 77-78.

⁹¹ B. Bretholz ve svém rukopise o moravských rodech uloženém v MZA ve fondu Cerroniho sbírky uvádí, že Smil Osovský neměl bratra Jana, nýbrž sestru Sofii, která zemřela v roce 1612. V literatuře jsem však na nic podobného nenarazila. Srov. MZA Brno, G 12 - Cerroniho sbírka I, inv. č. 39, kn. 1, fol. 2r.

⁹² Vzhledem k tomu, že Osovský byl bratrského vyznání, lze předpokládat, že po příchodu na Třebíč byl jako desetiletý svým otcem dán do bratrské školy na předměstí Jejkov. Mohl ji však navštěvovat pouze necelý rok, neboť škola při bratrském sboru byla na nátlak Ferdinanda I. v roce 1558 uzavřena. F. HREJSA, *Sborové*, s. 145. Bratrská škola se šlechtickým internátem byla k dispozici v nedalekých Ivančicích. Zde studovali například Karel z Lichtenštejna nebo Karel starší ze Žerotína. Srov. M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v 16. a v první třetině 17. století*, FHB 21, 2005, s. 111-210, zde s. 143-144.

⁹³ V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 133; V. SAMEŠ, *Stručné dějiny*, s. 75.

⁹⁴ K problematice šlechtického cestování výběrově studie ve sbornících L. BOBKOVÁ – Michaela NEUDERTOVÁ (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem 1997. Nověji J. KUBEŠ (ed.), *Šlechtic na cestách v 16. a 18. století*, Pardubice 2007. K akademickým peregrinacím více i s přehledem dosavadní historiografie k tématu srov. Michal SVATOŠ, *Akademická peregrinace a cesty za vzděláním*, in: L. BOBKOVÁ – M. NEUDERTOVÁ (edd.), *Cesty a cestování*, s. 241-250; nověji v rámci šlechtického studia obecně a s výčtem příkladů M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*.

Je nutné vzít v úvahu, že v době, kdy by Osovský mohl být na zahraničních studiích, neměl jeho otec Burian zrovna přemíru finančních prostředků, což plynulo z koupi Třebíče. Peníze byly pro studium v zahraničí velice potřebné a finanční zátěž byla vysoká,⁹⁵ zvláště za předpokladu studia obou bratrů. Cesty za vzděláním se také uskutečňovaly v rozmezí několika let většinou mezi patnácti a dvaceti lety. Osovský již ve svých dvaceti letech stál v čele celého panství jako poslední žijící z rodu Osovských z Doubravice.⁹⁶ K tomu je ještě potřeba zmínit, že pozvolný nárůst kavalírských či studijních cest je patrný až od šedesátých let 16. století, a to nejprve ve vysokých šlechtických vrstvách s velkým finančním zázemím.⁹⁷ Vzhledem k tomu, že Smil převzal panství v roce 1568, je téměř vyloučeno, aby zahraniční cestu podnikl. Proto si troufám předpoklad obou historiků podrobit pochybnostem a dokázat to ještě na základě dvou skutečností vycházejících z pramenů. Na prvním místě bych chtěla zmínit informace z pohřebního kázání nad mrtvým tělem Osovského. Zde se autor Jakub Petrozelín Kunštátský věnuje biografickým údajům, včetně zmínky o vzdělání. Z něj vyplývá spíše skutečnost, že Osovský v zahraničí nestudoval, „*Z mládí tento pán nejvíc veden byl k známosti spasitelné Boží, a k tomu jak by rozuměl obyčejům, a právům země této, jakož to vlasti své. Neb rodičové jeho neměli ho k tomu, aby cizích národů nezpůsobům zvykl, než víc aby mohl bohu a vlasti své sloužiti, jakž pak obého toho s pomocí Boží došel.*“⁹⁸ Druhou skutečností je fakt, že Osovský neovládal latinský jazyk, což bylo jednou z hlavních podmínek pro studium v zahraničí. Latina byla dorozumívacím jazykem na jednotlivých univerzitách, kde byla také vyučována.⁹⁹ Osovský sám přiznává: „*(...) vidouce, že jest latině v něm psáno, kterémuž jazyku já nerozumím (...).*“¹⁰⁰ Přesto musel Osovský dosáhnout takového vzdělání, které mu poskytlo schopnosti zastávat řadu zemských úřadů, nebo jich dosáhl postupně na základě zkušeností.¹⁰¹ Je možné uvažovat spíše o kvalitním preceptorovi,

⁹⁵ Finanční zátěž byla opravdu velká. Proto často docházelo k tomu, že méně majetný šlechtic podnikl svoji studijní cestu v doprovodu majetnějšího. Tak tomu bylo v případě cestovního dvora Petra Voka z Rožmberka v roce 1562. K tomu srov. TAMTÉŽ, s. 182-185.

⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 179. M. Holý se také zmiňuje, že se řada šlechticů vrátila zpět kvůli úmrtí otce a převzetí vlády na zděděných panstvích. Stejně tak je možné uvažovat naopak, totiž že Smil Osovský nemohl opustit panství, když ve dvaceti letech nastoupil do jeho čela. K tomu srov. TAMTÉŽ, s. 202.

⁹⁷ Jako byl Petr Vok z Rožmberka nebo Kryštof z Lobkovic, syn nejvyššího purkrabí Jana mladšího z Lobkovic. Srov. P. MAŤA, *Svět*, s. 316-317.

⁹⁸ *Vivens disce mori*, s. 34.

⁹⁹ K tomu M. SVATOŠ, *Akademická peregrinace*, s. 242. Nebo také V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 293-303.

¹⁰⁰ Smil Osovský píše císaři dne 5. srpna 1604 ve věci stížnosti Ondřeje Gablera, že Smil urazil jeho i jeho rod a potažmo císaře. NA Praha, fond Morava, sign. 5143.

¹⁰¹ Podobně na tom byl švagr Smila Osovského Adam mladší z Valdštejna. Ten, přestože nedosáhl většího vzdělání a ani nepodnikl kavalírskou cestu do zahraničí, získal vysoké posty v zemské správě. Dokonce stejně jako Smil neovládal latinský jazyk téměř vůbec. K tomu srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 19-20. I další významné postavy moravské zemské politiky nevynikaly výrazným vzděláním. Jako tomu bylo u Ctibora Tovačovského z Cimburka, svého času zemského hejtmána, který sepsal výklad moravského zemského

působícím na třebíčském zámku.¹⁰² Osobností, která na Osovského působila v počátcích jeho vlády na panství a mohlo se tedy jednat o někoho, kdo ovlivnil vývoj Smilových schopností, byl Šimon Vídeňský z Českého Ostrova.¹⁰³

Přestože není zcela zřejmé, jaké formy vzdělání se Smilovi Osovskému dostalo, je jasné, že byl vzdělaný, měl přehled a měl zájem na uchování paměti na zásadní politické události své doby, což jen dokazuje jeho prozíravost. Po dobu svého působení na třebíčském panství zapisoval důležité události a zanechal tak po sobě hodnotnou pramennou základnu.¹⁰⁴ Podle obsahu jednotlivých jeho zápisů se zdá, že Smil Osovský z Doubravice byl jakýmsi komentátorem politického dění na Moravě. A především tato jeho role si zaslouží pozornost, neboť tak lze na pozadí různých významných událostí politického charakteru vysledovat postoje a názory jeho i většiny moravské zemské reprezentace.

práva – Tovačovskou knihu. J. Válka o něm hovoří jako o nejvýznamnějším politickém činiteli doby, přestože nebyl učený v právu. Svého postavení dosáhl na základě svých praktických zkušeností. Srov. J. VÁLKA, *Moravská zemská správa a svoboda v 15.-16. století*, in: J. VÁLKA – T. KNOZ, *Morava v době renesance a reformace*, Brno 2001, s. 17-30, zde s. 19-20.

¹⁰² K praxi přijímat preceptora do šlechtických rodin více M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 124-129.

¹⁰³ Roku 1562 byl přijat do rytířského stavu. Vlastnil drobný majetek v okolí Třebíče a Jihlavy. M. MYSLIVEČEK, *Velký erbovník II*, s. 308.

¹⁰⁴ K tomu viz v této práci samostatná kapitola.

III Třebíčský zámek jako rezidence Smila Osovského z Doubravice

Povaha vlády Osovského na panství se odvíjela od počátečního vyrovnávání se s finančními problémy, které vycházely ještě z doby, kdy Smilův otec koupil třebíčské panství.¹⁰⁵ To se skládalo z města Třebíče s předměstími a samostatnou částí Podklášteřím, z kláštera se dvorem a mlýnem a z téměř pěti desítek vsí, z nichž lze jmenovat Vladislav, Trnavu, Tejn, Červenou Lhotu, Kamenici, Chlum, Kouty, či Luka. Aby Burian mohl panství odkoupit, musel prodat tvrz Valeč s pivovarem, Vilémovice, Plešice a Chroustov spolu s dědictvím po svém otci čítající několik tvrzí a vsí poblíž Moravského Krumlova. Ještě v roce 1560 Burian odprodal další části panství.¹⁰⁶ Smil Osovský pokračoval ve snižování dluhu dalšími prodeji.¹⁰⁷ V době jeho vlády mělo třebíčské panství kolem tisíce osedlých obyvatel, což nebylo příliš,¹⁰⁸ přesto se Smilovi podařilo finanční situaci stabilizovat.¹⁰⁹

Třebíč se stala za držení Smila Osovského nejen centrem panství, ale i vrchnostenským rezidenčním městem.¹¹⁰ Smilova finanční situace se vylepšila po sňatku s Bohunkou ze Žerotína, který se konal v roce 1572.¹¹¹ Poté se mohl Osovský pustit do oprav a dostaveb třebíčského zámku.¹¹² Přestavby v renesančním stylu plnily nejen nároky po

¹⁰⁵ O hospodářských záležitostech panství Třebíč v době Smila Osovského a chodu velkostatku se v této práci zmiňovat nebudu, neboť toto téma bylo již několikrát zpracováno. Výběrově V. SAMEŠ, *Stručné dějiny*, s. 73-100; R. FIŠER – E. NOVÁČKOVÁ – J. UHLÍŘ, *Třebíč*, s. 78-92; V. NIKODÉM, *Dějiny*. Pro takový typ výzkumu se východiskem staly prameny vrchnostenské provenience – urbáře z let 1556 a 1575, Zřízení selské a Zřízení městské vydané v letech 1573 a 1583, cechovní artikule, sirotčí registra apod. Prameny jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Třebíči nebo ve fondu Velkostatek Třebíč v MZA Brno. Zřízení selské a Zřízení městské byla vydána. Srov. A. KUBEŠ, *Zřízení selské, kteráž vesnicím ku panství třebíčskému vydal r. 1573 Smil Osovský z Doubravice*, ČMM 7, 1875, s. 17-25. Městské zřízení vydal TÝŽ, *Některé prameny k dějepisu města Třebíče z doby pánů Osovských z Doubravice*, Brno 1887-1888, s. 17-30.

¹⁰⁶ R. FIŠER – E. NOVÁČKOVÁ – J. UHLÍŘ, *Třebíč*, s. 68, 77. Janu Zahrádeckému ze Zahrádek odprodal Luky, Votín, Předboř, Rychýřku, Studnici, Kozlov a Svatoslav. Ves Říčanky prodal Mandaleně z Mírova. TAMTÉŽ.

¹⁰⁷ Jan Zahrádecký ze Zahrádek odkupuje ves Bitovčice a regent panství Šimon Vídeňský z Českého Ostrova Slavičky. V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 149.

¹⁰⁸ Pro srovnání v druhé polovině 16. století dosahovalo jen největší perňštejnské panství na Moravě – plumlovské panství – počtu osedlých v rozmezí mezi 1700 a 1850. Marek VAŘEKA, *Jan z Pernštejna. 1561-1597. Hospodářský úpadek Pernštejnů*, České Budějovice 2008, s. 15. Přesto však šlo o jedno z největších panství na Moravě a Třebíč byla jedním z největších poddanských měst. K tomu srov. F. MATĚJEK, *Osídlení Moravy před třicetiletou válkou*, SH 33, Praha 1986, s. 31-87, zde s. 83.

¹⁰⁹ Dopomohly k tomu dva finančně výhodné sňatky a Smilovo hospodaření, o jehož výši lze utvořit představu podle urbáře z roku 1573, kdy výnos celého panství byl kolem 10300 moravských zlatých.

¹¹⁰ Pojem a typologii vrchnostenského rezidenčního města objasňuje ve své monografii Petr VOREL, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. – 17. stol.*, Pardubice 2001, s. 71 - 73.

¹¹¹ Bohunka přinesla na panství věno kolem 15000 moravských zlatých. M. ROHLÍK, *Moravské zemské desky III*, s. 62. Věno bylo poměrně dost vysoké, když vezmeme v úvahu, že roční výnos z celého panství podle urbáře z roku 1573 byl kolem 10300 zlatých. R. FIŠER – E. NOVÁČKOVÁ – J. UHLÍŘ, *Třebíč*, s. 80. Bohunka ze Žerotína byla dcerou Viléma z Žerotína.

¹¹² K moravským renesančním přestavbám obecně a k odlišnosti moravských a českých renesančních zámků srov. T. KNOZ, *Renesanční zámky na Moravě. „Zámeckost“, „renesančnost“ a „moravskost“ moravských renesančních zámků*, in: J. VÁLKA – T. KNOZ (edd.), *Morava v době renesance*, s. 46-58.

zvýšení pohodlí šlechticů, ale docházelo k nim také v souvislosti s majetkovou reprezentací, jež měla pro raně novověkou aristokratickou společnost výraznou roli. Majetkové vlastnictví bylo distinktivním znakem šlechty a mělo reprezentační charakter.¹¹³ Hlavním motivem zámeckých přestaveb bylo tedy zvýšení prestiže a zachování památky na sebe samého.¹¹⁴ Proto nebylo divu, že Smil získal větší obnos peněz investoval do přestavby zámku v rámci své reprezentační strategie.

Obr. 2. Pohled na třebíčský zámek ze západu. Je vidět západní průčelí baziliky, západní křídlo a z pohledu vpravo je visuté jihozápadní křídlo zámku, v jehož přízemí je tzv. jízdárna

Podle literatury vybudoval Smil Osovský jihozápadní visuté křídlo zámku k původní trojkřídlé budově, kde byly sály.¹¹⁵ V přízemí byla renesanční hala se čtyřmi žulovými sloupy a křížovou klenbou, v patře pak obytné prostory. V tuto chvíli bych ale chtěla, a vycházím z upozornění A. Žamberského z Muzea Vysočiny Třebíč, zpochybnit toto tvrzení. Po návštěvě zámku a prohlídce nepřístupných prostor je možné pochybovat o dosavadním přesvědčení o poloze obytných prostor z doby Osovských. Problém je, že dosud neexistuje řádné stavebně-

¹¹³ K tomu více J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*; v souvislosti s výzkumem dějin šlechty srov. P. MAŤA, *Svět*, 228-238, 246-254; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 169-192. Dílčí studie k tématu přináší sborník V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence*.

¹¹⁴ V druhé polovině 16. století vzniká na Moravě řada renesančních zámků, a to díky přestavbám středověkých hradů nebo stavbám zcela nových. Jako příklad lze uvést stavbu zámku Bučovice za Jana Šembery Černoohorského z Boskovic, přestavbu zámku v Moravském Krumlově pánů z Lipé, rekonstrukce Karla staršího ze Žerotína v Náměšti a Rosicích, nebo přestavbu zámku Zachariáše z Hradce v Telči.

¹¹⁵ D. ČERNOUŠKOVÁ – P. BORSKÝ, *Zámek*, s. 38. V literatuře se setkáváme i s údaji, že nad zbylými třemi křídly bylo dostavěno patro, srov. J. BEČKOVÁ, *Erby*, s. 67, pozn. 10. Jinde se však s touto informací nesetkáváme, srov. V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 304; D. ČERNOUŠKOVÁ – P. BORSKÝ, *Zámek*, s. 38; R. FIŠER – E. NOVÁČKOVÁ – J. UHLÍŘ, *Třebíč*, s. 96.

historické posouzení, které by se věnovalo přímo periodizaci výstavby jednotlivých částí zámku. To je způsobeno právě tím, že třebíčský zámek prošel složitým stavebním vývojem. Na začátek je potřeba zmínit, že v zámeckých prostorách jsou velké terénní rozdíly.¹¹⁶ Nádvoří je přibližně o úroveň (patro) níže než čestný dvůr, přičemž ještě zhruba necelý metr pod povrchem nádvoří byla objevena gotická dlažba z doby fungování kláštera. Lze předpokládat, že k navezení zeminy a zvýšení povrchu čestného dvora došlo poté, co klášter přestal fungovat a změnil se podle potřeb světské vrchnosti.¹¹⁷ Vzhledem k tomu, že císař Ferdinand I. dal Třebíč Vratislavovi z Pernštejna do dědičného držení až v roce 1556 a nejednalo se o hlavní venkovskou rezidenci Pernštejnů, lze předpokládat, že Pernštejn provedl jen nutné opravy.¹¹⁸ Další stavební činnost tedy byla na Osovských. Průzkum zámeckého nádvoří také odhalil, že zřejmě došlo k posunutí jižního a severního ambitu kláštera směrem k bazilice. Zde se opět názory rozcházejí. Na venkovní straně jižního křídla jsou jasně vidět opěrné nosníky, které slouží k podpěře zdi. V literatuře se o těchto prvcích hovoří pouze jako o podpěrách,¹¹⁹ avšak podle A. Žamberského a J. Zerzánka, který provádí archeologický průzkum hradeb pod bazilikou sv. Prokopa, se jedná původně o příčky mezi místnostmi kláštera. Vzhledem k tomu, že jižní strana zámku stojí na svažitém terénu, je možné soudit, že mohlo dojít k jejímu částečnému zřícení a bylo tedy nutné stavbu posunout. To by podporovalo i fakt, že byly ambity na nádvoří posunuty.¹²⁰ Že se tak stalo za Smila Osovského soudím proto, že se třebíčský zámek stal jeho hlavní rezidencí a pokud hrozilo nebezpečí sesuvu, nebo k němu již došlo, bylo nutné zámek opravit do užitné a také především reprezentační podoby.

Vraťme se ale k tvrzení, že visuté jihozápadní křídlo je přístavbou Smila Osovského. V přízemí se dnes prostory nazývají „konírna“, ovšem tuto funkci podle A. Žamberského nejspíše neplnily, neboť vzhledem k jejich výšce lze předpokládat, že to byla jízdárna. Vezmeme-li však v úvahu, že se stavby jízdáren v českém a moravské prostředí rozšiřují až od třetiny 17. století, není možné za ně tento prostor označit.¹²¹ K existenci jízdárny se vyjadřuje i stavebně-historický průzkum K. Severina a J. Severinové, podle nich vylučuje

¹¹⁶ D. ČERNOUŠKOVÁ – P. BORSKÝ, *Zámek*, s. 37.

¹¹⁷ To samé platí i pro zahradu při bazilice, kde archeologický výzkum prokázal existenci přístupových cest několik metrů pod povrchem. Z toho vyplývá, že krypta, která je dnes pod zemí, nejspíše byla nadzemní.

¹¹⁸ Jednalo se o zbourání jižní věže baziliky, která byla poničena za vpádu Matyáše Korvína. TAMTÉŽ, s. 36.

¹¹⁹ V. RAZÍM – P. ZAHRADNÍK, *Třebíč*, s. 29-30.

¹²⁰ Podobně se k tomu vyjadřuje i D. ČERNOUŠKOVÁ – P. BORSKÝ, *Zámek*, s. 37.

¹²¹ K prostorám pro koně ve šlechtických sídlech podrobně i s výčtem řady příkladů srov. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 300-313, zde s. 307.

existenci konírný fakt, že nad těmito prostory se nacházely právě obytné místnosti.¹²² Domněnku, že v patře opravdu byly prostory pro vrchnost, je možné částečně vyvrátit. V místnosti označované jako jízdárna, která je pod úrovní terénu čestného dvora, podpírají klenbu čtyři sloupy. Patro nad ním je podélně rozděleno příčkou a kolmo na ni stojí další čtyři příčky, takže v patře jsou na každé straně čtyři sály a jeden menší. Příčky však nejsou v úrovni sloupů pod nimi, takže časem došlo k částečnému posunu stěn pokojů směrem dovnitř. To by naznačovalo, že místnosti nevznikly současně,¹²³ nebo byl prostor rozdělen jinak. K tomu byl vstup do jízdárny pouze ze dvora, přičemž do místností v patře se vcházelo ze zámku. Dochoval se však pozůstatek dřevěného schodiště v severozápadním rohu domnělé jízdárny, které v současnosti, jak je patrné pohledem z krovu, nikam nevede. Mohlo se tedy jednat o samostatné schodiště zpřístupňující místnosti pro hospodářské a správní účely, které se podle dobové praxe nacházely právě nad prostory pro koně.¹²⁴ Podle mého názoru je možné, že patro nad místností bylo využíváno jako obytné až později za Valdštejnů, kdy už mohlo sloužit jako jízdárna.¹²⁵

Podle polohy nepřístupných místností zámku a jejich pozůstatků se zdá, že se obytné a reprezentační prostory nacházely jinde, a to v místech baziliky a v její těsné blízkosti. V bazilice bylo v přední části, která dispozičně navazovala na západní křídlo kláštera, vybudováno patro.¹²⁶ Jako doklad slouží erb Osovských na ostění nad jedním ze zazděných průchodů, který je viditelný z vnitřního prostoru baziliky. K tomuto vstupu je obtížné se dostat z druhé strany, neboť některé vestavby Osovských byly zbourány a přístup k jejich pozůstatkům je možný pouze skrze krov přes kupoli dnešního kamenného sálu v druhém patře zámeckého západního křídla. Tomu, že právě zde se nacházely prostory Osovských, nasvědčuje řada stavebních detailů a zbytků místností, které ale bohužel nejsou zmapovány a podrobně stavebně zpracovány. Existence severního křídla při boční lodi však potvrdily výkopy na nádvoří zámku a otisk střechy na jižním průčelí kostela v podkroví, což napovídá, že západní křídlo bylo nadezděno a mohlo tak navazovat na patro v kostele.¹²⁷ Využití prostor

¹²² Srov. Karel SEVERÍN – Jana SEVERINOVÁ, *Stavebněhistorické a restaurátorské posouzení*, s. 11. je ale potřeba vzít v úvahu, že součástí obytného komplexu zámku byly prostory pro koně přibližně do poloviny 16. století někdy s přesahem do jeho druhé půli. Srov. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 304.

¹²³ Jeho zdívo je smíšené, převládá kámen nad cihlami. Patro nad ním je postaveno pouze z cihel.

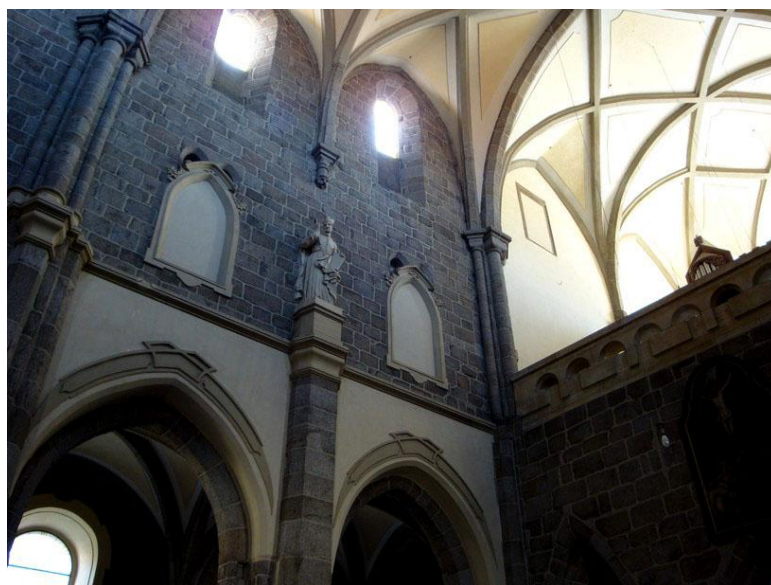
¹²⁴ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 304.

¹²⁵ K upřesnění mého tvrzení by přispěl například dendrochronologický rozbor samostatného dřevěného schodiště v roku místnosti označované jako jízdárna.

¹²⁶ Stopy renesanční stavební činnosti byly v kostele nalezeny za dnešními věžemi západního průčelí. Srov. D. ČERNOUŠKOVÁ – P. BORSKÝ, *Zámek*, s. 39. Za přestaveb Jana Josefa z Valdštejna ve dvacátých letech 18. století bylo patro sneseno a byla obnovena bazilika. Také byla v roce 1731 dostavěna jižní věž západního průčelí baziliky. TAMTĚŽ, *Zámek*, s. 41.

¹²⁷ TAMTĚŽ, *Zámek*, s. 33, 38.

baziliky se nabízelo, neboť Smil Osovský jako český bratr neměl důvod zachovat sakrální stavbu v její původní funkci. Dokonce se její část využívala jako pivovar a v kryptě byla spilka, kde kvasilo pivo. Musel to však být jen malý pivovar, který sloužil pro vlastní potřebu, neboť již v době Smilova otce byl rozhodnut spor o právo mílové pro prodej piva ve prospěch města.¹²⁸

Obr. 3. Zazděné okno s ostěním s motivem zavinuté střely

V případě třebíčského zámku lze předpokládat typické renesanční rozložení pokojů, tedy vstupní a přijímací sály, které plnily reprezentační funkci a byly určeny pro společenské a sváteční události a předcházely soukromým pokojům.¹²⁹ Tato stavební praxe se prosadila v druhé polovině 16. století.¹³⁰ Usuzuji tak proto, že se dochoval zlomek výzdoby interiéru, totiž dvě malby, které díky svému obsahu reprezentovaly majitele, a tudíž musely být vizuálně přístupné návštěvníkům, aby byla tato sebe prezentace účinná. Šlo o cílenou obrazovou výzdobu. Jsou to dva obrazy ze sbírky Muzea Vysočiny Třebíč – Genealogický strom s erby Osovských z Doubravice, pánů z Lichtenburka, z Žerotína a z Valdštejna a

¹²⁸ Největší pivovar, který patřil Smilovi Osovskému, byl ten v Čechtíně. Další byly v nedaleké Vladislavi a Kamenici. R. FIŠER – E. NOVÁČKOVÁ – J. UHLÍŘ, *Třebíč*, s. 81.

¹²⁹ K typologii a vybavení obytně-reprezentačních prostor se vyjadřuje J. Kubeš ve své disertační práci. Reprezentační prostory rozděluje na tabulnice (jidelny), dvořanské světnice a paláce či sály, jenž byly umístěny v prvním, popřípadě v druhém patře. Srov. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 183, 218-281, zvláště s. 221-222. Za doby Valdštejnů měl zámek výraznou reprezentační místnost, která se zachovala dodnes. Jde o kamenný sál s galerií předků. K tomu nejnověji J. BEČKOVÁ, *Erby*.

¹³⁰ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 184, 186.

jezdecký portrét Hynka Brtnického z Valdštejna.¹³¹ Heraldická výzdoba byla jednou z nejtýpčtějších forem výzdoby reprezentačních prostor, neboť odkazovala na starožitnost rodu.¹³² Obraz Hynka Brtnického z Valdštejna¹³³ mohl být ze série obrazů zobrazujících nejvyšší zemské úředníky, z nichž jeden zobrazoval většinou samotného majitele zámku.¹³⁴ Samozřejmě však mohlo jít o solitérní obraz zemského hejtmana jako projev úcty k jeho osobě zastávající nejvyšší úřad markrabství. Popřípadě mohlo jít o symbolický projev sounáležitosti s jeho politickými a jinými názory. Je možné předpokládat, že Smil Osovský vlastnil více obrazů, včetně svého portrétu a svých dvou manželek, ale bohužel se obrazy nedochovaly, stejně jako se nedochovala výmalba interiérů, která by rozšířila povědomí o prezentační strategii Osovského v prostorech zámku. Nezachovaly se ani inventáře, podle kterých by bylo možné celkový vzhled interiérů rekonstruovat.¹³⁵

Smil Osovský v třebíčském zámku zbudoval také severní vstupní část čestného dvora. Původní vstupní brána umístěná v severovýchodní části nároží byla zbourána a byl vybudován nový vjezd. Ten byl tvořen velkou hranolovou věží, která měla renesanční přílbu a lucernu. Vstupní prostory měly hned zpočátku působit na přicházejícího a reprezentovat majitele, jeho postavení i finanční možnosti, jež byly jednou z hlavních složek a podmínek šlechtického stavu. Proto se také na průčelí věže nacházel erb Smila Osovského s erby Bohunky ze Žerotína a Kateřiny z Valdštejna, aby byla tato skutečnost patřičně demonstrována. Podélně k vstupní věži přiléhala budova a na západní straně dvora bylo později přistaveno nové západní křídlo vstupního traktu s válcovou věží na jihozápadním a schodišťovou věží na severozápadním nároží. Křídlo bylo situováno mezi severním stavením

¹³¹ Dnes ve sbírce Muzea Vysočiny Třebíč: obraz Genealogického stromu s erby Osovských z Doubravice, pánů z Lichtenburka, ze Žerotína a z Valdštejna, inv. č. 1 15 447, olej na plátně, 235 x 182 cm a obraz jezdeckého portrétu Hynka Brtnického z Valdštejna, inv. č. 1 15 389, tempera na pergamenu, 39 x 29 cm. Jezdecký portrét Hynka Brtnického je datován rokem 1588. Druhý obraz datací nemá, ale musel vzniknout někdy po roce 1589, neboť je na něm zobrazen také erb Smilovy druhé manželky Kateřiny z Valdštejna.

¹³² Ve venkovských rezidencích významných rodů se zachovaly velkolepé galerie předků. Například v rožmberském zámku v Českém Krumlově byla zbudována v roce 1561 erbovní světnice určená ke stolování. Na Moravě lze zmínit zámek v Telči, kde se nacházela v reprezentačních prostorech jídelny erbovní galerie Zachariáše z Hradce a jeho ženy. Za připomínku stojí také páni z Roupova, kteří vytvořili galerii o třech stěch erbech na zámku v Roupově. Srov. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 226-227.

¹³³ Hynek Brtnický z Valdštejna byl nejvyšším moravským sudím v letech 1581-1582. Od roku 1582 až do roku 1589 zastával úřad zemského hejtmana markrabství a mezi lety 1587 a 1595 byl nejvyšším komorníkem. J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků II*, Praha 1985, s. 787-788.

¹³⁴ Smil Osovský zastával v devadesátých letech 16. století úřad místodržícího nejvyššího komornictví, po roce 1600 místodržícího nejvyššího sudství a byl dlouholetým přisedicím u zemského soudu. K tomu viz níže. K obrazové výzdobě reprezentačních sálů srov. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 226-227.

¹³⁵ K studiu inventářů renesančních rezidencí výběrově M. NEUDERTOVÁ, „*Item ve velkém fraucimře před luthauzem se nachází...*“ (*Příspěvek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v severozápadních Čechách*), in: V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Aristokratické rezidence*, s. 163-199. K postupnému prosazení renesance na Moravě srov. Ivo HLOBIL – Eduard PETRŮ, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha 1992, zvláště s. 103-127.

a pozdně gotickou vstupní branou.¹³⁶ Nové křídlo nebylo stavebně propojeno s podélnou budovou v úrovni vstupní věže, což zřejmě znamená, že tyto budovy nebyly postaveny současně. Tyto prostory nejspíše sloužily jako hospodářské zázemí zámku, nebo pro úřednickou složku dvora. Všechny zdi na nádvoří byly ozdobeny typickým renesančním sgrafitem - obdélníkovou rustikou.¹³⁷ Z dnešní podoby zámku je jasné, že za doby Valdštejnů, především za přestaveb Františka Augustina z Valdštejna v letech 1666-1668 a Jana Josefa z Valdštejna ve dvacátých letech 18. století, se mu dostalo velké rekonstrukce. V letech 1957-1961 došlo k úpravám interiéru kvůli statickému zajištění, jež částečně pohltily vzhled přístaveb Osovských.

Smil Osovský vybudoval v Třebíči funkční a dostatečně reprezentační sídlo. Zámek byl poměrně rozsáhlý především díky dostavbě západního křídla. Navíc měla Třebíč výhodnou polohu, neboť ležela ve směru z Brna do hlavního města Českého království, a také byla na spojnici mezi Vídní a Prahou směrem přes Jihlavu. Tato situace umožnila, že Třebíč se stala příhodným místem pro zastavení na cestách. Také byla dostatečně prostorná a zajišťovala zázemí na to, aby se zde mohly konat i schůzky politického charakteru. Například, když byl v roce 1585 kvůli morové epidemii odložen zemský soud, schůzka zemských úředníků se kvůli dohodě náhradního termínu konala na třebíčském zámku.¹³⁸ Zámek se také stával místem setkávání Smilových přátel a prostředím pro navazování a udržování sociálních kontaktů. Důležitým aspektem života v raně novověké společnosti totiž bylo vytváření sítí sociálních vztahů a vazeb v rovině „pánů a přátel“, ve kterých člověk na prahu novověku existoval a komunikoval.¹³⁹

Na třebíčském zámku vznikl také velice pozoruhodný zápis do Smilova štambuchu. V roce 1588 se zde sešli dva přední muži tehdejší společnosti, a to Karel starší ze Žerotína a Petr Vok z Rožmberka, který byl tou dobou na své výpravě na Moravu. Spolu s Osovským učinili zápis, kde se dohodli na vytvoření jakéhosi spolku „uctivých zasvěcených“ - „*Liga verda dera*“.¹⁴⁰ T. Knoz tuto dohodu interpretuje v souvislosti s jednáním o sňatkové alianci

¹³⁶ V letech 1731-1733 byla vstupní věž přebudována na barokní i s průčelím Františkem Maxmiliánem Kaňkou. V letech 1769-1776 byla věž znovu přestavěna v novorenesančním stylu, kdy zde byl nad vstup umístěn pískovcový reliéf erbu Valdštejnů. Současně byla snížena výška přilehlé podélné budovy. Gotická vstupní věž byla nejspíš vybudována někdy mezi lety 1468-1548, snad Vilémem z Pernštejna. Srov. K. SEVERÍN – J. SEVERINOVÁ, *Stavebněhistorické a restaurátorské posouzení*, s. 8-12.

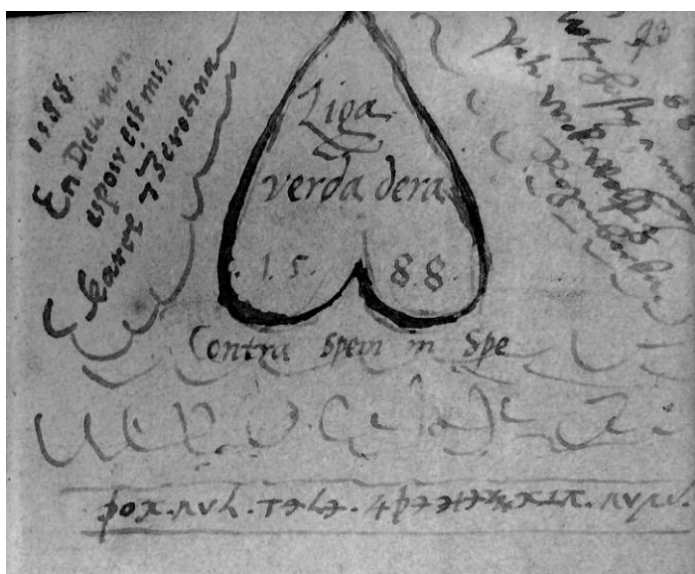
¹³⁷ Srov. TAMTÉŽ, s. 10-13. tato práce věnovala především odbornému zhodnocení omítek třebíčského zámku.

¹³⁸ NA Praha, fond Morava, sign. 3018; TAMTÉŽ, sign. 3022.

¹³⁹ V. BUŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 9-11. V textu vycházím předně ze studie V. BUŽEK, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, ČČH 100, 2002, s. 229-264. Počátky historického diskurzu o neformální komunikaci v síti sociálních vztahů jsou shrnuty TAMTÉŽ, s. 231-232. k této problematice srov. také P. MAŤA, *Svět*, s. 641-656.

¹⁴⁰ MZA Brno, G12 - Ceroniho sbírka II, *Eines Anonymi Štambuch*, sign. II. 355, s. 93.

Karla staršího ze Žerotína a jedné z dcer Arnošta Krajíře z Krajku, již byl Petr Vok poručníkem.¹⁴¹ Zápis je zajímavý také tím, že obsahuje tajné písmo. Zda se tedy opravdu jednalo pouze o dohodu budoucího sňatku se s ohledem na to, že byli hlavními představiteli bratrské šlechty, můžeme jen domnívat. Dalším častým hostem u Osovského by Adam mladší z Valdštejna, bratr Kateřiny.¹⁴² Je možné usuzovat, že vztah Osovského s Valdštejnem se odvíjel od sešvagřeného příbuzenství, neboť Adamův podpis se jako symbol přátelské náklonnosti ve Smilově štambuchu neobjevuje.¹⁴³

Obr. 4. List ze štambuchu Smila Osovského z Doubravice s podpisy Karla staršího ze Žerotína a Petra Voka z Rožmberka

Osovský na svém zámku také několikrát hostil panovníka. Krátce po svém nástupu v Třebíči uvítal císaře Maxmiliána II., když jel z Vídně do Prahy.¹⁴⁴ Později v Třebíči vícekrát přijal arciknížete a následně císaře Matyáše Habsburského. O těchto návštěvách si Smil Osovský vedl záznamy ve svém Codexu Doubraviciána: „*Letha Páně 1611 14. dne měsíce března ráčil jest J[eho] M[ilost] Královská [u mě] na Třebíči bejti, a potom odtud do Jihlavy ráčil jest jeti a z Jihlavy přímo do Prahy. To se stalo toho času, když lid pasovský v Království českém vpád do Prahy na Malou Stranu učinili.*“¹⁴⁵ Osovský tak podal zprávu nejen o

¹⁴¹ T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008, s. 92-95.

¹⁴² K tomu vycházím z deníku Adama mladšího, srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 65-66, 73, 81-83, 89, 106, 109-110, 126, 179.

¹⁴³ K povaze přátelských vazeb mezi raně novověkými aristokraty více P. MAŤA, *Svět*, s. 641-656.

¹⁴⁴ V. NIKODĚM, *Dějiny*, s. 141.

¹⁴⁵ MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 92v.

přítomnosti Matyáše v Třebíči, ale i o jeho cestě do Prahy na pomoc proti Pasovským.¹⁴⁶ Další návštěva se uskutečnila v listopadu 1612. Zápis Osovského o tom, že byl na zámku arcikníže Matyáš i se svojí manželkou Annou Tyrolskou „*noclehem*“,¹⁴⁷ značí, že se tentokrát jednalo o návštěvu náročnější na poskytnutí řádného zázemí císařskému páru a jejich doprovodu. Nejistotu ze zajištění dostatečného pohodlí vyjádřil sám Osovský v dopise císaři. Odkaz na tuto událost nalezneme i v pohřebním kázání Smila Osovského, „*Takž naposledy, když J[eho] M[ilost] císařská s J[ejí] M[ilostí] císařovnou z Prahy do Vídně jeti ráčila a náš tento pán v traktýrování jeho milosti císařské omluvu činiti ráčil.*“¹⁴⁸ Dochovala se zde také odpověď Matyáše I., ve které Smila ujišťuje, že pobyt v Třebíči byl v pořádku, „*My s vámi pane třebíčský sme dobře spokojeni a chceme vám to milostí naší vzpomenouti.*“¹⁴⁹ Přestože návštěvy panovníků u Osovského byly dány polohou Třebíče na cestovních spojnících důležitých měst, byly velice hodnotnou skutečností zvyšující prestiž hostitele.¹⁵⁰

¹⁴⁶ K v pádu Pasovských srov. J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 480-501; M. KOLDINSKÁ, *Vpád pasovských a soudobé české myšlení*, DaS 6, 1991, s. 15-20.

¹⁴⁷ „*Téhož léta 1612 19. dne 9[novem]bris ráčil jest J[eho] M[ilost] Císařská p[an] p[an] Matyáš arcikníže rakouské jedouce zase z Království českého k Vídní i s J[ejí] M[ilostí] císařskou v domě mým na zámku Třebíči noclehem býti, a tak tou cestou až k Niklšpurku do Vídně se obrátiti ráčil.*“ MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 93v.

¹⁴⁸ *Vivens disce mori*, s. 36.

¹⁴⁹ *Vivens disce mori*, s. 36.

¹⁵⁰ Podobně tomu bylo později i u města Brtnice (v okrese Jihlava), kterou v první polovině 17. století získal jako konfiskát po Zdeňkovi Brtnickém z Valdštejna hraběcí rod Collaltů. Město leželo na spojnici mezi Vídní a Prahou. Císařské návštěvy zde byly zaznamenávány prostřednictvím obrazového programu, tzv. cyklu „Vjezdů“, v interiéru zámku. Šlo o cílovou obrazovou reprezentaci. Obrazy byly vytvořeny barokním malířem Karlem Františkem Tepperem. Cyklus zachycuje návštěvy císaře Ferdinanda II v roce 1630 a 1638, Leopolda I. v roce 1679, Josefa I. v roce 1701 a několik obrazů se věnuje osobě císaře Karla VI. K tomu srov. J. UHLÍŘ, *Karel František Tepper, západomoravský barokní malíř*, *Západní Morava* 4, 2000, s. 17-44, zde s. 22-27.

IV Smil Osovský z Doubravice a nadkonfesijní křesťanství

Předkládaná práce se zabývá osobností Smila Osovského z Doubravice, včetně jeho role v sociálních sítích raně novověkého společenského systému, jeho vlastní sebezprezentační praxe a jeho orientace v mocensko-politické situaci své doby. Aby bylo možné pochopit všechny aspekty symbolického jednání Smila Osovského je nutné přiblížit náboženskou praxi na panství Třebíč a zasadit ji do celozemského kontextu.¹⁵¹ Pro studium náboženských poměrů je potřeba zamyslet se nad šířením vlivu německé a švýcarské reformace. V této souvislosti mohou nastat komplikace vyvolané odlišným vnímáním působení luterství na jednotlivé konfesijně vyhraněné skupiny.

Druhá polovina 16. století se vyvíjela ve znamení reformace, která vyústila v proces utváření základních konfesí - „konfesionalizace“.¹⁵² Důležitým mezníkem pro církevní dějiny bylo zahájení koncilu v Tridentu roku 1545, který měl řešit náboženskou situaci a vypořádat se s rostoucím vlivem reformace. Očekávané výsledky se ale nedostavily. Rozkol v křesťanství byl dovršen roku 1555 uzavřením augšpurského náboženského míru na říšském sněmu v Augšpurku. Princip „cuius regio, eius religio“ se stal kompromisem, ale svobodu vyznání v zásadě neřešil.¹⁵³ V Českých zemích bylo řešení náboženských otázek složité, protože se o moc ve státě dělil katolický panovník se šlechtou, která byla z většiny tvořena protestanty. Moravská šlechta byla nábožensky heterogenní a podstatná část panského stavu se hlásila k augšpurské konfesi a Jednotě bratrské.¹⁵⁴ Již na konci vlády Ferdinanda I. docházelo k prvním projevům rekatolizace, přesto si stavy na Moravě prosadily možnost individuálního vyznání, jež uznávala vrchnost svým poddaným.¹⁵⁵ Také došlo k posílení katolické církve obnovením pražského arcibiskupství v roce 1561, které bylo od exkomunikace Konráda z Vechty v roce 1431 katolickým duchovním neobsazeno. Po dlouhém uprázdňení arcibiskupského úřadu stoupl význam olomouckého biskupství na

¹⁵¹ Historiografie věnující se této problematice je shrnuta v kapitole o pramenech a literatuře v této práci. Viz pozn. 27-28.

¹⁵² Koncept konfesionalizace byl zformulován v 80. a 90. letech 20. století jako proces vytváření jednotlivých konfesí, jenž vedl k rozdělení Evropy podle náboženského vyznání. Srov. Anton SCHINDLING, *Utváření konfesí, konfesionalizace a multikonfesionalita jako základní problém evropských dějin v 16. a 17. století. Nová německá literatura k problematice*, ČČH 106, 2008, s. 80-108; Ke konfesionalizaci na Moravě srov. O. JAKUBEC, *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby*, Olomouc 2003, s. 65-76; Vojtěch CEKOTA, *Morava a proces konfesionalizace*, SCeH 34, 2004, s. 47-53; J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA a kol., *Luteráni v českých zemích*, s. 66-122; P. ZEMEK, *Konfese*, s. 109-149.

¹⁵³ Na rozdíl od protestantismu vytvořil Tridentý koncil pro katolictví velkou doktrínu, kterou protestantismus postrádal. K Tridentýmu koncilu August FRANZEN, *Malé církevní dějiny*, Praha 1992, s. 233-251. K náboženskému míru roku 1555, srov. TAMTĚŽ, s. 212-216.

¹⁵⁴ Srov. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 48-49; V. CEKOTA, *Morava*, s. 49. Dále také Bohuslav NAVRÁTIL, *Biskupství olomoucké 1576-1579 a volba Stanislava Pavlovského*, Praha 1909, s. 2-4.

¹⁵⁵ Zde se princip „cuius regio, eius religio“ neuplatňoval. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 49.

Moravě. Zachovalo si svoji nezávislost jak v době sedisvakance, kdy spadalo pod horní konsistoř v Praze, tak i nadále po obnovení arcibiskupství.¹⁵⁶ K tomu byla v roce 1566 vložena do rukou olomouckého biskupa správa nad utrakvismem na Moravě.¹⁵⁷ Tím získalo olomoucké biskupství velké pravomoci. Biskup tak mohl ovlivňovat nejenom náboženské záležitosti markrabství, ale vezmeme-li v úvahu, že zasedal v zemském soudě a účastnil se zemských sněmů, měl vliv na politické dění v zemi.¹⁵⁸

K novým impulsům konfesionalizace v Čechách a na Moravě došlo díky německé reformaci Martina Luthera.¹⁵⁹ Dosud neexistuje jasné stanovisko k vlivu luterství na moravskou reformaci. Z třicátých let minulého století zůstává k zamyšlení polemika brněnského historika F. Hrubého a historika církevních dějin a reformace F. Hrejsy.¹⁶⁰ V zásadě z obou názorů vyplývá, že se moravská církev vyvíjela odlišně od církve české, především od její církevní organizace.¹⁶¹ Byla postavena na tradici utrakvismu, ale v průběhu 16. století byla silně ovlivněna reformními názory přicházejícími z německého prostoru a Dolních Rakous. Dominoval luterský, respektive filipistický, a později po přelomu století i

¹⁵⁶ Moravská církev měla výrazné postavení už od doby husitské. Je to patrné i ponecháním prelátského stavu na Moravě a silným postavením olomouckého biskupství. K tomu blíže J. PÁNEK, *Stavovství v předbělohorské době*, FHB 6, 1984, s. 163-218. K svěbytnému postavení církevní správy na Moravě, srov. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 33-34; Podobné závěry přejímá Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin*, Praha 1991, s. 43.

¹⁵⁷ J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA a kol., *Luteráni v českých zemích*, s. 78.

¹⁵⁸ K postavení olomouckých biskupů a jejich protireformačním snahám s ohledem na kulturní mecenát O. JAKUBEC, *Kulturní prostředí*. Dále také J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 50-54.

¹⁵⁹ K šíření luterství v zemích Koruny české J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA a kol., *Luteráni v českých zemích*, s. 43-122.; J. KADLEC, *Přehled*, s. 11-22.

¹⁶⁰ Podle F. Hrubého byla moravská nekatolická církev natolik ovlivněna německým luterstvím, že lze hovořit o luteránství na Moravě. Soudí tak podle toho, že nezjistil, že by náboženství v druhé polovině 16. století na Moravě nepřetržitě čerpalo z tradice utrakvismu. Spíše bylo zásadně ovlivněno luterstvím, respektive augšpurskou konfesí Filipa Melanchtona, přicházející z německého prostoru a Dolních Rakous. Usuzuje tak i z natolik velké rozdílnosti moravské církve od české církve novoutrakvistické, že ani pražská konzistoř podobojí jako správní církevní instituce neměla na Moravě na počátku 17. století žádné kompetence. F. Hrejsa naopak tvrdí, že nelze hovořit o tom, že by na Moravě existovala opravdu luterská církev. Zavedl pro nekatolíky v českém prostoru v druhé polovině 16. století označení pojmy *novoutrakvisté* a *staroutrakvisté*. Učinil tak s důrazným upozorněním na nemožnost užívání označení *luteráni* pro členy protestantských církví na Moravě, vyjma moravských Němců v královských moravských městech a poněmčené šlechty. Ve svých pracích si rázně stojí za názorem kontinuálního vývoje utrakvistické církve v novoutrakvistickou. Nepopírá sice velký vliv luterství na nekatolická vyznání na Moravě, přesto je neztotožňuje. A to i přesto, že se církevní správa na Moravě organizovala podle Augšpurské konfese. Volba organizace podle Augustany totiž dle dobového mínění zaručovala všem, kteří se jí drželi, automatickou náboženskou ochranu zaručenou mírem z roku 1555. Hrejsa tak označuje cíl zřídit církevní organizaci podle augšpurské konfese na Moravě za zevní znak církve a záštitu více než za normu víry. F. HRUBÝ, *Luterství a kalvinismus*, 1934, s. 270, 303-307; TÝŽ, *Luterství a kalvinismus*, 1935, s. 16-19; F. HREJSA, *Luterství*, s. 297-300.

¹⁶¹ Církevní správa na Moravě se na konci 16. století osamostatnila od pražské konzistoře. Byla organizována podle děkanátů jako nejvyšší správní instituce nad evangelickými farami. Srov. F. HRUBÝ, *Luterství a kalvinismus*, 1935, s. 16-19; J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA a kol., *Luteráni v českých zemích*, s. 78. Před přijetím církevní organizace podle augšpurské konfese na Moravě, hlásili se nekatolíci k legální církvi utrakvistické. Srov. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 50.

kalvínský názorový směr.¹⁶² Přičemž Hrubý se klonil k myšlence existence luterství na Moravě a Hrejsa naopak k myšlence pouze luterstvím ovlivněného utrakvismu. V nedávno vydané práci věnující se vlivu luterství na reformaci zemí Koruny české J. Just podotýká, že soudy F. Hrejsy jsou ovlivněny národnostním hlediskem, když přisuzuje čisté luterské vyznání pouze německy mluvícímu obyvatelstvu.¹⁶³ Just se tak kloní ke stanoviskům F. Hrubého. Z toho vyplývají i možnosti užívání náboženské terminologie.¹⁶⁴ V předkládané práci bude pracováno s pojmy označujícími církve jako filipistickou či luterskou, a to v takovém kontextu, který byl naznačen v souvislosti s šířením luterství na Moravě podle J. Justa.

Sedmdesátá léta 16. století jsou v Čechách spjata s diskuzí vedenou mezi protestantskými stavy a panovníkem Maxmiliánem II.¹⁶⁵ o Českou konfesi.¹⁶⁶ Nadšení, které bylo vyvoláno nástupem Maxmiliána II. na trůn, bylo spontánní a snad příliš předčasné. Stavové očekávali prudkou změnu náboženských poměrů. Po dobu své nepřítomnosti v zemi však císař ponechal rozhodovací práva v náboženských věcech plně na pražských církevních

¹⁶² Podle učení Filipa Melanchtona bylo luterství mírnější a nebránilo se sblížení s jinými nekatolickými směry, zvláště s kalvinismem. J. KADLEC, *Přehled*, s. 57. K osobě Filipa Melanchtona například Jiří PEŠEK, *Filip Melancthon. 500 let od narození velkého humanisty, reformátora a pedagoga*, DaS 19, 1997, s. 39-43. Orientace směrem k filipismu byla patrná na Moravě více než v Čechách. Srov. J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA a kol., *Luteráni v českých zemích*, s. 85, 104; I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 74-92.

¹⁶³ Během první poloviny 16. století se většina německého obyvatelstva měst přihlásila k luterskému učení. Například Jihlava, kde Němci přijali luterství během první poloviny 16. století. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 15, 54. K povaze národnostních poměrů a reformačních směrů srov. J. KADLEC, *Přehled*, s. 31-32. Nelze popřít rychlejší šíření luterských myšlenek v rámci německy mluvícího obyvatelstva. Dokládá to i sám J. Just, ale podotýká, že luterství se šířilo i v jazykově různorodém prostředí, srov. J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA a kol., *Luteráni v českých zemích*, s. 79-82. Podobně také R. J. W. EVANS, *Vznik*, s. 22.

¹⁶⁴ Náboženská terminologie se stala dalším jablkem sváru mezi F. Hrubým a F. Hrejsou. Podle naposled zmiňovaného je správné označovat vyznavače nekatolických církví jediné za *podobojí*, vlivem tradice utrakvismu, za *novoutrakvisty* na základě ovlivnění utrakvismu luterstvím a švýcarským kalvínstvím, nebo označení za *evangelíky*. Srov. F. HREJSA, *Luterství*, s. 299. Z komentáře Hrubého je zase jasně čitelné, že pojmenování *luterán* bylo absolutně adekvátní vzhledem k vývoji moravské církve. Většina historiků, soudě podle terminologie, následuje F. Hrubého a jeho označení nekatolíků za české a moravské luterány. Výběrově Srov. J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA a kol., *Luteráni v českých zemích*; J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*; I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*. Na druhé straně existují práce, které jasně hovoří o nekatolících na Moravě jako o novoutrakvistech, srov. P. ZEMEK, *Konfese*. Spíše je ale možné setkat se s označením *evangelická církev* či *evangelíci*, *protestanti* a *nekatolíci*, a to jako souhrnného označení pro stoupence nekatolické víry. srov. J. JANÁČEK, *Rudolf II.*; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*; R. J. W. EVANS, *Vznik*; J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*.

¹⁶⁵ Maxmilián byl znám svojí náboženskou neortodoxností a sympatiemi k luterství. Proto v jeho osobě viděli nekatolíci stavové v Čechách naději k nějakému radikálnějšímu zásahu ve věci víry. K povaze vlády Maxmiliána II. srov. J. PÁNEK, *Stavovské opozice a její zápas s Habsburky 1547-1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Praha 1982, s. 79-119; R. J. W. EVANS, *Vznik*, s. 30-31, 74-75; J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 30-31.

¹⁶⁶ Dosud je jednou z nejzásadnějších prací k problematice České konfese F. HREJSA, *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny*. Praha 1912; dále také J. PÁNEK, *Stavovská opozice*, s. 101-122; TYŽ, *Zápas o Českou konfesi*. Praha 1991. Nověji jiný pohled nabídl Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 167-171. Nejnovější monografie kolektivu autorů se věnuje České konfesi s ohledem k šíření luterství a jeho vlivu na vyčleňování jednotlivých konfesí srov. J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA a kol., *Luteráni v českých zemích*, s. 76-77. K jednání Jednoty bratrské ve věci České konfese srov. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 57.

institucích, což pro nekatolickou šlechtu nebylo příznivé. Naděje přišla ruku v ruce s Maxmiliánovou náboženskou koncesí z roku 1568 a 1571, která uznala augšpurskou konfesi v Dolních i Horních Rakousích, vyjma měst. Od roku 1569 probíhala s císařem jednání o náboženskou svobodu, jež vyvrcholila rokem 1575. Čeští novoutrakvisté a Jednota bratrská se dohodli na společném postupu a vypracovali znění žádosti o svobodu vyznání, které se opíralo o základní body augšpurské konfese a bylo ovlivněno filipismem i prvky bratrského vyznání.¹⁶⁷ Po vyjednávání stavů s císařem byl zvolen kompromis a Maxmilián II. se zavázal slovem, že on a ani jeho nástupce Rudolf nebudou nekatolíky utlačovat pro jejich víru.¹⁶⁸ Do budoucna se ale tímto počinem otázka náboženství zdaleka neuzavřela.

Ústní slib České konfese se nevztahoval na Markrabství moravské. Moravští stavové by museli vytvořit přijatelnou konfesi, která by sjednocovala evangelická vyznání v zemi. Odpověď na to, proč se tak nestalo, lze hledat v roztržitém církevní správní organizace Moravy. V tom je také základní rozdíl vývoje procesu konfesionalizace v Čechách a na Moravě, který je patrný od poloviny 16. století. V markrabství šlo především o snahu vytvořit vlastní nekatolickou církevní správu nezávislou na pražské konzistoři. Náboženská organizace nad nekatolickým vyznáním, a to pouze nad původní a legální utrakvistickou církví, byla v rukou olomouckého biskupství. Postupem času se nekatolická moravská vyznání začala organizovat podle krajů a panství, v jejichž čele stáli děkani jako nejvyšší správní instituce nad evangelickými farami.¹⁶⁹ Úsilí o vytvoření zemské konfese tak vycházelo z iniciativy jednotlivých šlechticů.¹⁷⁰ První pokusy o samostatnou organizaci byly patrné již po polovině století, kdy byla přijata *Prostějovská konfese* na panství Vojtěcha z Pernštejna. K druhému pokusu o vytvoření církevního řádu jako zemské konfese, tzv. *Moravské konfese*, na základě augšpurského vyznání, došlo v roce 1566 na panství Jetřicha z Kunovic.¹⁷¹ Následně se dochovaly i další návrhy. Významný byl filipisticky orientovaný církevní řád Kunštátsko-

¹⁶⁷ J. KADLEC, *Přehled*, s. 54-57.

¹⁶⁸ Jednání o přijetí Rudolfa II. za českého krále probíhalo na zemském sněmu během srpna a září roku 1575. Sněm předně řešil požadavek náboženské svobody, který vzešel od české stavovské obce. Po náročných jednáních, která byla přerušována Maxmiliánovými zdravotními problémy, došly obě strany kompromisu. Maxmilián II. dal ústní souhlas, který vešel do povědomí jako Česká konfese, k tomu, že protestantská vyznání nebudou potlačována násilně. Za tento ústupek měl sněm zvolit z kandidátů na český trůn již korunovaného uherského krále a nástupce Maxmiliána II. Rudolfa. Korunovace byla stanovena na den 22. září 1575. Brzy poté měl být Rudolf na sjezdu kurfiřtů v Řezně zvolen římským králem, proto byla holdovací cesta po přivtělených zemích habsburské monarchie odložena. Srov. J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 137-150; v souvislosti s královskými korunovacemi jako místu politické komunikace Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 87-89.

¹⁶⁹ Srov. F. HRUBÝ, *Luterství*, 1935, s. 16-19; Podle I. BURIANA šlo o tři děkanství – olomoucké, uherskobrodské a horního podkrají brněnského. I BURIAN, *Děkanství*, s. 25-33.

¹⁷⁰ J. VÁLKA tyto pokusy označuje za pokusy konané „zdola“. Srov. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 58; reformace „zdola“ v širším kontextu srov. Thomas WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, Wien 2003, s. 103, 106-111.

¹⁷¹ K tomu více i se zněním textu P. ZEMEK, *Konfese*.

Meziříčský z roku 1576. Byl dojednán na speciálně svolaném sněmu do Velkého Meziříčí, kde se sešli zástupci nekatolických far a šlechticů v čele s Hynkem Brtnickým z Valdštejna. Sněm se dohodl na sjednocení pod Augustanou směru Filipa Melanchtona. Tato církevní organizace platila pro celý kraj, jehož správní instancí bylo děkanství horního podkrají brněnského.¹⁷² Ani jeden z návrhů se kvůli odporu olomouckého biskupa a katolických stavů nedostal k projednávání u zemského sněmu, a tudíž nemohl být panovníkem za zemskou konfesi schválen.¹⁷³ Přesto podle moravského historika F. Hrubého, jehož závěry přejímá i J. Válka, lze soudit, že došlo k skutečnému vytvoření moravské konfese a k jejímu praktikování, a to v době hejtmanství Fridricha ze Žerotína.¹⁷⁴

Rok 1609 byl ve znamení přijetí Majestátu Rudolfa II.¹⁷⁵ na náboženskou svobodu, který ale stejně jako Česká konfese nenabyl platnosti na Moravě. Moravská církevní nekatolická organizace stále fungovala na základě Augustany.¹⁷⁶ O oficiální vytvoření centrální nekatolické církevní organizace na Moravě po vzoru Majestátu se jednalo v době stavovského povstání. Snahou bylo vytvořit podobnou instituci jako byla pražská dolní konzistoř.¹⁷⁷ Bohužel k tomu z důvodu následujících událostí nedošlo.

Náboženské poměry v Třebíči byly ve znamení snášenlivosti a synkretismu.¹⁷⁸ Již v době působení Pernštejnů na panství získala Jednota bratrská a církev podobojí ve městě zázemí. Utravismus se ve městě zcela prosadil ve dvacátých letech 16. století za Arkleba

¹⁷² Filipisté v Třebíči srov. I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 59-60, 74-92. S výčtem dalších dochovaných církevních řádů srov. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 58-59; také F. HREJSA, *Luterství*, s. 313-324. K správní organizaci I. BURIAN, *Děkanství*.

¹⁷³ Srov. F. HRUBÝ, *Luterství a kalvinismus*, 1934, s. 308-309. K silicímu podílu katolické šlechty v zemských úřadech J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 85.

¹⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 59; F. HRUBÝ, *Luterství a kalvinismus*, 1935, s. 3-8, 18.

¹⁷⁵ Rudolf II. byl rozporuplná osobnost, a také ve věcech víry byl do jisté míry nerozhodný. Byl vychován při španělském dvoře Filipa II., o jehož radikálním katolicismu nebylo pochyb, přesto císař zpočátku nevystupoval jako zarytý ochránce a zastánce římské kurie v říši. Nebylo pochyb o jeho katolické víře, ovšem vůči papežství jeho odpor, opět v zásadě motivován politicky, sílil. Hlavním důvodem nepřátelství bylo porušování panovnických privilegií papežem, kdy se zájmy kurie zdály být nadřazovány zájmům panovníka. R. J. W. EVANS, *Rudolf II. a jeho svět*, s. 112-120.

¹⁷⁶ Majestát Rudolfa II. byl ústupkem pro stavovskou obec českých zemí, za níž si císař získal podporu stavů při obraně před bratrem Matyášem. K tomu blíže J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 439-458. K dopadu vydání Rudolfova majestátu J. JUST, *9. 7. 1609. Rudolfův majestát. Světla a stíny náboženské svobody*, Praha 2009; M. KOLDINSKÁ, *Náboženská tolerance z nutnosti. Rudolfův Majestát jako epilog zlatého věku*, DaS 31, 2009, s. 30-33. Morava se dále řídila podle augšpurské konfese, srov. F. HREJSA, *Luterství*, 1935, s. 299-300.

¹⁷⁷ Její správa byla zaručena Majestátem Rudolfa II. z roku 1609. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 59; J. KADLEC, *Přehled*, s. 60-61.

¹⁷⁸ K povaze sblížování jednotlivých konfesi více J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 57; F. HRUBÝ, *Luterství a kalvinismus*, 1935, s. 22; F. HREJSA, *Sborové jednoty bratrské*, s. 14. Dále také Jindřich HALAMA, *Sociální učení českých Bratří 1464-1618*, Brno 2003., s. 97-98. Umožnění sblížování jednotlivých konfesi vycházelo z pojetí náboženství na Moravě jako nadkonfesijního křesťanství. K tomu více J. VÁLKA, *Tolerance či koexistence*, zvláště s. 243-248. Většina far na jihozápadní Moravě měla filipistický charakter. Filipisty byli děkani horního podkrají brněnského, například Benedikt Mikuš Bilinský, Jan Porphirides Rychnovský nebo Jakub Petrozelín Kunštátský. I. BURIAN, *Děkanství*, s. 27, 31-32.

Černohorského z Boskovic, který spravoval panství Třebíč za svého syna Jana Jetřicha.¹⁷⁹ Na základě jeho rozhodnutí byli z benediktýnského kláštera vyhnáni poslední mniši.¹⁸⁰ Reflexe změn náboženství v Třebíči je dobře patrná z dobových pramenů. Martin Josef Matlocius¹⁸¹ jako katolický kněz doby rekatolizace ve své farní kronice z roku 1715 hodnotí změnu ve prospěch protestantů velice negativně, „(...) když kacířství zmocnilo se všeho města, odebral se římský kněz (...) do Jaroměřic doufaje, že Třebíččané se rozmyslí a zavaného zpět. Ale ti nedbajíc ho, do farního kostela uvedli přísluhovatele temnot se zpěvem a zvoněním.“¹⁸² Na druhé straně stojí stanoviska proreformního trebičského kronikáře Eliáše Střelky Náchodského, který píše : „V tom pak ve všem Pán Bůh tomu městu žehnatí a pomáhati ráčil, až také jiskru slova svého v temnostech papežských ukázal a jim mnohým posvítíl, tak že mnohý člověk poznáv pravdu, k ní se hlásiti a ovšem ji vyznávati pro papežství nesměl.“¹⁸³ Po polovině století, když bylo přeneseno centrum Jednoty bratrské z Čech na Moravu, začíná sílit její vliv v prostředí nekatolické šlechty.¹⁸⁴ Její moc rostla i v Třebíči, kde získala spolu s církví utrakvistickou převahu nad jinými konfesemi.¹⁸⁵ V druhé polovině 16. století je možné sledovat postupné sblížování s myšlenkami jiných vyznání. Především však s mírnější formou luterské víry - filipismem, který nakonec ovládl celé horní podkrají brněnské. V roce

¹⁷⁹ Jan Jetřich Černohorský z Boskovic měl za manželku dceru Jana z Pernštejna, který mu vyhotovil zástavní list na Třebíč v rámci dceřina obvěnění. K období vlády Jana z Pernštejna na Třebíči a jeho nástupců Černohorských z Boskovic blíže R. FIŠER – E. NOVÁČKOVÁ – J. UHLÍŘ, *Třebíč*, s. 61-71.

¹⁸⁰ „(...) a mniši také za něho dokonce vypleněni jsou, neb on jich v klášteře chovati nechtěl. A tak již římské náboženství v městě i na klášteře, ačkoli tam dále trvalo, kleslo.“ F. J. RYPÁČEK, *Kronika*, s. 14; I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 39-44.

¹⁸¹ Martin Josef Matlocius působil v Třebíči od roku 1686 jako kaplan. O rok později se stal farářem a odešel působit do Staré Kamenice u Jihlavy. V roce 1698 se Matlocius do Třebíče vrací jako děkan při kostelu sv. Martina. V Třebíči působí až do své smrti v roce 1727. F. J. RYPÁČEK, *Třebíčské farní kroniky*, s. 3. V roce 1717 sepsal dějiny náboženství v Třebíči, které jsou uloženy v MZA Brno, G11 – Sbirka rukopisů Františkova muzea, č. 367, fol. 401-417.

¹⁸² F. J. RYPÁČEK, *Třebíčské farní kroniky*, s. 9.

¹⁸³ TÝŽ, *Kronika*, s. 14. Eneáš Střelka Náchodský, městský písař, sepsal kroniku v roce 1574. V té době byla přestavována věž s bání, no které byla kronika vložena. Srov. R. FIŠER – E. NOVÁČKOVÁ – J. UHLÍŘ, *Třebíč*, s. 95. Kroniku Eliáše Střelky Náchodského a pokračovatelů psali po sobě městští písaři Eliáš Střelka Náchodský r. 1574, Jiřík Přemysl Prostějovský r. 1578, Jan Suchenius Novobydžovský r. 1655 a Mikuláš Bisata r. 1661. V roce 1728 učinil opis, který je uložen v městském archívu, Josef Svoboda. V tomto opise jsou kroniky Střelkova, Přemyslova a Sucheninova. F. RYPÁČEK, *Kronika*, s. 4-5.

¹⁸⁴ Byl to důsledek situace Bratří po porážce stavovského odboje roku 1547 Ferdinandem I. Došlo k zabavení řady panství bratrským pánů, kde zůstaly jednotlivé sbory. Ferdinand I. pak vydává dva mandáty (1547 a 1548) na vypovězení příslušníků jednoty bratrské. K tomu blíže F. HREJSA, *Sborové*, s. 11-12. Z hlediska následného pozitivního vlivu na rozvoj bratrských sborů na Moravě J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 57. K povaze vlády Ferdinanda I. a událostí stavovského odboje 1547 více J. PÁNEK, *Stavovské opozice*, zvláště s. 5-78; J. PÁNEK, *První krize habsburské monarchie*, in: P. VOREL (ed.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, Pardubice-Praha 1999, s. 11-27; TÝŽ, *Kaiser, König und Ständerevolte. Die böhmischen Stände und ihre Stellung zur Reichspolitik Karls V. und Ferdinands I. im Zeitalter des Schmalkaldischen Krieges*, in: Alfred KOHLER – Christiane OTTNER – Martina FUCHS (edd.), *Karl V. 1500-1558. Neue Perspektiven seiner Herrschaft in Europa und Übersee*, Wien 2002, s. 393-406. Na základě studia konfliktů mezi stavovskou politickou reprezentací a panovníkem Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 138-149.

¹⁸⁵ Stále zásadní prací zůstává F. HREJSA, *Sborové*; Rudolf ŘÍČAN, *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha 1957; dále také J. HALAMA, *Sociální učení*.

1556 či 1557¹⁸⁶ odkupuje třebičské panství Burian Osovský z Doubravice otevřeně se hlásící k vyznání Jednoty bratrské.¹⁸⁷ Během jeho vlády na panství se dostalo bratrskému sboru rozsáhlých výsad od něj, a po jeho smrti i od jeho manželky Elišky Bítovské z Lichtenburka.¹⁸⁸

Když se panství ujal Smil Osovský z Doubravice, ve vstřícnosti k Jednotě bratrské pokračoval. Díky pozornosti ze strany vrchnosti získal třebičský sbor velký vliv. Třebíč se stává jedním z moravských bratrských center. To dokládá fakt, že se zde dvakrát, v roce 1596 a 1607, konala bratrská synoda, jako nejvyšší orgán církve. Během první synody byli vysvěceni bratrští kněží, mezi nimiž byl i Matěj Cyrus, pozdější duchovní Petra Voka z Rožmberka.¹⁸⁹ Hned zpočátku svého působení obnovil Smil Osovský bratrskou školu jako již druhou školu ve městě a v sedmdesátých letech ji povýšil na školu partikulární (Scholu superior), která připravovala žáky na vysokoškolské studium.¹⁹⁰ Bratrská škola byla osvobozena ode všech povinností „a z té školy aby žádnému nic dávati neb platiti povinni nebyli.“¹⁹¹ Do jisté míry se vzhledem k péči ze strany vrchnosti stala bratrská škola trnem v oku škole městské, která fungovala při kostelu sv. Martina.¹⁹² Co se týče evangelického vyznání v Třebíči, první luterský kněz byl jmenován v roce 1568. Z toho vyplývá, že v Třebíči byli ve sledované době dva duchovní správci.¹⁹³ Období třetí čtvrtiny 16. století bylo ve znamení rivality mezi bratrským sborem a třebičskou luterskou farou. Problematickému

¹⁸⁶ Vklad do zemských desek byl učiněn v roce 1558. V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 95.

¹⁸⁷ Bratři působili v Třebíči již za Viléma z Pernštejna na sklonku 15. století. Ve dvacátých letech 16. století daroval bratrskému sboru pozemky na Jejkově (třebičské čtvrti východně za městskou branou) tehdejší majitel Třebíče Jan z Pernštejna. Teprve pak si zde Bratři vystavěli bratrský sbor a dům. Blíže F. HREJSA, *Sborové*, s. 144-145.

¹⁸⁸ Již v roce 1558 daroval Burian Osovský sboru pozemky na Jejkově na zahradu. V roce 1560 osvobozuje bratrský dům od všech platů, ustupuje ve věci svobodného provozování řemesel a zprošťuje je povolávání do světských úřadů. F. HREJSA, *Sborové*, s. 145. Pouze jednou musel Burian ustoupit nátlaku císaře Ferdinanda I., který mu rozkázal zrušit bratrskou školu, která při sboru vznikla někdy během příchodu Osovského na panství. Po dlouhém vyčkávání, zda císař na základě liknavosti Osovského spor řešit neustoupí, nakonec školu uzavřel. K tomu srov. Otakar ODLOŽILÍK, *Zápas o bratrskou školu v Třebíči 1557*, ČMM 55, 1931, s. 186-189.

¹⁸⁹ Před svým vysvěcením působil jako jáhen (pomocník správce sboru) a učitel v třebičské bratrské škole. Pohřebnímu kázání Matěje Cyra nad mrtvým Petrem Vokem z Rožmberka se věnovala řada autorů. Výběrově nejnovější práce R. PAVLÍČKOVÁ, *(Ještě jednou) pohřební kázání Matěje Cyra nad Petrem Vokem z Rožmberka roku 1612. Jednota bratrská a mediální propagace*, in: Epigraphica & sepulcralia (v tisku).

¹⁹⁰ K tomu více V. SAMEŠ, *Stručné dějiny*, s. 106-112.

¹⁹¹ Citováno podle F. HREJSA, *Sborové*, s. 146.

¹⁹² „Bratři při sboru v domku svém neb kdekoli nejpříhodněji by se jim zdálo, (...) držeti svobodně mohli beze vší překážky buď kněží, buď rektorů a žáků z druhé školy, kteráž při kostele jest“. Citováno podle V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 172. Ke sporům třebičského sboru s novotrakvistickou městskou farou více I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 57-58.

¹⁹³ „(...) známosti Pána Boha vůle a jeho svatě znáti se vyučuje, k pobožnosti a zůstávání v řádu a poddanosti vrchnosti své vede, k čemuž dva kazatele a kněží má, jednoho ve městě (...), kteříž v kostele pod obojí slouží, druhého na předměstí ve zboře.“ J. F. RYPÁČEK, *Kronika*, s. 17. K tomu více I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 55-56.

vztahu obou skupin se obsáhle věnuje I. Burian a podotýká, že „i v Třebíči, kde měla Jednota pevné postavení, byla vůči Jednotě zatrpklost“.¹⁹⁴

Ke změnám ve vzájemném vztahu a postupnému sblížení Jednoty a luterské fary došlo počátkem 17. století, když bylo přeneseno centrum děkanství horního podkrají brněnského z Velkého Meziříčí blíže Třebíči, do nedaleké Starče.¹⁹⁵ I Jednota se v rámci synkretismu sblížovala s jinými vyznáními, především s kalvinismem,¹⁹⁶ což ji názorově pojilo právě s filipisty. Na druhé bratrské synodě v Třebíči v roce 1607 se dokonce jednalo o přímém spojení s novoutrakvisty pod společným názvem *protestanté*.¹⁹⁷ To jen dosvědčuje, jak moc sílila tendence přibližování jednotlivých konfesí za vlády Smila Osovského. Podle mého názoru byl zásadním činitelem v tomto procesu hlavně Osovský a jeho žena Kateřina z Valdštejna. Smil, ač všemožně podporoval Jednotu bratrskou, se nebránil například do městské luterské fary v roce 1590 dosadit vyhraněného luterského duchovního Jana Laeta Čáslavského. Díky dřívějšímu osobnímu selhání Jana Laeta se snesla na luterské fary ze strany Jednoty bratrské velice ostrá kritika.¹⁹⁸ Proto jeho dosazení muselo minimálně vyvolat pobouření v protěžovaném třebíčském bratrském sboru. Toto nečekané jmenování bylo čistě na Osovském, neboť patronátní právo přenesl na město až v roce 1607.¹⁹⁹ V témže roce dal poddaným na panství svobodu vyznání: „tu v městě mém Třebíči (...) k konfessi Augšpurské dobré a slavné paměti císaři Karlovi V. na sněmě říšském léta páně 1530 podané a příznávajícího vedle chvalitebného řádu kněžstva evangelického v hořejším podkraji tomto brněnským Markrabství moravského (...) bez všeliké překážky mé a budoucích mých potomků (...) jím se řídití mohli.“²⁰⁰ Nato Osovský při farním kostelu obnovil literátský kůr. V období, kdy došlo k jmenování Čáslavského, měl Smil Osovský již rok za manželku Kateřinu z Valdštejna, která pocházela z nekatolické rodiny a vyznávala luterskou víru.²⁰¹ Zásadní se může zdát fakt, že přestože byl Osovský již před sňatkem s Kateřinou přívětivý k evangelickým církvím na panství, po jejím boku byl luteránství, respektive filipismu, nakloněn viditelněji. Využívá totiž také služeb dvorního duchovního Kateřiny, a to kněze

¹⁹⁴ I s příklady nepřátelského postupu srov. I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 62-70.

¹⁹⁵ I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 75. Stařeč se v té době nacházela na panství Zdeňka Brtnického z Valdštejna.

¹⁹⁶ J. HALAMA, *Sociální učení*, s. 159-160, 190; R. ŘÍČAN, *Dějiny Jednoty*, s. 295; P. ZEMEK, *Konfese*, s. 114-118.

¹⁹⁷ K synodě z roku 1607 se nedochovalo mnoho pramenných zpráv. V textu jsou přejaty závěry V. Nikodéma. Srov. V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 226-230, 262.

¹⁹⁸ K tomu podrobněji I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 69-71.

¹⁹⁹ Celou listinu otiskla ve své disertaci A. SVOBODOVÁ, *Jakub Petrozelin a Třebíč*, s. 49-55.

²⁰⁰ Citováno podle TAMTÉŽ, s. 50.

²⁰¹ T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, Brno 2001, s. 108; A. SVOBODOVÁ, *Jakub Petrozelin*, s. 35-36; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší Žerotína: 1564-1636*, Praha 1936, s. 35.

Jakuba Petrozelína Kunštátského. Petrozelín byl filipistický kněz při sv. Martinu v Třebíči a svého času děkan horního podkrají brněnského, který sympatizoval v Jednotou bratrskou.²⁰² Duchovním Kateřiny z Valdštejna byl nejenom během jeho působení v Třebíči, ale i v době emigrace ve Vratislavi, kde měl zázemí v domě Karla staršího ze Žerotína.²⁰³ V této práci nás osobnost Jakuba Petrozelína zajímá i z důvodu autorství pohřebního kázání nad mrtvým Smilem Osovským z roku 1613,²⁰⁴ jehož interpretaci bude věnována celá pasáž předkládané diplomové práce. Přesto je možné se jen domnívat, nakolik silný byl vliv Kateřiny na Osovského ve věci náboženství.

Ceremoniál pohřbu Smila Osovského a pohřební kázání Jakuba Petrozelína bylo symbolickým vyvrcholením Smilovy náboženské snášenlivosti. Podle I. Buriana vedl nad hrobem kázání evangelický kazatel, protože na Moravě, přes silnou podporu nekatolické šlechty, nebyla Jednota bratrská považována za rovnoprávnou církev, a proto oficiální ceremoniály vykonávala luterská fara.²⁰⁵ Podle mého názoru hraje v pronesení pohřebního kázání právě Petrozelínem velkou roli prezentace náboženství a demonstrace síly církevní instituce. To je patrné i z toho, že v kázání se objevilo několik příspěvků dalších osobností hlásících se k evangelické víře. Ani jeden na základě zjištěných informací nebyl člen Jednoty bratrské. Další z osobností, která se prostřednictvím kázání mohla prezentovat, byla vdova po Osovském Kateřina z Valdštejna, a to jako dědička rodové evangelické tradice rodu Valdštejnů.

Výklad o náboženských poměrech na panství Třebíč dokládá, jak byla situace nepřehledná. Dosud neexistuje jednotný názor na proces konfesionalizace na Moravě v souvislosti s šířením luterských myšlenek. Přesto je možné si vytvořit představu o povaze náboženství v Třebíči za Smila Osovského z Doubravice. Na prvním místě stojí náboženská otevřenost, umožnění dvojí duchovní správy a snaha po sblížení jednotlivých vyznání. To možná více než cokoli jiného dokládá fakt, že nebylo podstatné, jakou víru člověk vyznává, ale to, že má možnost se o ní svobodně rozhodnout. Příklad Smila Osovského je dokladem teze nadkonfesijního křesťanství, jak ji specifikoval J. Válka. Náboženská snášenlivost v markrabství podle něj vychází z odmítnutí propojení politických nároků s náboženskými. Požadavky ohledně víry by měly být zaštitěny rozhodnutími vycházejícími z politického diskurzu. Z toho vyplývá, že koexistence legalizovaných vyznání a i jiných skupin, například

²⁰² Jak poznamenává I. Burian, Petrozelín sympatizoval s Jednotou katolick, že se vedly spory o to, zda nakonec k bratrské víře nepřistoupil. I. BURIAN, *Děkanství*, s. 31-32. K otázkám vyznání Jakuba Petrozelína na základě rozboru jeho literárního díla srov. A. SVOBODOVÁ, *Jakub Petrozelín*, zvláště s. 28-30, 33-34.

²⁰³ TAMTÉŽ, s. 37.

²⁰⁴ J. PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ, *Vivens Disce Mori*.

²⁰⁵ I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 79.

Jednoty bratrské, je dána na základě zemského práva a stavovských svobod a z toho plynoucího obecného konsensu ve věci náboženství.²⁰⁶

²⁰⁶ Koexistence vycházející ze zemského práva má své kořeny v husitské době, a to na základě Kutnohorského míru, jenž zaručoval svobodu víry poddaným bez ohledu na vyznání vrchnosti. Za vlády Ferdinanda I. a Maxmiliána II. přechází tradice české koexistence v postupnou toleranci. Typickým představitelem myšlenky, že víra nemá být spojována s politickým bojem, byl Karel starší ze Žerotína. Jasně tak odkazuje na to, že opozice proti Rudolfovi II. v roce 1608 byla vyústěním především politické nespokojenosti. K tomu srov. J. VÁLKA, *Tolerance či koexistence*, zvláště s. 243-248.

V Zemská kariéra Smila Osovského z Doubravice a jeho politické myšlení

Na základě kariérních úspěchů Smila Osovského a jeho role v moravské politické společnosti je možné odkrýt jeho myšlenkový svět, představy a postoje.²⁰⁷ Osovský se sebeidentifikoval s určitou sociální skupinou uvnitř stavovské společnosti na základě reflexe politického systému a politické kultury vůbec,²⁰⁸ která se odráží v mocenské komunikaci dané doby.²⁰⁹ Jejím prostřednictvím dochází k symbolické prezentaci vlastní sociální role Osovského a rekonstrukci jeho vnitřních hodnot i hodnot moravské aristokracie, k níž Smil Osovský dozajista patřil. Tyto úvahy přivádějí k otázkám, co vedlo Smila Osovského k politické akci, radikalizaci, nebo naopak k loajalitě a defenzivnímu postoji. Díky analýze písemného materiálu, jenž po sobě Osovský zanechal a na jehož základě je možné postihnout specifické chování účastníků politického dialogu během jednání, je možné se nad těmito otázkami zamyslet. Analýza myšlení dobové aristokracie na konkrétním případě Smila Osovského poukazuje především na snahu obhajovat zemskou suverenitu a právo na náboženskou svobodu jako základní atributy urozenosti moravské šlechty. To znamená, že mocenská komunikace je nástroj symbolického vyjádření postojů, hodnot a názorů Smila Osovského. Jako účastníci mocenského diskurzu vystupují panovník z postu světského vládce i z hlediska vlády „z Boží milosti“²¹⁰ a šlechta jako politický činitel doby.²¹¹ Mocenská komunikace je však patrná také mezi samotnou stavovskou obcí, na jejímž pozadí je reflektováno hierarchické rozložení raně novověké společnosti a touha po demonstrování nadřazenosti jednotlivých členů či skupin vyšších stavů. Prezentace urozenosti byla v životě novověkého šlechtice součástí každodenního života.

Z historických pramenů, jejichž autorem je Smil Osovský, lze jasně vyčíst politická stanoviska tohoto dlouholetého člena zemské vlády. Morava měla specifické postavení, neboť měla kvůli absenci přímé panovnické moci velkou míru autonomie.²¹² Jistá politická nezávislost byla založena na základě historické tradice zemských svobod a zvykového

²⁰⁷ Ke kariéře jako sociální strategii novověké aristokracie více P. MAŤA, *Svět*, s. 284-300.

²⁰⁸ K představení pojmu politická kultura jako souboru postojů, hodnot a vzorců chování ve vztahu k existujícímu politickému systému srov. Z. VYBÍRAL, *Politická kultura*, s. 16-27.

²⁰⁹ K této problematice je zásadní prací monografie Z. Vybírala, již předcházela řada dílčích studií inspirovaných mocenskými vztahy aristokratické společnosti raného novověku s panovníkem. Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace. K definici moci jako sociálního konstruktů blíže TÝŽ, Moc „institucionální“*.

²¹⁰ K pojetí královské posvátné moci srov. Marc BLOCH, *Králové divotvůrci. Studie o nadpřirozenosti královské moci, zejména ve Francii a Anglii*, Praha 2004, s. 59-73, zde s. 62-63.

²¹¹ Mocenská komunikace je nejučelnější v rovině politických elit. Srov. Z. VYBÍRAL, *Stavovství*, s. 725-759, zde s. 741, 754.

²¹² K. J. DEMUTH (ed.), *Tovačovská kniha*, s. 26-27.

práva.²¹³ Pro moravské stavy se stala tradice po vzoru předků hlavním prostředkem legitimizace politické moci.²¹⁴ A nejen toho, stala se také konstitutivním prvkem urozenosti, tudíž byla základem samotného šlechtictví. Tradice a právě tato její legitimita byla zásadně zakořeněná v moravské šlechtické mentalitě. K mocenské komunikaci docházelo na půdě zemských institucí a během oficiálních ceremoniálů,²¹⁵ jako byly korunovace nebo holdování v rámci přijetí panovníka za pána země v přivtělených zemích Koruny české. Já bych se chtěla pokusit přiblížit motivy politických názorů Smila Osovského, jež korespondovaly s názory moravské zemské reprezentace a vedly mimo jiné k loajálnímu postoji nebo naopak k opozici proti císaři a k situacím, které v rámci prezentace moci směřovaly k narušení řádu nesplněním očekávaného chování. Sem lze zařadit veškeré chování a činy, které vrcholí sporem nebo střetem zájmů.²¹⁶

V.1 Smil Osovský z Doubravice a jeho reflexe ceremoniálů stavovského holdování v roce 1577 a v roce 1608

Mocenská komunikace postavená na zdůrazňování zemských svobod je patrná ze záznamů Osovského o přijetí panovníka za pána země na Moravě v roce 1577 a 1608.²¹⁷ Přijímání panovníka za markraběte na Moravě dávalo prostor mocenskému dialogu mezi stavy a zeměpánem ohledně politických a společenských nároků.²¹⁸ Český král nastupoval

²¹³ J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 202-209. K vývoji zemské správy na Moravě více J. VÁLKA, *Moravská zemská správa a svoboda v 15.-16. století*, in: J. VÁLKA – T. KNOZ (edd.), *Morava*, s. 17-30. Soupis a výklad moravského práva srov. K. J. DEMUTH (ed.), *Tovačovská kniha*.

²¹⁴ K legitimizační moci tradice srov. Z. VYBÍRAL, *Politická kultura*, s. 20. Na příkladu sporu mezi Vilémem z Rožmberka a knížaty z Plavna TÝŽ, *Autorita a moc v paměti urozených*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, s. 119-133, zde s. 128-129.

²¹⁵ Výzkum raně novověkých festivů se dostal v českém prostředí do popředí zájmu v devadesátých letech 20. století, ovšem první zmínkou o potřebě výzkumu v této oblasti je práce Miloš ŠTĚDRON – J. VÁLKA, *Svátky a slavnosti v dějinách kultury*, OM 18, 1986, s. 289-297. Dále V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Slavnosti a zábavy. V širších souvislostech*. V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský*, s. 130-173; Pavel MAREK, *Ceremoniál jako zrcadlo hierarchického uspořádání císařského dvora Ferdinanda II.*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 371-396; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, zde s. 68-96.

²¹⁶ B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 507-509.

²¹⁷ Deník z roku 1577, MZA Brno, G 12 - Cerronihovo sbírka II, inv. č. 383, *Miscellanea oder die Beschreibung der Völligkeiten zu Olmütz werend der Anwesenheit Rudolf II. 1577*, sign. II. 261, *Znamená se jistá a pravdivá zvěst co jest se při času svatýho Jana Křtitele Páně v městě Olomouci dalo když Jeho Milost císař Římský Rudolf toho jména druhý za Pána země Moravský léta Páně 1577 přijat jest*, s. 7-20; MZA v Brně, G 12 – Cerronihovo sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 52v-56r.

²¹⁸ K stavovskému holdování srov. pozn. 31. K holdování jako výsadnímu právu moravských stavů krátce Z. VYBÍRAL, *Politická kultura*, s. 20-21. Větší pozornost získal hold Rudolfovi II. v Olomouci roku 1577, srov. F. KAMENÍČEK, *Císař Rudolf II.*; V. BRANDL, *Kterak král Rudolf II.* Problematice slavnostních vjezdů panovníka do Vratislavi v pozdním středověku a raném novověku je věnováno více pozornosti díky M. Holé, srov. M. HOLÁ – M. HOLÝ, „*Vratislaviam venit magno et solemnī apparatu*“, *Holdovací cesta Rudolfa II. do Vratislavy v roce 1577*, in: *Per saecula ad tempora nostra*, Sborník prací k šedesátým narozeninám prof.

vládu v zemích Koruny české slavnostním přivítáním v jednotlivých hlavních městech. Návštěva byla spojena s potvrzením práv a zemských svobod stavům. Tato právní a politická náplň holdování novému panovníkovi byla pro moravské stavy zásadní.²¹⁹ Přijímání bylo na Moravě nejvyšším sněmovním právem, neboť Moravané se volby panovníka neúčastnili a při korunovaci bylo markrabství reprezentováno pouze vybranými zástupci.²²⁰ Moravští stavové vysílali k nově zvolenému a korunovanému českému králi poselstvo s prosbou, aby se ujal vlády na Moravě a přijal hold v Brně nebo v Olomouci, a zároveň mu předložili práva a zemské svobody.²²¹ Hold byl symbolickým převzetím vlády nad markrabstvím, a až poté byl panovník oficiálně přijat.²²² Jak moc bylo toto právo u stavů akcentováno, dokládá například situace z roku 1577, kdy vyvolala nepříjemnosti skutečnost, že na počátku tohoto roku nechal císař svolat obecný sněm do Brna, aniž by přijal hold od moravských stavů. Zde měly být řešeny panovníkovy politické nároky. Císařští zástupci však narazili na odpor moravských stavů, kteří vehementně obhajovali své právo, že není možné řešit takové záležitosti ještě před vlastním oficiálním převzetím moci na Moravě: „*nikdá tomu na Moravě nebylo, aby král český rozepisoval zemské sněmy, ukládal nebo přijímal berně dříve, než přijal holdování.*“²²³ Císař tak musel svolat nový sněm, tentokrát do Olomouce, kde měl přijmout hold a teprve poté mohl přednést své požadavky.²²⁴ Podle záznamů Smila Osovského lze srovnat holdování císaři Rudolfovi II. v roce 1577 a přijetí následujícího panovníka Matyáše I. roku 1608 s ohledem na okolnosti jeho nástupu.

Rudolf II. byl zvolen na základě dohody císaře Maxmiliána II. a českých stavů dá se říci výměnou za náboženskou svobodu.²²⁵ Osovský proto v popisu slavnostního přijímání a holdování císaři věnuje pozornost především skutečnostem týkajících se náboženství, které ceremoniál provázely. Popis je barvitý a mnohem rozsáhlejší než v případě přijímání Matyáše

Jaroslava Pánka, Praha 2007, s. 284-295; TÁŽ, „*Altem loblichem prauch nach*“. *Slezská holdovací cesta Maxmiliána II. z roku 1563*, FHB 24, 2009, s. 79-101; TÁŽ, „*Fuit honorifice suspectus*“. *Holdovací cesty*.

²¹⁹ Po vydání Obnoveného zřízení zemského význam holdování roste. To bylo způsobeno změnou v principu nástupnictví panovníka, kdy již nebyl volen stavy, ale nastupoval vládu dědičně. Holdování byli stavové do procesu nástupnictví začleněni. K tomu srov. Jiří HRBEK, *Politický rozměr českých barokních korunovací*, in: Karel MALÝ – Ladislav SOUKUP (edd.), *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*, Praha 2006, s. 192-214, zde s. 200-203.

²²⁰ F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy I*, s. 18. Přítomnost moravských stavů na volbě panovníka uzákonila až v roce 1619 stavovská konfederace. J. VÁLKA, *Moravská zemská správa*, s. 20.

²²¹ Ferdinand I. potvrzuje Olomouc druhým hlavním městem Markrabství moravského. F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy I*, s. 93.

²²² K. J. DEMUTH (ed.), *Tovačovská kniha*, s. 6-7.

²²³ MZA Brno, A3 - Stavovské rukopisy, *Památky sněmovní III*, fol. 138.

²²⁴ F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy II*, s. 318.

²²⁵ K tomu více. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 137-150; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 87-89. Viz poznámka č. 168.

Habsburského.²²⁶ U tohoto holdu Osovský v popisu viditelně pomíjí vizuální stránku ceremoniálu. Je však možné předpokládat, že přijetí Matyáše mělo standardní velkolepou podobu. Na záznamech je vidět, čemu dal Osovský přednost, co mu přišlo pro zaznamenání důležitější.

V případě přijímání císaře Rudolfa II. v roce 1577 se Osovský zaměřil především na spor mezi moravskými nekatolickými stavy a biskupem Janem Mezounem Telečským, který vyvrcholil před očima panovníka v den holdu. Z události je dobře patrná mocenská komunikace mezi příslušníky nejvyššího stavu. Spor vznikl, když Jan Mezoun Telečský projevil nesouhlas s náboženským bodem petice určené císaři před samotným holdovacím sněmem.²²⁷ V něm se moravští stavové, a to nejen nekatolíci, zasazovali o panovníkovo potvrzení náboženské svobody. Požadovali vložení dodatku, který by protestantům a Jednotě bratrské dával úplnou svobodu vyznání. Biskup však odmítl připojit k takové petici podpis a svoji pečeť, na což stavové reagovali tak, že Mezouna podepsali sami.²²⁸ Císař Rudolf II. slíbil situaci řešit osobně v době holdu v Olomouci.²²⁹ Stavové zřejmě tušili, že ve věci náboženství neuspějí v plném rozsahu,²³⁰ avšak každý jejich krok mohl názor císaře obměnit. Přesto došlo k situaci, jíž moravští stavové riskovali sympatie panovníka. Zemské právo ukládalo, že hodnost olomouckého biskupa stála nad hodnostmi nejvyšších světských úředníků.²³¹ Přesto nekatoličtí stavové neviděli sebemenší důvod k tomu, aby biskup během ceremoniálu vítal panovníka jako první a demonstroval tak přednost duchovní obce před světskou.²³² Když šel Rudolf II. k vítajícímú průvodu, došlo k neformálnímu slovnímu střetnutí mezi nejvyšším maršálkem Čeňkem z Lipé a biskupem. Ve chvíli, kdy chtěl Mezoun předstoupit před císaře, skupina šlechticů v čele se Zdeňkem Lvem z Rožmitálu ho předešla a

²²⁶ Rozbor holdování a prezentaci císaře Rudolfa II. na základě symbolického obsahu ceremoniálu jsem nastínila v bakalářské práci. Zuzana BURIANOVÁ, *Slavnostní vjezd císaře Rudolfa II. do Olomouce v roce 1577*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2008.

²²⁷ Stavovskou peticí byl obeslán panovník před vlastním holdem a byly v ní specifikovány požadavky moravské stavovské reprezentace. K. J. DEMUTH (ed.), *Tovačovská kniha*, s. 10-11.

²²⁸ B. NAVRÁTIL, *Biskupství olomoucké*, s. 2, 7-11.

²²⁹ F. KAMENÍČEK, *Císař Rudolf II.*, s. 49.

²³⁰ Nemalý vliv na to měl papežský nuncius Jan Delfino, který s císařem vedl jednání o nevhodnosti petice moravských stavů. Císař na jeho podnět reagoval prohlášením, že nebude souhlasit s žádnými novotami v náboženských záležitostech. Srov. Jan Delfino státnímu sekretáři Tolomeovi Gallimu zvanému Como 4. ledna 1577: „(...) *et havendone io parlato con la Mtà S., dopo haver commendato il vescovo, mi promesse di non lasciar seguir alcuna novità.*“ Citováno podle B. NAVRÁTIL, *Biskupství olomoucké*, s. 32, pozn. 1.

²³¹ F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy III*, s. 2.

²³² K aristokratickým sporům o přednost také P. MAŤA, *Svět*, s. 47-51. Hierarchie a demonstrace nadřazenosti je patrná během ceremoniálu v rozvržení zasedacího pořádku při hostinách, srov. J. HRDLÍČKA, *Rituál stolování na raně novověkých aristokratických dvorech v Českých zemích*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Aristokratické rezidence*, s. 619-653, zde s. 630-631. Také Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 112-113. V souvislosti s rozmístěním účastníků slavnostních průvodů například P. KRÁL, *Smrt*, s. 190-212. Hierarchie zasedacího pořádku je jasně stanovena i v Tovačovské knize zemského moravského práva, srov. K. J. DEMUTH (ed.), *Tovačovská kniha*, s. 40-44.

nejvyšší maršálek Království českého ho napadl slovy: „*Pane biskupe, což to bude před Jeho Milostí Císařskou, nepřekážete nám.*“²³³ Pramen dokládá, že biskup byl úplně vyloučen z uvítacího zástupu a byl nucen opustit prostranství „*svou cestou po straně*“, aby panovníka řádně uvítal první alespoň u městských bran. Sám reagoval odpovědí: „*Já nic, když na mne přijde, já od osoby své Jeho Milosti císaře taky vítati budu.*“²³⁴ Důležitost této konfliktní scény spočívá v tom, že jakákoli nečekaná situace a změna rituálu mohla narušit posvěcovací účinek obřadu a mohla tak být zpochybněna legitimita nového panovníka.²³⁵ Proto byla změna v tradičním chování jednotlivých účastníků rituálního aktu vnímána velice silně.²³⁶ Riskovat tuto skutečnost jen dokládá, jak výrazně bylo postavení moravských světských stavů v mocenském dialogu akcentováno, zvláště když se jednalo o záležitosti náboženství.

V záznamu o přijetí Matyáše Habsburského se Smil Osovský z Doubravice věnuje především jednání stavů s panovníkem o politické a náboženské požadavky.²³⁷ V tuto chvíli totiž už bylo jasné, podle událostí při holdování rakouských stavů, že Matyáš Habsburský nebude natolik svolný ve věcech náboženství, jak sliboval před sjednáním konfederace.²³⁸ Je velice zajímavé, že Osovský tento moment ve spisech nezachytil, doslova píše: „*páni stavové některé artikule předně z strany náboženství, tak co potvrzení některých privilegií a svobod přehlédnouti J[eho] M[ilosti] K[rálovské] sou podali. J[eho] M[ilosti] za to žádajíce, aby jim ráčil listem pod pečetí svou potvrditi, takož pak se to vše od J[eho] M[ilosti] K[rálovské] vykonalo.*“²³⁹ Z toho jako by vyplývalo, že Matyáš všechny návrhy přijal, přestože Moravanům po delších jednáních slíbil pouze ústně, že věc náboženství ponechá tak, jak byla doposud. Dále v textu se k tomu Osovský ještě vrací: „*Po vykonání pak tý přísahy hned nám ráčil to potvrzení, kterýhož páni stavové žádali, odevzdati.*“²⁴⁰ Nespokojenost moravských stavů s výsledkem jednání lze nalézt snad jen v poznámce o samostatném jednání Moravanů 6. září: „*ráčil zase [Matyáš Habsburský] na svůj kůň vsednouti a dolů do svého lozumentu*

²³³ MZA Brno, G 12 - Cerroniho sbírka II, inv. č. 383, Miscellanea oder die Beschreibung der Völligkeiten zu Olmütz werend der Anwesenheit Rudolf II. 1577, sign. II. 261, *Znamená se jistá a pravdivá zvěst*, s. 8.

²³⁴ TAMTÉŽ, s. 9.

²³⁵ Císař Rudolf II. chtěl celý spor řešit, aby „*nižádný straně v ničem žádný zkrácení a ublížení se nestalo.*“ MZA Brno, G 12 - Cerroniho sbírka II, inv. c. 383, Miscellanea oder die Beschreibung der Völligkeiten zu Olmütz werend der Anwesenheit Rudolf II. 1577, sign. II. 261, *Znamená se jistá a pravdivá zvěst*, s. 14. Přesto nakonec z incidentu nevyvodil žádné důsledky, neboť si potřeboval udržet přízeň stavů ve věci svých požadavků, ale nepotvrdil ani náboženskou svobodu. Rozhodnutí Rudolfa II. bylo následující: „*(...) totiž biskupa a stavy, v dobré, trvanlivé přátelství a dokonalé porovnání uvozujem, chtěje tomu konečně a příkazujíc jedné i druhé straně přístně, aby podle takového přátelského skrze Nás mezi nimi učiněného porovnání v přátelské lásce a svornosti, zachovajíc k sobe vždycky z obou stran všelijakou náležitou uctívost, nyní i na časy budoucí stáli a trvali.*“ Písemné vyhotovení je otištěno v F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy I*, č. 39, s. 389-390

²³⁶ B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 503-508.

²³⁷ Všech jednadvacet požadavků zmiňuje F. Kameníček srov. F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy II*, s. 119-121.

²³⁸ K odmítnutí rakouských stavů přijmout panovníka srov. J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 444-446.

²³⁹ MZA v Brně, G 12 – Cerroniho sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 53r.

²⁴⁰ TAMTÉŽ, fol. 54r.

*zase jeti, však páni stavové sou ráčili všickni na větším dile pro potřebu zemskou o některé artikule spolu rozmlouvati majíce, nahoře zůstali.*²⁴¹ Otázkou je, proč Osovský, který se nebál zaznamenat i jiné sporné události (narážím na hold císaři Rudolfovi II.), neshodu s Matyášem nepřiznal. J. Janáček přisuzuje rozhodnutí moravské zemské reprezentace přijmout Matyáše i přesto, že jim nevyhověl v zásadním bodu, kvůli kterému se přidali na jeho stranu, vlivu Karla staršího ze Žerotína. Ten podpořil přijetí Matyáše, i když již v době brněnského holdovacího sněmu věděl, že odtržení od Království českého náboženskou situaci v zásadě nevyřešilo. J. Janáček hovoří o úctě, kterou měli stavové vůči novému zemskému hejtmanovi a nechali se jím ovlivnit.²⁴² A přestože úcta k Žerotínovi jistě hrála velkou roli, kloním se spíše k myšlence, že rozhodnutí moravských stavů podpořit Matyáše vzešlo z principu společenského a politického názoru nadkonfesijního náboženství v markrabství, které je postaveno na myšlence, že víra nemá být spojována s politickým bojem. Jasně tak odkazuje na to, že jím politický konsens ohledně konfederace, i přes nespokojenost, nebude narušen.²⁴³

Rozdílnost obou záznamů v souvislosti s rolí Osovského je patrná v textech v užívání ich-formy. Z prvního popisu vyznívá, že Osovský byl spíše pozorovatelem.²⁴⁴ Přestože se jistě ztotožnil s moravskými stavy v postupu proti biskupovi, není ze záznamů patrný jeho konkrétní podíl na rituálu přijetí panovníka ani na konfliktní situaci. Mohlo to být zřejmě dáno jeho krátkým působením v zemské správě a nízkým věkem. Na druhé straně při vítání Matyáše Habsburského už jasně hovoří o sobě jako o přímém účastníku ceremoniálu.²⁴⁵ Na srovnání přijetí císaře Rudolfa II. v roce 1577 s holdem čekanci českého království Matyáše Habsburského v roce 1608 je tedy jasně vidět, že v prvním případě si Osovský všiml více osoby císaře jako takového, neboť popsal velkolepou oslavu, jež měla velebit jeho osobu, habsburský rod a císařské vlastnosti. Smil velice vnímal okolnosti sporu moravských nekatolických stavů s reprezentantem a šířitelem katolictví na Moravě biskupem Janem

²⁴¹ TAMTÉŽ, fol. 56r.

²⁴² J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 445-446.

²⁴³ Stejně tak je možné uvažovat i o opozici proti Rudolfovi II. v roce 1608, která byla vyústěním především politické nespokojenosti. K tomu srov. J. VÁLKA, *Tolerance či koexistence*, s. 237-248, zvláště s. 243-248.

²⁴⁴ Například: „*když se s J[eho] M[ilostí] císařskou potkati měli, z koně svýho dolu zsedl, a jiní Páni a stavové tolikož, a jeho M[ilost] Císařská opodál nežli Pánův a stavův dojeti ráčil, z koně svýho plesnivýho tolikěž dolu sjísti a ku Pánům a stavům jíti ráčil.*“ Nebo dále píše: „*Pan hejtman svrchu psaný a jiní Páni a stavové do hospody k J[eho] M[ilostí] Císařské šli, a J[eho] M[ilost] císařskou do kostela k svatému Michalu tu v soudnici uvedli.*“ Srov. MZA Brno, G 12 - Cerroniho sbírka II, inv. č. 383, *Miscellanea oder die Beschreibung der Völligkeiten zu Olmütz werend der Anwesenheit Rudolf II. 1577*, sign. II. 261, *Znamená se jistá a pravdivá zvěst*, s. 8, 14.

²⁴⁵ „*(...)tu hned J[eho] M[ilost] K[rálovská] spěšně dolů z koně svého zsednouti a k nám přistoupiti s rukou semknutým kloboukem, dosti dlouho jej držíc, nám podávati ráčiti.*“ MZA v Brně, G 12 – Cerroniho sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 52r.

Mezounem Telečským. Popis holdovacího sněmu v roce 1608 je zase stručný a zaměřený na mocensko-politická jednání, což se dalo podle vývoje historických událostí očekávat.

Obhajoba náboženských svobod se odráží v obou případech a díky Smilovi Osovskému je možné dešifrovat, jakou formou se k tomuto tradičně spornému bodu přistupovalo. Také je možné sledovat jakýsi vývoj od smělého a netradičního řešení náboženské otázky ze strany moravských stavů až po situaci razantního kroku, který však nedopadl příliš úspěšně. Na základě rozboru zápisů Osovského se zdá, jako by nechtěl tuto „prohru“ přiznat. Na druhou stranu získali moravští stavové na holdovacím sněmu v Brně v roce 1608 potvrzení starobylých práv a svobod a dokázali získat širší kompetence.²⁴⁶ Možná tak spoléhali na to, že v rámci posílení stavovských a politických práv v budoucnu ještě dokáží ovlivnit náboženskou otázku markrabství. Možná právě proto došlo v lednu roku 1609 k jisté provokaci ze strany Smila Osovského vůči Matyášovi, když byl jmenován za zástupce panovníka při obnovování městské rady v Jihlavě.²⁴⁷ Jako komisař byl Osovský reprezentantem mocenské autority, z jejíhož postu, přesto bez povolení, si dovolil pozměnit formu přísahy na základě své náboženské tolerance. Neváhal riskovat přízeň nově přijatého moravského panovníka, když svolil, aby nekatolíci působící v městské radě při přísaze vynechali formuli „matce Boží a všem Svatým.“²⁴⁸ V tomto aktu se pojmila snaha demonstrovat svébytnost Smila Osovského jako zástupce politického postoje moravských stavů.

Na co bych ještě chtěla upozornit, je snaha Smila Osovského zdůraznit důležitost podpory moravských stavů v procesu přijetí arciknížete za českého království. Ve svém popisu holdování Smil upozornil na symbolické vyjádření vděčnosti Matyáše vůči moravským stavům: „Což, když jsme se měli s J[eho] M[ilostí] setkat, tu hned J[eho] M[zlost] K[rálovská] spěšně dolů z koně svého zsednouti a k nám přistoupiti s rukou semknutým kloboukem, dosti dlouho jej držíc, nám podávati ráčili.“²⁴⁹ Sejmnutí pokrývky hlavy bylo výmluvným gestem a vzhledem k tomu, že Osovský tento moment zaznamenal, jistě dobře věděl, jak velkým projevem zdvořilosti je. Když panovník symbolicky smekl pokrývku hlavy před moravskou zemskou reprezentací, viditelně dal najevo svoji přízeň a

²⁴⁶ Srov. Z. VYBÍRAL, *Stavovská Morava*, s. 380-381. Požadavky moravských stavů na Matyáše Habsburského na sněmu v srpnu 1608 shrnul F. Kameníček, srov. TÝŽ, *Zemské sněmy II*, s. 119-121. Originály ze sněmovního jednání srov. MZA Brno, A 3 - Stavovské rukopisy, *Památky sněmovní V*, fol. 383v-386v.

²⁴⁷ V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 290. K obnovování městských rad s přihlédnutím k symbolické náplni ceremoniálu srov. J. HRDLIČKA, *Otázky bez odpovědí aneb konsensuální ticho při obnovách městských rad v raně novověkých Čechách*, in: V. BŮŽEK – J. DIBELKA (edd.), *Člověk a sociální skupina*, s. 187-220.

²⁴⁸ Ke kritice kultu svatých ze strany nekatolických vyznání blíže Ota HALAMA, *Otázka Svatých v české reformaci. Její proměny od doby Karla IV. do doby České konfese*, Brno 2002, s. 136-152.

²⁴⁹ MZA v Brně, G 12 – Cerroniho sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 52r.

vděčnost.²⁵⁰ Jestli arcikníže Matyáš stál se semknutým kloboukem opravdu „*dosti dlouho*“, nelze jednoznačně říci. Jasně ale je, že Osovský chtěl tento symbolický moment co nejvíce zdůraznit, a tím snad i dokázat, jak velká byla pomoc moravských stavů. Ve Smilově záznamu je ještě další moment, který odlišuje holdování císaři Rudolfovi II. od holdu arciknížeti Matyášovi a který by mohl být interpretován také jako projev náklonnosti ze strany Matyáše, a to když: „*1 dne September J[eho] M[ilost] K[rálovská] ráčil všechny pány stavy na pankyt k stolu zváti, kteříž se v saudnici vykonalo.*“²⁵¹

V.2 Smil Osovský z Doubravice jako zemský úředník a loajální služebník

Smil Osovský z Doubravice zastával poměrně vysoké zemské funkce. U zemského soudu působil dlouhých 29 let od roku 1575,²⁵² „*(...) a nejen povinnost svou konal, ale i zvláštní povinnosti nejvyšších pánů ouředníků Markrabství tohoto v sobě svěřené maje, jako ouřad komornictví, kterýž 1595 držel, a nejvyššího sudství, v němž tři léta zůstával, zpravoval.*“²⁵³ Do úřadu místodržícího nejvyššího komornictví byl jmenován v roce 1591 a 1594-1595²⁵⁴ a v letech 1602-1604²⁵⁵ byl místodržícím nejvyššího sudího za Karla z

²⁵⁰ K sejmutí klobouku jako symbolickému projevu náklonnosti v rámci všeobecně závazného vzoru chování šlechty srov. V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 68-69. Zde je také uveden příklad, když Ferdinanda II. smekl klobouk před Karlem z Lichtenštejna. Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic tuto situaci reflektoval v korespondenci se svojí manželkou a označil takové chování, za projev veliké náklonnosti.

²⁵¹ MZA v Brně, G 12 – Cerroniho sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 55r.

²⁵² Rok 1575 uvádí sám Osovský na úvod svého Codexu Doubraviciana: „*Letha Páně 1575 v auterý před svatým Jakubem jest založena tato knížka, v níž jsou všelijaké paměti, i jiný mnohý potřebný věci sepsaný jako nálezy a naučení dána. Totiž toho soudu, když jsem já Smil Osovský z Doubravice, v soudu zemským, co se dalo, sedal, pro paměť sepsati dal.*“ TAMTÉŽ, předsádka. V pohřebním kázání Jakuba Petrozelína Kunštátského nad mrtvým Smilem Osovským se ale píše: „*Léta zajisté 1578 v městě Holomouci do slavného soudu zemského ten pondělí po sv[átém] Prokopu jest vzat, a v něm s pochvalou 26 let zůstával.*“ *Vivens disce mori*, s. 35. Tomuto roku by nasvědčovalo i zahájení zápisů do Smilova štambuchu, neboť počátek vedení takového památníku se většinou pojil s důležitými událostmi životních osudů majitele. Nástup do zemské vlády jím bezpochyby byl. K tomu srov. M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 183.

²⁵³ *Vivens disce mori*, s. 35.

²⁵⁴ Podle některých historiků byl Smil Osovský z Doubravice místodržícím nejvyššího komornictví jmenován v roce 1597. Srov. R. FIŠER – E. NOVÁČKOVÁ – J. UHLÍŘ, *Třebíč*, s. 78. Ovšem podle záznamů v olomouckých Deskách zemských je jako místodržící komorníka na zemském soudu v Olomouci jmenován již v roce 1591. Srov. F. MATĚJEK, *Moravské zemské desky III*, s. 233. Jako místodržitel komornictví je jmenován i v roce 1595, srov. M. ROHLÍK, *Moravské zemské desky III. 1567-1641. Kraj brněnský*, Praha 1957, s. 249. Také srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 422. Podle Ottova slovníku naučného byl místodržícím v letech 1591-1593, srov. Ottův slovník naučný 18, Praha 1902, s. 921. V pohřebním kázání Jakuba Petrozelína Kunštátského nad Smilem Osovským z Doubravice se objevuje rok 1595 jako počátek zastávání místodržitelství komornického úřadu, srov. J. PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ, *Vivens Disce Mori*, Praha 1613, fol. 17r. Podle Codexu Doubraviciana, jehož je Smil Osovský z Doubravice autorem, vystupuje jako místodržící nejvyššího komornictví za Ladislava Berku z Dubé ještě v roce 1600. Srov. MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 62r.

²⁵⁵ Datace podle Ottova slovníku naučného. Ottův slovník naučný 18, s. 921. Někdy se uvádějí léta 1601-1603. Srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 422; R. SMÍŠEK – Miroslava DURAJOVÁ, *Hieronymus*

Lichtenštejna. Úřad místodržícího komornictví na Moravě, respektive nejvyššího komorníka, byl druhým nejvýznamnějším v zemi.²⁵⁶ Jeho práce spočívala v zajištění chodu zemského soudu se všemi náležitostmi, jako bylo vedení zemských desek, dohled nad chodem soudu i nad menšími zemskými úředníky. Byl jmenován panovníkem po dohodě se stavy. To znamená, že pokud se Osovský stal místodržícím tohoto úřadu, museli s tím souhlasit ostatní stavové a projevíli mu tak jistou míru důvěry. Stejně tomu bylo v případě úřadu nejvyššího sudího. F. Kameníček podotýká, že nejvyšší komorník musel být znalý práv, což ukazuje na evidentní úroveň vzdělání Smila Osovského, o čemž byl podán výklad výše. Nejvyšší komorník musel také být dostatečně bohatý a ze starobylého panského rodu.²⁵⁷ Co se týče prvního, musel mít Osovský v držení dědičné statky v hodnotě minimálně čtyřiceti tisíc zlatých. Vezmeme-li v úvahu, že komornický úřad zastával v devadesátých letech, tedy již po druhém opět finančně výhodném sňatku s Kateřinou z Valdštejna, je pravděpodobné, že i finanční podmínku Osovský splnil.²⁵⁸ Z obou úřadů plynul Osovskému plat za jednotlivé úkony při soudě. Úřad nejvyššího zemského sudího byl pro Osovského již vyžadovanou nutností. Od roku 1602 se Smil snažil u panovníka zprostit tohoto postu i úřadu zemského soudce z důvodu špatného zdravotního stavu, „*právě zdravého dobrého sluchu nemaje, i také za častý lámání v nohách, že téměř časem státi ani seděti volně nemohu.*“²⁵⁹ Císař Rudolf II. Smila Osovského propustil ze zemského soudu i z úřadu místodržícího nejvyššího zemského sudství až v roce 1604.²⁶⁰ Ještě jednou hodností se mohl Smil Osovský pyšnit, a to titulem císařského rady. Byl jím jak za císaře Rudolfa II., tak později za jeho nástupce Matyáše I.²⁶¹

der Ältere Schlick: Das Tagebuch. Eine Selbstdarstellung aus den Jahren 1580-1582, České Budějovice 2008, s. 459; Nebo podle Desek zemských, srov. M. ROHLÍK, *Moravské zemské desky III*, s. 331, 335, 342; F. MATĚJEK, *Moravské zemské desky III*, s. 361, 370. Podle Codexu Doubraviciána, jehož je Smil Osovský z Doubravice autorem, vystupuje jako místodržící nejvyššího sudství už v roce 1597. Srov. MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 43r. Jednání o prozatímní správě úřadu nejvyššího sudího po Karlu z Lichtenštejna z let 1601-1602 je ve formě korespondence uloženo v Národním archivu v Praze. NA Praha, fond Morava, sign. 4466.

²⁵⁶ Pomineme-li úřad nejvyššího maršálka, který měl zvláštní postavení. Byl to společný úřad pro Čechy i Moravu. V posloupnosti postavení moravských zemských úředníků následoval po zemském hejtmanovi. Srov. F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy I*, s. 131-132.

²⁵⁷ TÝŽ, *Zemské sněmy II*, s. 145-147.

²⁵⁸ Zpočátku Osovský bojoval s dluhem na panství, který podědil ještě po svém otci, ale po sňatku s Bohunkou ze Žerotína si finančně polepšil. Bohunka přinesla na panství věno v hodnotě kolem 15000 moravských zlatých. M. ROHLÍK, *Moravské zemské desky III*, s. 62. Kateřina z Valdštejna pak zřejmě něco kolem 12000 moravských zlatých. TAMTÉŽ, s. 234.

²⁵⁹ Žádosti Osovského císaři Rudolfovi II. o propuštění z úřadu nejvyššího sudího i zemského sudího byly opakované. Srov. NA Praha, fond Morava, inv. č. 4706, 4845.

²⁶⁰ TAMTÉŽ, inv. č. 4888, 5099.

²⁶¹ I zde je obtížně stanovitelný rok tohoto úřadu, neboť někteří historici tvrdí, že jím byl v roce 1589. Autoři zřejmě čerpali z Ottova slovníku naučného, který tento rok označuje za rok jmenování do úřadu císařského rady. Srov. Ottův slovník naučný, s. 921; V. SAMEŠ, *Stručné dějiny*, s. 75. V Moravských deskách zemských brněnských vystupuje Smil Osovský jako císařský rada v roce 1583. Srov. M. ROHLÍK, *Moravské zemské desky*

Císařský rada byl vybírán samotným panovníkem a plnil s ostatními rady poradní funkci v zemských záležitostech.²⁶²

Vůči panovníkovi vystupoval Smil Osovský loajálně a je možné říci, že se těšil jeho přízni. Už císař Maxmilián II. nabídl Osovskému místo v jeho doprovodu na říšský sněm do Řezna v lednu roku 1576.²⁶³ Dochovala se Smilova odpověď na císařskou výzvu: „*na milostivé poručení Vaší Císařské Milosti, tak bych učiniti poslušně a na den jmenovaný do Prahy přijíti a odtud taky s Vaší Císařskou Milostí až do Řezna jeti chtěl.*“²⁶⁴ Osovský však musel kvůli nedostatku peněz odmítnout: „*ale Vaší Císařské Milosti oznamuji, že sme dlužníkem lidským [???] v znamenitých a velikých dluzích věřitelom svým, kteříž mi sumy své vypověděli, (...) a tak z té příčiny proti Vaší vůli své (...) vykonati nemohu.*“²⁶⁵ I později císař Rudolf II. dokázal ocenit schopnosti Smila Osovského, když ho jmenoval do funkce císařského rady. To bylo pro Smila velkým oceněním. Dokládá to vyšší výskyt titulu císařský rada při identifikaci Osovského. To je možné vyložit tak, že v myšlení raně novověkého člověka měl zisk v průběhu života nabytých funkcí hierarchický pořádek.²⁶⁶ Titul císařský rada tak stál co do vážnosti výše než Smilovy ostatní hodnosti. To vyplývá z jeho samostatného uvádění u jména Osovského nebo ve výskytu na přednějším místě ve výčtu jeho titulů. Následně v době, kdy se císař Rudolf II. snažil ovlivnit nejvyšší posty v moravské zemské vládě výběrem loajálních kandidátů, pověřil i Osovského roku 1602 místodržitelstvím nejvyššího sudství.²⁶⁷ Rudolf II. Smilovi píše: „*jakož pak o tobě, že to tak prospěšně řídití a spravovati budeš, žádné pochybnosti jmíti nerácíme.*“²⁶⁸ Ovšem i loajalita Smila Osovského měla své hranice, což se projevilo na počátku roku 1608, kdy se Osovský spolu se svými soukmenovci postavil na stranu arciknížete Matyáše Habsburského. U Smila zvítězila touha po konfesijní toleranci, již slíbil arcikníže zaštitit v rámci stavovských svobod. To, že se očekávaného výsledku odporu proti právoplatnému císaři Smil Osovský nedočkal a přesto zůstal Matyášovi věrný, jeho vstřícnost jen dokazuje. I nadále zůstal císařským radou a byla

III, s. 143; v roce 1588 TAMTĚŽ, s. 180; v roce 1604 TAMTĚŽ, s. 344; V Moravských deskách zemských olomouckých je uváděn rok 1604. Srov. F. MATĚJEK, *Moravské zemské desky III*, s. 375.

²⁶² „*Potom, jakž se bude milosti králi zdáti, zná a muož z pánů i z rytieřstva, jakž rácie, sobě lidi hodné k radě a do rady přijíti a zemské dobré opatřiti.*“ K. J. DEMUTH (ed.), *Tovačovská kniha*, s. 18.

²⁶³ K účasti české šlechty na říšských sněmech srov. P. VOREL, *Říšské sněmy a jejich vliv na vývoj zemí Koruny české v letech 1526-1618*, Pardubice 2005. Osovský byl pozván spolu se členy významných moravských rodů jako byli Žerotínové, Valdštejnové, páni z Lipé, z Lomnice nebo z Náchoda. TAMTĚŽ, s. 171.

²⁶⁴ Dochoval se list Smila Osovského císaři ze září 1575. MZA Brno, G2 - Nová sbírka, sign. 571/6. K říšskému sněmu v říjnu roku 1575 blíže J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 151-152.

²⁶⁵ MZA Brno, G 2 - Nová sbírka, sign. 571/6.

²⁶⁶ K tom se vyjadřuje P. Bourdieu: „*Šlechtické stejně jako univerzitní tituly symbolického vlastnictví, které opravňují k dosažení zisků, které přináší společenské uznání.*“ P. BOURDIEU, *Sociální prostor*, s. 228.

²⁶⁷ K tomu viz níže podkapitola V.3 Smil Osovský z Doubravice v opozici proti vládnoucí moci.

²⁶⁸ NA Praha, fond Morava, inv. č. 4466, fol. 3v.

mu dokonce projevena důvěra, když byl v lednu roku 1609 jmenován zástupcem Matyáše ve věci obnovy městské rady v královském městě Jihlavě.

Jako loajální postoj můžeme označit také podporu Smila Osovského, kterou poskytl arciknížeti Maxmiliánovi Habsburskému při jeho cestě do Polska. Zajímá mě účast Smila na tomto vojenském tažení, neboť o něm podal podrobnou zprávu nazvanou *Diarium o cestě do Polska*.²⁶⁹ Z té je možné si udělat představu o přesném časovém rozložení tažení,²⁷⁰ částečně o personálním složení doprovodu²⁷¹ a také o jednotlivých vojenských akcích. Po náhlé smrti polského krále Štěpána Báthoryho se příležitosti k zisku polského trůnu chopil arcikníže Maxmilián.²⁷² Rudolf II. nechtěl sám za sebe riskovat.²⁷³ Diplomatická jednání ukázala, že arcikníže dokáže získat podporu. Přestože na sněmu v srpnu roku 1587 byl zvolen většinou polské šlechty švédský kandidát Zikmund Vasa, ostatní se přiklonili na stranu arciknížete a také jej zvolili za krále.²⁷⁴ Z této situace bylo jen jediné východisko, a to vojenské tažení do Polska, jež by rozhodlo, který ze zvolených králů nakonec uspěje. Zajímavé je odmítnutí

²⁶⁹ Pramen zpřístupnil F. Kameníček v Časopise Matice moravské. F. KAMENÍČEK (ed.), *Diarium*, s. 370-385.

²⁷⁰ Podle Smilových zápisů je možné podrobně sestavit itinerář tažení: 16. 9. vítal Smil Osovský spolu s Karlem starším ze Žerotína arciknížetem Maxmiliána ve Slavkově; 18. 9. Smil s Fridrichem ze Žerotína přespali v Prostějově, když jeli do Olomouce; 19. 6. dorazili do Olomouce a o den později sem přijel i arcikníže; 29. 6. vyjel arcikníže s doprovodem z Olomouce; 30. 9. vyjelo tažení z Hranic směrem na Fulnek; 1. 10. bylo v Opavě; 2. 10. v Ratiboři; 5. 10. v Levici; 6. 10. v Bytomí; 10. 10. v Bendzinu; 11. 10. v polském Slavkově; 12. 10. v Elkuši; 14. 10. v Dlouhé vsi poblíž Krakova; 16. 10. se tažení položilo u Rakvic; 20. 10. se přesunuli do kláštera Mogela; 23. 11. byla část tažení spolu s arciknížetem noclehem ve vsi Zialunky; 29. 11. se arcikníže přemístil do vsi Slomici; 30. 11. se vojsko přesunulo do Sluniku; 2. 12. bylo položeno ležení do městečka Měchova. Následně Smil ležení opustil a zamířil zpět domů směrem přes Pilzň, Šerov, Bytom, Klivice, Ratiboř, Benešov, Bílovec, Jičín, Kojetín a Rousinov, kde byl 13. 12.

²⁷¹ Smil jmenuje některé osoby, které pobíraly za účast v tažení zold, i ty, kteří najmutí nebyli. Z polské šlechty jmenuje pana Varšavického, pana Jana Zborovského a pana Lesczynského, který pocházel z velmožské nektolické rodiny, jež měla vazby na česko-bratrské emigranty. Z rodu Lesczynských pocházel později i polský král Stanislav Lesczynski jmenovaný v roce 1704. K tomu srov. *Ottův slovník naučný XIV*, Praha 1900, s. 927. Za litevskou šlechtu Smil Osovský nejprve jmenoval kardinála Radzivila. Nejspíš se jednalo o Jiřího Radzivila, který byl krakovským biskupem a později se stal správcem Livonska. Srov. *Ottův slovník naučný XXI*, Praha 1904, s. 48. Dále jmenuje vévodu Radzivila Vilinského, starostu Radzivila Kovinského, nádvorního maršálka, velkého maršálka Radzivila Litevského, pana Stanislava Radzivila, Koniáše Pruninského, knížete Prunského a Adama Rožena. K těmto osobám se mi nepodařilo najít bližší informace.

²⁷² K vývoji česko-polských vztahů J. MACŮREK, *Čechové a Poláci*. K okolnostem výběru právě Maxmiliána na polský trůn srov. J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 281-283.

²⁷³ Předešlé pokusy o získání polské královské koruny nedopadly nejlépe. S ohledem ke kandidatuře Viléma z Rožmberka. Srov. J. MACŮREK, *Čechové a Poláci*, s. 33-136.

²⁷⁴ Oba tábory byly reprezentovány silnými osobnostmi. Habsburka podporovali bratři Zborowští z mocného polského rodu. Byli to Ondřej Zborowski, který byl po bitvě u Byčiny v roce 1588 zajat, Kryštof, jenž se po této bitvě uchýlil na dvůr Rudolfa II., a Jan. Čtvrtý bratr Samuel Zborowski byl v už roce 1584 zajat Janem Zamojským a popraven. Švédský kandidát měl oporu v kancléři Janovi Zamojském. Byl to velice schopný a vzdělaný šlechtic působící v polské zemské vládě. V roce 1576 se stal říšským kancléřem a později vojevůdcem královských vojsk. K tomu srov. *Ottův slovník naučný XXVII*, Praha 1908, s. 422, 490; J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 284. Osovský se s řadou účastníků tažení přímo spřátelil, jak to dokládají zápisy v jeho štabbuchu. K roku 1587 jsou nejčtenější. Objevuje se zde zápis Jana Zborovského, který Smilovi poznamenal „*Virtute et Armis*“, tedy „statečnost a síla“, což vystihovalo účel vojenského tažení. Další člen rodiny Zborovských, Kristián, nechal Osovskému zapsat devisu s obdobnou tematikou. Další záznamy pocházejí například od budoucího zemského hejtmána Fridricha ze Žerotína. MZA Brno, G 12 - Cerroniho sbírka II, *Eines Anonymi Štabbuch*, s. 52, 63, 65.

pomoci českých stavů na tomto tažení.²⁷⁵ Moravané se zpočátku také nechtěli angažovat, neboť měli strach z narušení vztahů s Polskem, ale nakonec svolili na březnovém brněnském sněmu roku 1587, že „na milostivou žádost J[eho] C[ísařské] M[ilosti] na nás od pana hejtmana jménem V[aší] C[ísařské] M[ilosti] uloženou s J[eho] M[ilosti] až do Polski jeti, chtěje v tom příjemnou poddanou službu V[aší] C[ísařské] M[ilosti] p[r]okázati zamluvili.“²⁷⁶

Otázkou je, proč se pro podporu arciknížete rozhodl právě Osovský. Cestu započal 12. září 1587 směrem na Brno, kde zůstal „*spravujíc své věci na cestu do Polsky*“.²⁷⁷ Osovský byl jistě jedním z významnějších členů tažení, neboť měl i s ostatními stavy tvořit čestný doprovod při případném vítězném vstupu arciknížete do města Krakova a při korunovaci.²⁷⁸ Ještě před začátkem vlastního tažení do Polska, měl Osovský na starosti několik zodpovědných úkolů, a to spolu s Karlem starším ze Žerotína jet „na poručení pana hejtmana (...) *naproti J[eho] M[ilos]ti [arciknížeti]*“ a přivítat ho. Následně byl pověřen, aby uvítal spolu s Fridrichem ze Žerotína jménem Maxmiliána i polské poselstvo.²⁷⁹ Zásadní bezpochyby bylo, že Osovský se nakonec s dalšími Moravany od Maxmiliána odvrátil a zamířil zpět domů.²⁸⁰ Rozhodl se odjet už ve chvíli, kdy byl svědkem porážky u Krakova, tedy v prosinci 1587,²⁸¹ přestože se až v lednu 1588 na zemském sněmu moravská vláda dohodla na stažení Moravanů z Maxmiliánova tažení.²⁸² Lze spekulovat, zda to bylo na základě tušení předem prohrané bitvy, nebo zda se moravští stavové nechali ovlivnit postoji české zemské reprezentace k celé akci arciknížete, jak o tom hovoří M. Macůrek.²⁸³ Osovský v *Diariu* nezaznamenal své pohnutky, proč vojenské tažení ukončil, ale podle mého názoru dokázal vyhodnotit celou situaci, která by pro něj v případě porážky neznamenal nic

²⁷⁵ K tomu více a podrobněji J. MACŮREK, *Čechové a Poláci*, s. 148-163.

²⁷⁶ NA Praha, fond Morava, sign. 3275. Tuto listinu pečetil i Smil Osovský z Doubravice.

²⁷⁷ F. KAMENÍČEK (ed.), *Diarium*, s. 379. K problematice šlechtického cestování výběrově srov. L. BOBKOVÁ – M. NEUDERTOVÁ (edd.), *Cesty a cestování*. Nověji se zaměřením na kavalírské, poznávací a studijní cesty, srov. J. KUBEŠ (ed.), *Šlechtic na cestách*. K vojenským šlechtickým cestám v raném novověku doposud nebyl uskutečněn větší výzkum. Existuje několik prací tematicky zaměřených na obranu proti tureckému nebezpečí, srov. J. PÁNEK, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*, ČsČH 36, 1988, s. 856-872. K tomu z prostředí šlechty srov. V. BŮŽEK, *Der Zug Peter Woks von Rosenberg gegen die Türken im Jahre 1594*, in: Prague Papers on History of International Relations, 1998, s. 98-109. S ohledem na šlechtickou kariéru, srov. P. MATA, *Svět*, s. 440-465.

²⁷⁸ J. MACŮREK, *Čechové a Poláci*, s. 165. Ke korunovačnímu ceremonálu a jeho symbolickému obsahu nejnověji Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 97-119.

²⁷⁹ V poselstvu byl kyjevský biskup Jakub Voroněcký, česko-bratrský pán Ondřej Leščínský, hnězdenský vévoda Jan Zborovský, poznaňský vévoda z Górký a kníže Prosněnský z Velké Litvy. F. KAMENÍČEK (ed.), *Diarium*, s. 379.

²⁸⁰ Spolu se Smilem odjeli Jan z Lipé, Jan z Krajku, pan z Náchda (zřejmě se jednalo o Jiřího Březnického z Náchoda), Bernard Pražma, Fridrich ze Žerotína a další.

²⁸¹ J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 285-286.

²⁸² J. MACŮREK, *Čechové a Poláci*, s. 258, pozn. 96.

²⁸³ TAMTÉŽ, s. 165.

dobrého. Podle všeho by se dostal do zajetí spolu s arciknížetem po jeho porážce u Byčiny v lednu 1588, nebo by v horším případě padl v boji.²⁸⁴

Lze se jen domnívat, co Osovského vedlo k tomu, aby se s Maxmiliánem do Polska vydal. Je možné uvažovat o třech důvodech. První z nich je možnost, že Osovský byl nějakým způsobem vázán na arciknížete Maxmiliána. Mohl být v mládí přítomen na jeho arciknížecím dvoře a účast na tažení tedy vycházela z existence starých vazeb.²⁸⁵ Ovšem působení Smila Osovského na rakouském arciknížecím dvoře vylučují okolnosti jeho mládí. Jak již bylo v této práci naznačeno výše, Osovský zřejmě nikdy na studijní či poznávací zahraniční cestě nebyl. Soudím tak z důvodu jeho neznalosti základního dorozumívacího jazyka – latiny, jeho povinností plynoucích z převzetí panství v mladém věku a z poznámky Jakuba Petrozelína v pohřebním kázání, kde jasně píše, že v zahraničí Smil nestudoval. Pokud existovaly nějaké kontakty či vazby, předpokládám, že spíše skrze jiné šlechtice. Vazby na řadu cizích šlechtických rodů lze vyčíst ze zápisů v Smilově štambuchu.²⁸⁶

Druhá úvaha vede k možnosti moravského postupu vzhledem k defenzivnímu postoji českých stavů. Dlouhodobá rivalita mezi českými a moravskými stavy plynula z pocitu českých stavů, že Morava jako vedlejší země Koruny české je leníkem Českého království. J. Válka tento pocit označuje jako „lenní mentalitu“, kterou čeští stavové převedli do stavovského systému.²⁸⁷ Je tedy možné soudit, že rozhodnutí moravských stavů pro podporu arciknížete Maxmiliána bylo jen dalším pokusem vymanit se z pocitu područí Českého království. Rozdílný postup moravské stavovské reprezentace předznamenaly již okolnosti nástupu Ferdinanda I. na český trůn, kdy moravští stavové nebyli přizváni k volbě nového panovníka. Moravská zemská vláda v čele se zemským hejtmanem Janem z Pernštejna reagovala na samostatný postup Čechů svébytným způsobem, když uznala dědičné nároky Ferdinanda I. na vládu v zemích Koruny české a požadovala, aby nový panovník přijal hold moravských stavů před vlastní korunovaci na českého krále. Dalším protichůdným postupem

²⁸⁴ Počet obětí z žoldnéřské armády arciknížete se předpokládá okolo 3000. J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 286.

²⁸⁵ K dvoru arciknížete Ferdinanda Tyrolského v Praze, sociální a politické integraci k císařskému dvoru a s přehledem dosavadního bádání srov. V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský*, s. 5-37. Výzkum arciknížecích dvorů však zůstává ve stínu badatelského zájmu.

²⁸⁶ Například se jednalo o kontakty se členy štyrské šlechtické rodiny Rottalů, rakouského rodu Sitzendorfů, štyrského hraběcího rodu Starhembergů. Několik zápisů ve štambuchu je příslušníků rakouského rodu Herbersteinů, původně štyrského rodu pánů z Teifenbachu a původně korutanského rodu pánů z Aichelbergu. Objevují se zde podpisy i členů rodu Trautmansdorffů či z Hofkirchen. Srov. MZA Brno, G 12 - Cerroniho sbírka II, *Eines Anonymi Štambuch*, s. 14-197.

²⁸⁷ Tomuto tématu s věnuje především J. Válka. Srov. TÝŽ, *Zemsko-stavovská politická mentalita v bělohorském období*, Studie muzea Kroměřížska 90, 1990, s. 55-66, zde s. 60. Zásadní fakt, který podporuje pocit lenní podřízenosti markrabství, byla volba a korunovace panovníka. TÝŽ, „Moravanství“ v 15. století, s. 224; TÝŽ, *Češi a Moravané. K vývoji národní vědomí na Moravě* sborník prací Jiří MALÍŘ – Radomír VLČEK (edd.), *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*, Brno 2001.

moravských stavů byla neúčast v prvním protihabsburském odboji z roku 1547. V popředí těchto událostí stál nejvyšší hejtman Václav z Ludanic.²⁸⁸ Rokem 1608 pak snaha Moravanů ujmout se iniciativy vyvrcholila.²⁸⁹ Hlavními činiteli vývoje událostí roku 1608 byli Karel starší ze Žerotína stojícím v čele nekatolické kliky a Karel z Lichtenštejna – vůdce opozičních katolíků.

Každopádně byla pro Osovského vojenská výprava velkou zkušeností,²⁹⁰ jak byla tato příležitostná působení na válečných taženích označována.²⁹¹ Můj názor, a zároveň třetí domněnka proč Osovský arciknížeti podpořil, je, že Smil kladl větší důraz na vlastní sebezprezentační obraz, než na snahu dostat vojenským závazkům vůči arciknížeti. Je pravděpodobné, že pokud by se jednalo o velký vojenský podnik s všeobecnou podporou a především s oporou v císaři, jistě by bylo pro Smila v rámci své prezentace lepší zůstat. V tomto případě spíš mělo vojenské tažení pro Osovského význam výpravy bojovníka a rytíře, do jehož role se Smil Osovský stylizoval. Na prahu novověku byl odkaz rytířských ctností výrazně reflektován.²⁹² Je možné namítnout, že Osovský se ve skutečnosti hrdinskými činy nevyznamenal, neboť Maxmiliána opustil. Nelze to však jednoznačně říci, neboť ti, co odjeli zpět na Moravu, „odpuštění²⁹³ od krále vzali“,²⁹⁴ tudíž neutekli. Sám Osovský si byl zřejmě jist, že vykonal, co měl, neboť v Diariu není ani náznak pochybností. Více je patrná Smilova snaha ukázat, že opravdu byl blízko nebezpečí: „16. dne jsme odtad dále jeli a nedaleko Krakova budouc, tu jest nás kanclíř [Jan Zamojski] laskavě přivítal a z několika kusuov dal tak, že přes J[eho] M[ilos]t K[rálovs]kou na nás kule lítaly.“²⁹⁵ Jinde popisuje svoji výpravu: „12. dne vyjel sem na projížďku až k Visle; z druhý strany vody nepřátelé byli a dosti blízko jsem jich byl.“²⁹⁶ Také dělal vojenský doprovod samotnému arciknížeti při

²⁸⁸ K tomu srov. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 8-9, 24-27.

²⁸⁹ K motivaci rozdílného postupu českých a moravských stvaů v roce 1608 srov. J. VÁLKA, *Moravská aristokracie na přelomu 16. a 17. století*, in: V. BŮŽEK (ed.), *Život na dvoře*, s. 155-165, zde s. 158.

²⁹⁰ Motivací mohlo být i to, že Osovský zřejmě v mládí nepodnikl studijní či poznávací cestu do zahraničí, a chtěl tuto zkušenost získat. Není výjimkou touha cestovat i v pokročilém věku. Příkladem může být cesta Jindřicha Michala Hýzrle z Chodů, jenž se vydal na cesty ve svých 32 letech, protože „Neměvši já pak prve nikdá příležitosti žádné, abych se někam projeti mohl.“ Citováno podle M. HOLÝ, *Jindřich Michal Hýzrle z Chodů (1575-1665) a jeho poznávací cesta po střední a západní Evropě v letech 1607 až 1608*, in: J. KUBEŠ (ed.), *Šlechtic na cestách*, s. 35-65, zde s. 40, pozn. 17.

²⁹¹ K tomu s uvedením příkladu Karla staršího ze Žerotína ve francouzské armádě, či Vratislava z Pernštejna působícího ve vojenském doprovodu budoucího císaře Maxmiliána v bitvě u Mühlberka srov. P. MAŤA, *Svět*, s. 452.

²⁹² K snaze přiblížit se ideálu křesťanského rytíře na pozadí rytířských kratochvílí na dvoře Ferdinanda Tyrolského srov. V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský*, s. 174-200. J. PÁNEK, *Paměti českého šlechtice z poloviny 16. století („Sarmacia“ Jana Zajíce z Házmburka)*, FHB 14, 1990, 17-98.

²⁹³ „Odpuštění“ ve smyslu propuštění.

²⁹⁴ F. KAMENÍČEK (ed.), *Diarium*, s. 384.

²⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 382.

²⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 383.

obhlídkách okolí, nebo byl vyslán jako posel k spřáteleným Polákům, ovšem do nebezpečného prostoru před Krakovem.²⁹⁷ Většinou byl ale spíše pozorovatelem a přímých bitev a potyček se neúčastnil, což je patrné z jeho zápisů, „*Bylo viděti, že kanclířovi i naši spolu šermiclovali, ale nikdy se ven bez fortele vydati nechtěli, než to obmejšleli, kudy by nás na střelbu přivedli.*“²⁹⁸ Neúčastnil se přímo ani rozhodující bitvy před Krakovem, ale sledoval ji z povzdálí – „*však sme tak daleko byli, že k nám z kusuov dostřelovali*“²⁹⁹ – a podal o jejím průběhu pěknou zprávu.³⁰⁰

Přihlášení se Osovského k odkazu rytířských schopností bylo tedy součástí sebezprezentační strategie. Statečnost, hrdinství a rytířské ctnosti byly žádanými vlastnostmi renesančního šlechtice.³⁰¹ Záměr Osovského se takto prezentovat dokládají jeho další prezentační strategie. Například symbolická stylizace Smila jako rytíře na jeho náhrobku,³⁰² či na obrazu genealogického stromu Osovských z Doubravice. Také rodová pověst Osovských se pojí s rytířskými zásluhami.³⁰³ Vzhledem k tomu, že výkladu o sepulkrálních památkách Osovských a rodové pověsti jako určujícího znaku starožitnosti rodu bude dán prostor samostatně, chtěla bych se zamyslet rytířskou symbolikou zmíněného obrazu. Dílo zobrazuje genealogický strom s erby čtyř generací Osovských z Doubravice,³⁰⁴ Smilova otce, děda a praděda, tedy těch, co stáli v čele svých panství a mohli se pyšnit určitými zásluhami.³⁰⁵

²⁹⁷ „27. dne ráčil jest J[eho] M[ilos]t K[rálovs]ká na procházku jíti, a já jsem ten den J[eho] M[ilos]ti pilně sloužil. Bylo to u jednoho kláštera Mogela.“ TAMTÉŽ, s. 382. Nebo dále „28. dne jel sem s poselstvím s panem Ladislavem z Lobkovic do Krakova. Nebyli sme déle než na půl cesty, čekajíce, až by proti nám páni Poláci vyjeli. Prodlelo se tím až do noci. Potom teprv proti nám hned v noci vyjeli, omlouvajíce se, že by byli rádi prv vyjeli, než že jim pozdě dalo se věděti. Protož, že jest již pozdní čas nám do Krakova jeti; než chceme-li na ráno přijeti, že nás chťi slyšeti. Tak sme zase domů navrátili.“ TAMTÉŽ.

²⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 383.

²⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 384.

³⁰⁰ Ze zprávy je možné vyčíst i taktiku arciknížete a vojska Jana Zamojského. Smil také podává bilanční zprávu o mrtvých, přičemž zohledňuje vlastní odhad: „(...) lidu některé sto z obou stran tu zhytnulo; někteří pravili 800 a zas okolo 500 a 400, ale jest jisto, že jich tu přes tisíc zůstalo, a podle toho také několik dobřejch předních mužů (...)“ TAMTÉŽ, s. 384.

³⁰¹ Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 97-119.

³⁰² Zobrazování zemřelého jako rytíře bylo na náhrobcích typické. Jako rytíř je zobrazen Vilém z Rožmberka, Zachariáše z Hradce i otec Smila Osovského Buriana Osovského z Doubravice.

³⁰³ K rodové pověsti a interpretaci symboliky náhrobku Osovského z Doubravice viz v této práci kapitola VI.3.

³⁰⁴ Erbem Osovských z Doubravice je tzv. odřivous, či zavinutá střela, na štítě. Přílba ukazuje, že jde o šlechtický erb, klenot tvoří paví pera, v nichž je opět zobrazováno erbovní znamení ze štítu. M. MYSLIVEČEK, *Velký erbovník I*, s. 47, 79.

³⁰⁵ Zřejmě proto jsou vynecháni ostatní členové rodu, například bratr Smila Osovského, jenž sice stál v čele třebského panství, ale velice krátkou dobu.

Obr. 5. Obraz Genealogického stromu s erby Osovských z Doubravice, pánů z Lichtenburka, ze Žerotína a z Valdštejna (po roce 1589)

Spolu s nimi jsou zde zobrazeny erby jejich manželek. Nejstarší je zobrazen Hynek z Doubravice, jenž byl prvním členem rodu trvale užívajícím predikát Osovský z Doubravice a byl poručníkem sirotků hrotovické větve pánů z Doubravice a Smilův praděd. Jeho manželkou byla Valburga z Mošnova. Smilův děd a jmenovec Smil II. Osovský z Doubravice byl již majitelem panství ve Valči. V roce 1517 se oženil s Žofkou Bítovskou z Lichtenburka. Jedním z jeho synů byl Burian Osovský z Doubravice, Smilův otec. Jeho erb je namalován vedle erbu pánů z Lichtenburka, neboť měl za manželku z tohoto rodu, Elišku Bítovskou. Genealogický strom je zakončen erby Smila Osovského a jeho dvou manželek Bohunky ze Žerotína a Kateřiny z Valdštejna.³⁰⁶ V pravé části obrazu je jezdecký portrét rytíře ve zbroji. Není jasné, koho měl obraz představovat, proto si myslím, že jde spíše o symbolické vyjádření „rytířskosti“ uvedených členů rodu Osovských. Jezdecký portrét má připomínat

³⁰⁶ Srov. V. PAVLÍČEK, *Toulky valečskou historií*, s. 8-10.

vůdce podle klasického pomníku císaře Marka Aurelia v Římě. Během středověku bylo toto symbolické zobrazování spojováno s vládcem Konstantinem Velkým jako prvním křesťanským římským císařem. Tuto inspiraci převzala i renesance.³⁰⁷ Rytíř na obraze svírá v ruce štít s erbovním znamením Osovských z Doubravice – zavinutou střelou, která se opakuje ještě na jeho přilbici, jež je shodná s klenotem z erbu Osovských. V pravé ruce pak jezdec drží halapartnu či kopí, které jsou spolu se štítem opět atributy bojovníka a rytíře. Nad tímto výjevem se nachází orel svírající v drápech nápis: „*Sub umbra alarum tuarum protege me Domine!*“, což lze vyložit jako „chraň mne Pane ve stínu tvých křídel“, čímž byla demonstrována důležitost náboženství pro tyto čtyři generace Osovských z Doubravice. A protože Osovští byli nekatolíci, propojuje se v této scéně bojovnost rytíře a boj za svobodu víry. Orel symbolizoval sílu a vítězství, přičemž křesťanství dalo této symbolice další význam - nanebevstoupení Ježíše Krista.³⁰⁸

V.3 Smil Osovský z Doubravice v opozici proti vládnoucí moci

Byl to zemský sněm a zemský soud, jež poskytovaly prostor pro mocenský dialog a kde byla demonstrována zemská autonomie. Zásadní událostí, která vyvrcholila prosazením politické svébytnosti moravských stavů, bylo zasedání zemského sněmu v Ivančicích v roce 1608, jenž byl vyústěním bratrského sporu císaře Rudolfa II. a arciknížete Matyáše Habsburského. Záznamy Smila Osovského shromážděné do tzv. Codexu Doubraviciana tyto události komentují.³⁰⁹ Jde především o opisy listů adresovaných císaři Rudolfovi II. a stavovské reprezentaci Království českého od moravských stavů shromážděných v Ivančicích. Smil vybral ty, které podle něj měly být uchovány a s jejichž obsahem se identifikoval.

Děni roku 1608 bylo výsledkem dlouhodobé neúspěšné situace v monarchii a jeho následky se ukázaly pro císaře Rudolfa II. jako zničující. O tomto období se hovoří jako o tzv. Bruderzwistu, v historickém prostředí vžitému pojmenování pro bratrskou rozepří mezi

³⁰⁷ K symbolice a vývoji jezdeckých portrétů srov. James HALL, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha-Litomyšl 2008², s. 240-241.

³⁰⁸ Ve starověku byl orel znázorňován na korouhvích římských legií, z nichž se postupně začal uplatňovat jako výsostný znak mnoha států. K tomu srov. TAMTÉŽ, s. 315.

³⁰⁹ Záznamy k roku 1608 jsou opisy, ovšem autorce se nepodařilo dohledat uložení originálů. Prameny jsou dochovány ještě v opisu z roku 1727 od písaře královského úřadu desek zemských s názvem „*Rozličné věci, které v tomto roku 1608 v Čechách i na Moravě zašly a J[eho] M[ilos]ti Panu, Panu Petru Vokovi z Rozenbergu, od některých pánův odeslané byly a z originální knihy rožmberské vypsáné též pilně s Collacionirované jsau. etc.*“ (dále jen „*Rozličné věci*“). MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka II., *Rozličné věci*, č. 207. Některé z událostí roku 1608 jsou také zaneseny v tzv. Památkách sněmovních - fondu Moravského zemského archivu. MZA Brno, A3 - Stavovské rukopisy, *Památky sněmovní V.*

císařem Rudolfem II. a jeho mladším bratrem arciknížetem Matyášem.³¹⁰ Neshody mezi oběma bratry byly dlouhodobé, ovšem v prvním desetiletí 17. století zesílily.³¹¹ Rudolf II., veden panických strachem, nenáviděl bratra toužícího po trůnu. Prohloubení bratrské rozepře lze sledovat od roku 1606. Nemalý podíl na tom mělo onemocnění Rudolfa II.,³¹² které deformovalo nejen osobnost císaře, ale přispělo i k narušení stability centrálních institucí monarchie.³¹³ Nic z toho nepřispívalo k posilování vážnosti císaře. U Matyáše tomu bylo naopak. Ten se prezentoval jako ochránce monarchických záležitostí v době úpadku císařské prestiže. Arcikníže byl velice ambiciózní, což mu dávalo jistou převahu nad ústraní vyhledávajícím Rudolfem. To vše vedlo mezi členy panovnického rodu k vzniku pocitu nedostatečnosti císaře k výkonu své funkce. Příležitosti se chytil právě arcikníže Matyáš, jehož politické kroky ho měly dovést k zisku císařského trůnu.³¹⁴ Arcikníže si uvědomoval sílu protestantských stavů, a protože potřeboval získat podporu, obrátil pozornost k širokým vrstvám nekatolíků.³¹⁵

V roce 1606 byl Matyáš pověřen řešením situace v Uhrách, které zahájily ozbrojené povstání proti Habsburkům pod vedením Štěpána Bočkaje.³¹⁶ Arcikníže byl úspěšný a zprostředkoval mír za cenu uznání náboženské svobody Uhrům, přiznání vlády Bočkajovi

³¹⁰ Aktuální výsledky výzkumu zmiňované problematiky jsou shrnuty ve sborníku z mezinárodního vědeckého symposia historiků v Českém Krumlově s názvem *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608-1611)* konaném v roce 2008. Odborným garantem pořádané akce byl prof. PhDr. Václav Bůžek, CSc., Dr. Jan Paul Niederkorn a Prof. Dr. Thomas Winkelbauer. Srov. V. BŮŽEK (ed.), *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608-1611)*, České Budějovice 2010 (= OH 14). Sborník z tohoto symposia vyšel v době dokončení předkládané diplomové práce, takže zde nejsou tematicky vhodné studie citovány. Dále k Bruderzwistu J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 398-416, 422-458; J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 85-89. Přesný průběh událostí na Moravě v roce 1608 přináší s ohledem na vztahy markrabství a Českého království Z. Vybíral, srov. TÝŽ, *Stavovská Morava*, s. 347-386. Ze zahraniční literatury Karl VOCELKA, *Mathias contra Rudolf. Zur politischen Propaganda in der Zeit des Bruderzwist*, ZHF 19, 1983, s. 341-351. R. J. W. EVANS, *Vznik*, s. 69-74.

³¹¹ Matyášovy požadavky na císaře ohledně nástupnictví lze sledovat již v 90. letech. K tomu srov. J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 343-345.

³¹² K zdravotnímu stavu císaře Rudolfa II. srov. TAMTÉŽ, s. 190-203, 342-343.

³¹³ Destruktivní vývoj centrální vlády naznačovalo již propuštění dvou vysokých úředníků pražského dvora v roce 1600 – nejvyššího hofmistra Wolfganga Rumpfa a nejvyššího dvorského maršálka Pavla Sixta Trautsona. Do roku 1606 docházelo na dvoře k častým personálním změnám, přičemž velkou roli sehrála přílišná důvěřivost císaře v mnohdy méně schopné úředníky a důvěrníky. J. Janáček hovoří doslova o rozkladu císařského dvora. Srov. J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 401. S touto myšlenkou polemizuje J. Pánek, jenž je přesvědčen, že personální zásahy, či neobsazování některých zemských úřadů Rudolfem II. nebylo zapříčiněno duševní poruchou vladaře, nýbrž šlo o promyšlenou politickou strategii. K tomu srov. J. PÁNEK, *K povaze vlády*, s. 79-80.

³¹⁴ Matyáš inicioval v roce 1606 schůzku se členy rodu, kteří mu přislíbili podporu ve věci případné volby císaře s odkazem na Rudolfovu nemoc. Schůzka se konala v dubnu 1606 ve Vídni. Matyáš byl také uznán za hlavu rodiny navzdory žijícímu Rudolfovi II. J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 398-403.

³¹⁵ Podobně se vyjadřuje o Matyášově prozřetelnosti R. J. W. Evans v monografii sledující politické dějiny v kontextu s kulturním vývojem společnosti počátku habsburské monarchie. Srov. R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003, s. 69.

³¹⁶ K povstání Bočkajovců srov. F. KAMENÍČEK, *Prameny ke vpádům Bočkajovců na Moravu a k ratifikaci míru vídeňského od zemí Koruny české roku 1605-1606*, Praha 1894; TÝŽ, *Vpády Bočkajovců na Moravu a ratifikace míru vídeňského od zemí koruny České r. 1605-1606*, Praha 1895; dále srov. J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 376-397.

v Sedmíhradsku a rozšíření politických pravomocí šlechty v zemských úřadech v Uhrách. Tím si získal širokou podporu protestantských i katolických stavů monarchie. Dalším krokem vpřed bylo vyjednání o ukončení finančně náročné turecké války žitvatorockým mírem. Ratifikace obou mírů císařem se ukázala jako komplikace a tato neoblomnost Rudolfa II. přispěla k vyvrcholení bratrské roztržky. Matyáš dokázal efektivně zhodnotit stav a na základě toho, že sám svolal sněm do Prešpurku na počátek roku 1608, byly oba míry za účasti zástupců rakouských stavů přijaty uherským sněmem.³¹⁷ Na tomto místě byla také dohodnuta konfederace a společný postup rakouských a uherských stavů s arciknížetem Matyášem proti císaři.³¹⁸ Další postup byl ve znamení toho, jak se k celé situaci postaví Morava.

Osovský se spolu s moravskými stavy přidal na stranu arciknížete Matyáše z důvodu nespokojenosti s dosavadním politickým vývojem v zemi. Bylo to dáno politickou situací konce století, kdy byla patrná snaha panovníka oslabit moc zemských úřadů v markrabství, předně zemského soudu. Do popředí se dostávala čím dál více katolická šlechta, když řada nekatolických šlechticů konvertovala nebo získala moravská panství.³¹⁹ Přestože měla Morava značnou autonomii, přeci jen panovník mohl ovlivnit centrální zemské úřady, neboť měl pravomoci jmenovat zemské úředníky.³²⁰ Toho využil v roce 1598, kdy došlo ke zlomu, neboť císař jmenoval do úřadu zemského hejtmana katolíka Jáchyma Haugvice z Biskupic. Zároveň byl od následujícího roku posilován vliv České dvorské kanceláře na Moravě prostřednictvím stoupence habsburské rekatolizační politiky Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic.³²¹ Po Jáchymovi Haugvicovi následovali další katolíci ve vysokých zemských funkcích na Moravě. Byl to bratr Zdeňka Vojtěcha - Ladislav z Lobkovic, místodržící nejvyššího hejtmánství v letech 1606-1608, a Ladislav Berka z Dubé, který byl v hejtmánském úřadu v letech 1603-1604 a jako místodržící hejtmánství v roce 1598 a znovu

³¹⁷ Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy XII.*, Praha 1901, s. 432-433.

³¹⁸ Srov. Z. VYBÍRAL, *Stavovská Morava*, s. 348-349.

³¹⁹ Například Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka získal Telč a Ladislavovi Berkovi z Dubé se dostalo panství Velké Meziříčí. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 84-85.

³²⁰ Autonomie zemských politických institucí Markrabství moravského vycházela stejně jako v Čechách z politického dualismu mezi panovníkem a stavy. V Čechách i na Moravě byly zcela bez vlivu panovníka zemské soudy. Na druhou stranu svolávání zemského sněmu podléhalo jeho vůli, ovšem na Moravě ne zcela. Zde měl zemský hejtman právo svolat sněm na základě ohrožení země, což vycházelo z blízkosti Moravy tureckému nebezpečí. Zároveň hrála důležitou roli neúčast Moravanů na prvním stavovském odboji roku 1547. Panovník tak nemohl prostřednictvím represí podrobit větší kontrole moravské zemské úřady. K tomu více Z. VYBÍRAL, *Politická kultura*, s. 24-25; K moravské zemské správě v 16. století přehledně srov. J. VÁLKA, *Moravská zemská správa*, s. 17-30.

³²¹ P. Maťa hodnotí nástup Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic do čela České kanceláře jako převratný čin, srov. P. MAŤA, *Svět*, s. 336-338. P. Marek upozorňuje na nezvyklost volby, protože Lobkovic na základě svých dosavadních zkušeností v zemské vládě nesplňoval do té doby vyžadované požadavky na její členy. Na druhé straně měl k této funkci všechny předpoklady. K tomu srov. Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005, s. 107-109.

v rozmezí let 1607-1608. Nadto ještě zastával od roku 1598 deset let post nejvyššího komorníka markrabství. Ladislav Berka z Dubé byl oporou císařské politiky na Moravě a tím asi největším trnem v oku pro moravské stavy. Byl v popředí tzv. „španělské strany“,³²² což byla klika katolických a císařskou politiku podporujících šlechticů na Moravě.³²³ Mezi tím byl Karel starší ze Žerotína, hlavní reprezentant nekatolických stavů na Moravě, obviněn z velezrady.³²⁴ V roce 1604 opustil zemský soud i Smil Osovský z Doubravice. Učinil tak sice na základě vlastní žádosti, „*ani právě zdravého dobrého sluchu nemaje, i také za častý lámání v nohách, že téměř časem stání ani seděti volně nemohu,*“³²⁵ ale byla to další ztráta nekatolika ve vysokých postech.

Vliv centralizační politiky Rudolfa II. prostřednictvím Ladislava Berky z Dubé vyústil v odpor stavů, jež měli pocit, jak bylo řečeno výše, že jsou zkracováni na svých starobylých stavovských právech a svobodách. Osovský pečlivě zaznamenal všechny argumenty nespokojenosti moravských stavů na sněmovních jednání: „*proti slušnosti a náležitosti, i proti chvalitebnému zvyku, obyčeji a příkladu našemu, od pana Ladislava Berky titul [etc.] mimo všecku naději naší (...) k zlehčení zaměstnání i nebezpečnosti, potkalo.*“³²⁶ V popředí odporu proti Berkovi stáli i katoličtí úředníci, například ke katolicismu konvertovaný Karel z Lichtenštejna, svého času také zemský hejtman.³²⁷ Ti se obávali velkého vlivu císaře na Moravě, což by mohlo oslabit jejich postavení. K obecné nespokojenosti v markrabství přispěly také dopady Bočkajova povstání v Uhrách, kdy byla východní Morava sužována výboji, s kterými se nedokázala zemská vláda v čele s Berkou vypořádat bez vojenské pomoci z Českého království. Takže když Matyáš dojednal vídeňský mír, sympatie Moravanů byly jasně na straně arciknížete. Důležité bylo i ujednání míru s Turky v Žitvatoroku a s tím související finanční úleva od placení vojenských výloh. Problém nastal, když císař Rudolf II. odmítl oba míry ratifikovat.

³²² Mimo Berky z Dubé zde figurovali bratři Zikmund II. z Ditrichštejna a kardinál František z Ditrichštejna. Tato strana měla své zástupce také v Čechách, kde v jejím čele v době „Bruderzwistu“ stál Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, takže koordinovali své kroky. Srov. Z. VYBÍRAL, *Stavovská Morava*, zde s. 352. K politickému vlivu Španělska srov. P. MAREK, *Politický vliv Španělska a papežského státu na císařském dvoře Ferdinanda II.*, ČMM 126, 2007, s. 285-318, zde s. 290-292.

³²³ Tato císařem vyvolaná změna v zemských úřadech markrabství je označována jako tzv. „změna regimentu“. K tomu podrobněji srov. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 81-85. Z. VYBÍRAL, *Politická kultura*, s. 25-26.

³²⁴ Původcem konfliktu byl Zikmund z Ditrichštejna. K celému sporu se z hlediska mocenské komunikace ve sféře osobních konfliktů věnuje TÝŽ, *Politická komunikace*, s. 187-192.

³²⁵ Žádosti Osovského císaři Rudolfovi II. o propuštění z úřadu nejvyššího sudího i zemského sudího byly opakované. NA Praha, fond Morava, inv. č. 4706, 4845.

³²⁶ MZA Brno, G 12 – Cerronihovo sbírka II., *Codex Doubravicianus*, č. 930, fol. 1v.

³²⁷ Hejtmanský úřad zastával v letech 1604-1607. Jeho pohnutky postavil se proti císaři sahaly do minulosti, kdy byl vyloučen ode dvora na základě vztahu s Marií Manrique z Pernštejna. K tomu blíže J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1977, s. 119-127. Později se názorově rozešel s císařem, když nepodpořil jeho úmysl pokračovat ve válce s Turky. Srov. Z. VYBÍRAL, *Stavovská Morava*, zde s. 350.

Tento vývoj již na konci roku 1607 odstartoval jednání o společném postupu mezi Moravany zastoupenými Karlem starším z Žerotína, jenž náležel do okruhu přátel Smila Osovského,³²⁸ a rakouskými a uherskými reprezentanty. Byla dohodnuta schůzka u Žerotína na Rosicích.³²⁹ Výsledek se dostavil zanedlouho. V Prešpurku byla sjednána konfederace Matyáše, uherských a rakouských stavů proti císaři. O připojení Markrabství moravského mělo být rozhodnuto záhy prostřednictvím sněmovních jednání, kterých se Smil Osovský podle záznamů v Codexu Doubraviciana také účastnil. První sněm byl rozepsán do Olomouce na leden 1608. Zde byla hlavním tématem neschopnost zemské vlády pod vedením Ladislava Berky z Dubé. Císaři byla přednesena žádost o jeho odstoupení.³³⁰ Zásadní však bylo zasedání zemského soudu, které se konalo na počátku března v Brně. Karel z Lichtenštejna převzal iniciativu, požadoval zrušení zasedání soudu a vyzval k jednání o aktuálních událostech. Předně o tom, co se událo v Prešpurku. Vyžádal si také, aby byla k císaři vyslána zpráva, kde by byl specifikován požadavek ratifikace obou mírů sjednaných Matyášem.³³¹ O tom, co se dělo na sněmu v Brně, podává svědectví Smil Osovský, a tak se staví do role jakéhosi komentátora událostí. Byl opakován požadavek sesazení Berky a bylo upozorňováno na jeho špatné jednání a neschopnost výkonu zemských povinností: „*Pan místodržící hejtmanství [Ladislav Berka z Dubé] po dosti prodloužené chvíli nám jest obšírnými slovy (užívajíc termínů a způsobů mluvení v zemi této k vyšším stavům neobyčejného) odpověď v podstatě takovou dal, že on má dobrý kunšefty, že o žádném nebezpečnosti neví.*“³³² Stavové poukázali na nedůvěru vůči Berkovi jako prostředníkovi samotného císaře, jak Osovský zaznamenává: „*naposledy na místě J[el]ich M[ilos]ti nám díl oznámiv, díl zamlčev, něco změniv, něco přidav.*“³³³ Během jednání se rozšířily zprávy, že v Brně není bezpečno, takže se sněmovní

³²⁸ Smil Osovský z Doubravice byl poručíkem Karla staršího ze Žerotína v letech 1583 až 1588. M. ROHLÍK, *Moravské zemské desky III.*, s. 143. Udržovali mezi sebou kontakt formou návštěv, neboť byli sousedé, nebo formou korespondence, jež se zachovala ze strany Žerotína. V. BANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína, Listové psaní jazykem českým, oddělení II., svazek I-III*, Brno 1870-1872. Jméno Karla staršího ze Žerotína obsahuje i Osovského štambuch, do kterého si Osovský nechal zapisovat své přátele a známé. Žerotín v zápisu připsal francouzsky psanou devisu: „*En Dieu mon espoir est mis.*“ V překladu to znamená „Má naděje je uložena v Bohu.“ Srov. MZA Brno, G 12 - Cerroniho sbírka II, *Eines Anonymi Štambuch*, s. 93. Ze štambuchu je možné vyčíst vazby i na další radikální šlechtu. Zápis do štambuchu Osovského učinil například i jeden z členů direktoria českých stavů v době stavovského povstání Kašpar Kaplíř ze Sulevic, který byl v roce 1621 popraven na Staroměstském náměstí. Smilovi zapsal „*Přijď štěstí, buď mejm hostem.*“ TAMTÉŽ, s. 118.

³²⁹ Předpokládá se účast Georga Erasma Tscherenembla z Rakouska a uherského zástupce Stefana Illésházyho. Oba byli starými přáteli Žerotína. Srov. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy*, s. 86; Z. VYBÍRAL, *Stavovská Morava*, s. 348-349.

³³⁰ TAMTÉŽ, s. 352-353.

³³¹ MZA Brno, A3 - Stavovské rukopisy, *Památky sněmovní V*, f. 367v-371r.

³³² Záznam byl pořízen na sněmu ve Slavkově. Srov. MZA Brno, G 12 - Cerroniho sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 1v-8r, zde fol. 2v.

³³³ TAMTÉŽ, fol. 3v.

jednání přesunula na 10. března do Slavkova.³³⁴ Zde byly dohodnuty zásadní požadavky, aby císař odvolal Ladislava Berku z Dubé z funkce zemského hejtmána a aby ratifikoval žitvatorocký a vídeňský mír, protože „žádného lepšího prostředku nenacházíme, než aby ten pokoj, kterýž léta 1606 na milostivé poručení J[eho] M[ilosti] C[ísařské], jakž od vyslaných Marg[krabství] mora[vského], tak předně od vzácných osob od vašich Milo[stí] k tomu nařízených, ano i jiných zemí okolních stvrzen a pečeti jejich upevněn jest.“³³⁵ Také byl dohodnut termín všeobecného sjezdu do Ivančic na 13. dubna 1608. Bylo apelováno na císaře, aby obecní sjezd vyhlásil sám. Předně chtěli moravští stavové vysvětlit a odůvodnit svůj postup.³³⁶ Vše bylo zaneseno v prohlášení adresovaném císaři. Bylo jasné, že i kdyby Rudolf II. obecní sjezd nerozepsal, stavové se stejně sejdou. Podle císaře tímto krokem moravští stavové překročili jistou hranici. Vyslal tedy své komisaře Františka z Ditrichštejna, Viléma Slavatu a Jana Lukavského z Lukavce a Zámrsku,³³⁷ aby jeho jménem moravské zemské reprezentaci sdělili, že považuje sjezd do Ivančic za vzpuru, a aby se dostavili na generální sněm do Prahy, jenž císař vypsal také na duben. Moravští stavové odmítli a postavili se tak otevřeně do opozice proti císaři.³³⁸

Ke sněmu v Ivančicích došlo tedy z důvodů vnějšího ohrožení bezpečnosti Moravy, přítomnosti císařských vojenských oddílů na území markrabství,³³⁹ sporu s Berkou a kvůli odmítnutí císaře potvrdit žitvatorocký a vídeňský mír.³⁴⁰ V Ivančicích se ale předně jednalo o

³³⁴ „Abychom strany opatření vlasti naší tím bezpečněji rozmlouvati, mohli do města Slavkova jeti jsme se svolali.“ TAMTÉŽ, fol. 7v.

³³⁵ Stavby Markrabství moravského stavům Království českého, ve Slavkově, březen 1608. TATÉŽ, fol. 9v-10r, zde s. 9r.

³³⁶ Stavby Markrabství moravského stavům Království českého, ve Slavkově, březen 1608: „Nemohli sme před Va[šimi] [Milo]stmi, jakožto obyvatelé předního ouda téhož Království, toho tajiti, že majice toho slušné a veliké sobě dané příčiny a znajice nevyhnutelnou potřebu naší toho býti, sem do města Slavkova pro opatření nás manželek, dítek a statečků našich před nastávajícím nebezpečstvím, kteréž by od nenadálých vpádů nepřátelských, žalostivého tažení a plundrování milé vlasti naší od lidu cizího válečného, od něhož již po toto mnohá přeběhla léta s chudými poddanými našimi téměř v nic obráceni sme. (...) přivozujice sobě ku paměti, jaké jest na [zemí] skrze přílišné prodlévání obyvatelů léta 1605, veliké a nenabyté neštěstí přišlo.“ TAMTÉŽ, fol. 9v-10r, zde s. 9v-9r.

³³⁷ F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy II*, s. 446-449.

³³⁸ Václav Březan, rožmberský kronikář, zapsal „14. aprilis sněm v Praze položen generální, ale pro nedostavení Moravanů i Slezáků z rosola šel. Nebo Moravané proti Berkovi a praktikám jiným, zasadivše se o své svobody a práva, sněm drželi v Ivančicích.“ J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy II*, s. 592. Dále srov. Z. VYBÍRAL, *Stavovská Morava*, s. 355-356.

³³⁹ Císař Rudolf II. povolal na Moravu vojska Johanna von Tillyho. Srov. F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy II*, s. 449-450.

³⁴⁰ Sjezd byl veden Karlem starším ze Žerotína stojícím v čele nekatolické kliky a Karlem z Lichtenštejna – vůdcem opozičních katolíků. Na jednání přijali pozvání rytíři i preláti, ale biskup se nezúčastnil stejně jako královská města. Přítomní byli zástupci uherských i rakouských stavů, císařští komisaři reprezentovaní Vilémem Slavatou mimo Františka z Ditrichštejna. Arcikníže Matyáš nakonec osobní přítomnost odřekl. Bohužel chyběla reprezentace českých stavů, a také slezských a lužických, proto se nerealizoval odpor v celé Koruně, ale omezoval se pouze na Moravu. F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy II*, s. 116-117, s. 452-453.

stavovské konfederaci s arciknížetem Matyášem proti Rudolfovi II.³⁴¹ Jednání začalo 14. dubna. Na sněmu byl odvolán Ladislav Berka a byla zvolena vláda nejvyšších úředníků a soudců zemských.³⁴² Ta ze svého středu zvolila jednoho šlechtice, který by byl ve funkci direktora.³⁴³ Jako první direktor byl zvolen Karel z Lichtenštejna. Dále byl zvolen zahraniční výbor, ve kterém zasedli vůdci evangelické i katolické šlechty.³⁴⁴ Jednání trvala do 18. dubna. Během nich vydal císař instrukci k moravským stavům, aby byl sněm rozpuštěn.³⁴⁵ Na císařskou instrukci direktorium odpovědělo přímo císaři i české zemské vládě.³⁴⁶ V odpovědích poukazují především na nutnost svolání sněmu, a to hlavně kvůli bezpečnosti země, aby se již vyřešilo potvrzení vídeňského a žitvatorockého míru. Důrazně poukazují na legálnost svého počínání s odkazem na starobylá práva moravských stavů již z doby Ferdinanda I. Ta, jak Smil komentuje, umožňují svolat sněm bez panovníka, pokud je pro jednání zásadní příčina, čímž bezpečnost země bezpochyby je, „*sme toho na urážku nějakou, neb zmenšení mocnosti a důstojnosti J[eho] C[ísařské] M[ilosti] nečinili, než [v]šedší po předcích na to starobylé právo jeho sme tak jako předkové naši užítí chtěli.*“³⁴⁷ Zásadní obhajoba moravských svobod v sobě obsahovala apel na císaře, že jestliže neví o existenci autonomního práva svolat zemský sněm stavy, jistě lze dohledat doklady o oprávněnosti tohoto činu v písemnostech české kanceláře.³⁴⁸ Moravská zemská reprezentace navíc na

³⁴¹ Z.VYBÍRAL, *Stavovská Morava*, s. 357-358. O Ivančickém sněmu podal svědectví právě Smil Osovský z Doubravice ve svém Codexu Doubraviciana. Ovšem záznam o tom byl vytržen či nějak jinak odcizen. Podle obsahu Codexu má být záznam na foliích 11-18. Tato folia ale chybí. MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 10, fol. 18. O sněmu v Ivančicích srov. MZA Brno, A3 - Stavovské rukopisy, *Památky sněmovní V*, f. 372an.

³⁴² Direktorium tvořili Jiří starší Bruntálský z Vrbna a na Helfštejně, Jiří Volf Křinecký z Ronova a na Přiseku, Oldřich z Kounic na Slavkově a Ždánici, Jiří Hodický z Hodic na Tavíkovcích za panský stav, Jiřík Martínkovský z Roseče a na Litenčicích, Jan Bukůvka z Bukůvky a na Ivanovicích, Hanuš Petřvaldský z Petřvaldu, Václav Vanecký z Jemničky a na Valči za rytíře. F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy II*, s. 116-117, s. 452-453.

³⁴³ Zástupcem direktora byl úředník ve funkci nejvyššího zemského sudí. Pokud by se z této vlády sešlo šest členů, měla plnoprávně oprávnění rozhodovat o zemských záležitostech.

³⁴⁴ Karel starší z Žerotína, Jiří Hodický z Hodic a za katolíky opět Karel z Lichtenštejna, za rytíře Václav Zahrádecký ze Zahrádek a na Budišovicích, Jan Čejka z Olbramovic, Jiří Zikmund Prakšický ze Zástřizla a na Buchlově. F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy II*, s. 116-117, s. 452-453.

³⁴⁵ Instrukce byla pronesena císařskými komisaři 15. dubna 1608. Rudolf II. Vilému Slavatovi a Matouši Děpoltovi z Lobkovic, Pražský hrad, 11. dubna 1608. MZA Brno G 12 – Cerroniho sbírka II, *Rozličné věci*, fol. 33v-34v.

³⁴⁶ Stavy Markrabství moravského císaři, V Ivančicích, 18. dubna 1608. MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 18-23; Stavy Markrabství moravského nejvyšším úředníkům Království českého, v Ivančicích, 19. dubna 1608. TAMTÉŽ, fol. 24-26, zde fol. 21v.

³⁴⁷ Stavy Markrabství moravského císaři, Ivančice, 18. dubna 1608. TAMTÉŽ, fol. 18-23.

³⁴⁸ Stavy Markrabství moravského císaři, Ivančice, 18. dubna 1608: „*Jakož pak vše obšírněji to J[eho] C[ísařské] M[ilosti] v známost uvedeno jest, že by pak, nejmilostivější císaři, takové naše starobylé právo od J[eho] C[ísařské] M[ilosti] v pochybnost nějak tajeno býti chtělo. Jakž to z téhož J[eho] C[ísařské] M[ilosti] nám odeslaného psaní a k němu přiloženého artikulu odpovědi slavné paměti krále Ferdinanda předkům našim léta P[áně] [15]39 v sobotu po třech králich v Vidni dané vytaženého znáti můžeme toho J[eho] C[ísařské] M[ilosti] nepřičítáme nikoli, než těm, kteří J[eho] C[ísařské] M[ilosti] týchž předkům našich na tutěž odpověď učiněné repliky a podstatné obrany se předešly, kterýchž bylo v rodě výpisy jednostranné J[eho] C[ísařské]*

obhajobu svého jednání zdůraznila, že moravští stavové nikdy nešli proti císaři. To se ale ve dnech následujících po ivančickém sněmu změnilo.

V Codexu se opakuje, že špatná vláda hejtmana Ladislava Berky přispěla k nezbytnosti jednání, „*nebo není J[eho] C[ísařské] M[ilosti] [tejno] koho blíž hranic svých máme, koho hejtmana, jakou ochranu, jakého hejtmana, v které tož příčině kdybychom sami o sobě nebyli pracovali a o obraně obmysleli. Snad bychom již do této chvíle druhou polovici země vypálenou a vyplundrovanou jměli.*“³⁴⁹ Dalším krokem Rudolfa II., jak zabránit vývoji událostí, byl pokus o svolání zemské hotovosti na Moravě. Císař předpokládal tažení arciknížete Matyáše a spolu s českou zemskou vládou žádali Moravany o případnou posilu na oplátku za vojenskou pomoc proti Bočkajovcům. Moravští stavové odpověděli, že jsou si vědomi starodávných obyčejů, a to společné ochrany Koruny, ale že již přislíbili vojenskou pomoc Matyášovi na obranu vídeňského a žitvatorockého míru.³⁵⁰

Přes veškerou snahu císařských důvěrníků se nepodařilo zabránit sjednání dohody mezi Matyášem a moravskými stavy. Morava tak přistoupila ke konfедераční smlouvě.³⁵¹ Z konfederace plynula ochrana vídeňského a žitvatorockého míru a přislíbení pomoci při napadení konfедераčního státu. To byl zásadní bod. Vojenská pomoc měla být směřována proti jakémukoli nepříteli, ovšem to mohl být i sám císař, tudíž byla konfедераční dohoda jasně namířená proti němu. Což ostatně dokazoval i další bod konfederace, kde stálo, že Morava nechá volný průchod uherským vojskům na Matyášovo tažení do Čech.³⁵² Tažení bylo započato v květnu 1608 ze Znojma.³⁵³ Vedlo k celé řadě událostí, jež vyvrcholily podepsáním Libeňské smlouvy 24. a 25. června 1608, na jejímž základě byl Matyáš přijat za čekance Království českého a Rudolf se vzdal vlády nad všemi zeměmi monarchie s výjimkou Čech, Lužice a Slezska.³⁵⁴

Z odpovědi české zemské reprezentaci Království českého ze dne 18. dubna 1608 plynula zásadní myšlenka a hlavní příčina opozičního postupu markrabství ve věci federace

M[ilosti] odeslali. Ale nemajíce knih našich sněmovních při sobě učiniti sme toho nemohli. Však poněvadž za to máme, že při kanceláři jeho císařské milosti originálech na [???] by se měli, nepochybujeme, že z nich dále tomu všemu obšírně a dostatečně porozuměti moci ráčíte.“ TAMTÉŽ, fol. 20r.

³⁴⁹ Stavby Markrabství moravského císaři, V Ivančicích, 18. dubna 1608. TAMTÉŽ, fol. 21v.

³⁵⁰ Stavby Markrabství moravského nejvyšším úředníkům Království českého, v Ivančicích, 19. dubna 1608. TAMTÉŽ, fol. 24-26.

³⁵¹ Text konfедераční smlouvy je vydán latinsky v F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy II*, s. 455-456.

³⁵² TAMTÉŽ, s. 455-456.

³⁵³ Popis tažení je podrobně zpracován v řadě monografií. Například srov. V. V. TOMEK, *Dějepis*, s. 436-435; J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 430-447; F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy II*, s. 459-466; Z. VYBÍRAL, *Stavovská Morava*, s. 366-379.

³⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 377-379. Text Libeňské smlouvy je uveřejněn v F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy II*, s. 621-635; F. MATĚJEK, *Moravské zemské desky III. 1567-1642. Kraj olomoucký*, Praha 1953, s. 401-408. Text zachoval i Smil Osovský z Doubravice v Codexu Doubraviciána srov. MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 37r-48r.

pod vládou arciknížete Matyáše, a to důraz na moravské zemské svobody vycházející z historické tradice. Moravský patriotismus byl silnější než oddanost císaři, jenž tyto svobody omezoval.³⁵⁵ Smilův výběr písemností do Codexu demonstroval, co pro něj bylo opravdu důležité. O to jsou zápisy zajímavější, neboť, jak bylo řečeno výše, z nich lze dešifrovat nejen postoje moravské zemské reprezentace, ale také to, jak uvažoval konkrétně Smil o celé vyhocené situaci. Věděl, že struktura jeho vlastního díla bude vypovídat o něm samotném. Očividně se zaměřuje na písemnosti upravující vztah s Českým královstvím a císařem a naprosto pomíjí například konfедераční smlouvu moravských stavů se stavy rakouskými a uherskými a s arciknížetem, o kterou v jednání v Ivančicích šlo především. Smil nenechal opsat ani landfrýd Matyáše a moravských stavů z 3. září 1608, kterým Morava získala potvrzení stávající situace. Na druhou stranu císařské potvrzení Smil zapsat nechal.³⁵⁶ Z toho je možné se domnívat, že pro Osovského bylo zásadnější, že markrabství odpadlo od císaře, že se vzepřelo jeho politickým zásahům do zemské správy a bojovalo za své svobody, než vyhlídka na konfederaci pod arciknížetem. Je však také možné, že důležitost písemností Rudolfa II. jako císaře přes všechno převyšovala význam smluv s prozatímním čekancem Království českého Matyášem a ovlivnila tak Osovského při jejich výběru.

V tomto oddílu práce byla pozornost zaměřena na osobnost Smila Osovského a vlastnosti, které mu lze přisoudit na základě veřejné činnosti v zemské správě a také v souvislosti s jeho urozeností a společenským postavením. Osovského prezentace sebe samého vycházela z faktu, že ve šlechtické společnosti raného novověku hrála velice důležitou roli manifestace aristokratické výlučnosti. Šlechtictví předpokládalo vlastnictví společenského postavení a určovalo životní styl a šlechta tímto své vysoké postavení v hierarchickém systému společnosti svým chováním potvrzovala.³⁵⁷ Následovat bude pasáž o konkrétním obrazu Smila Osovského, jak ho vnímalo jeho okolí. Tohoto výkladu se pokusím dosáhnout na základě interpretace pohřebního kázání Jakuba staršího Petrozelína

³⁵⁵ Budu citovat celou pasáž, jež se tohoto týká, neboť je zásadní: „Anóbrž svobody a práva chvalitebný a starobylý pořádkové, obyčejové týchž země a vlasti naši milí, v čemž tak zmenšení byli, napravení a my při nich jako i předkové naši bezpečně bez porušení v celosti zůstavení byli sme, se na tom všichni jedno svorně spolu dokonale a cele snesli a stanovili, abychom proti tomu každému, aneb těm kdož by koliv téhož pokoje dobrého a svornosti práv svobod zcizení a pořádků našich starobylých, kteréž předkové naši milí s mnohou pilností i krví svou dosáhli, a neporušeně zachovali, pečlivě se snaživali rušitelem býti, jim se na odpor stavěti, a nás mimo to v něco jiného proti řádu a právům, poctivosti a pečetem naším nutiti chtěl, podle znění landfrýdu vedle sebe věrně stáli a takovému vedle nejvyšší možnosti sme odporovali.“ TAMTĚŽ, fol. 24v-26v, zde fol. 25v.

³⁵⁶ „List, kterýmž se páni stavové markrabství moravského z povinnosti a poddanosti od J[eho] C[ísařské] M[ilosti] propouštějí.“ Otištěno v F. MATĚJEK, *Moravské zemské desky III*, s. 409. V Codexu Doubraviciána srov. MZA v Brně, G 12 – Cerroniho sbírka II, *Codex Doubravicianus*, sign. 930, fol. 49v-50r.

³⁵⁷ V. BUŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk*, s. 9-11. K charakteru raně novověkého hierarchického systému blíže P. MAŤA, *Svět*, s. 40-51.

Kunštátského nad mrtvým tělem Smila Osovského z Doubravice, jež bylo proneseno v roce 1613.

VI Smil Osovský z Doubravice ve světle pohřebního kázání

VI.1 Pohřební kázání jako pramen historického poznání

*Požehnaná a šťastná smrt si vybírá ty, kteří jsou na ni připraveni.*³⁵⁸ Tato slova naznačují, jak silně byl aristokratickou společností raného novověku vnímán odchod z pozemského světa, jenž byl symbolickým přechodem do věčného života. A aby byl tento přechod usnadněn, muselo dojít k naplnění představ o „dobré“ či „šťastné“ smrti. Vědomí smrti v myšlení lidí na prahu novověku bylo stále přítomné. Zemřít dobře ovšem korespondovalo s tím správně žít, a proto bylo snahou šlechticů zanechat o sobě svědectví, jenž by tvořilo reprezentativní obraz sebe samého. Příležitostí pro uchování takové paměti bylo pohřební kázání.

Pohřební kazatelství má kořeny v antické a raně křesťanské době. Již tehdy byla hlavním předmětem kázání oslava ctností a života zesnulého. V raně křesťanských kázáních je patrná také notná připomínka života v rámci křesťanského naučení a tradic. Vzhledem k dochování pohřebních řečí lze usuzovat, že zpočátku byla tato služba, jako součást pohřebních ceremonií, prokazována převážně významným osobnostem dané doby.³⁵⁹ V průběhu vrcholného středověku získává na významu pohřební kazatelství v souvislosti s činností žebrových řádů a s obratem k antické tradici oratio funebris (pohřebních řečí), v rámci renesanční humanistické vzdělanosti.³⁶⁰ Kolektivní obraz šlechtické smrti na přelomu 16. a 17. století se odvíjel především od představy její nevyhnutelnosti. Základní křesťanskou myšlenkou bylo pojetí nesmrtelnosti duše, která po skonu těla pokračuje věčným životem. To, jaký člověk vede pozemský život, se oráží v osudu duše po jeho smrti. Proto měla kázání přímluvný charakter. Rozdíly, které v komemorativní kultuře nastaly, logicky vyplývají ze změn vyvolaných reforem a následnou konfesionalizací.³⁶¹ Odlišnost ve funerální praxi pak

³⁵⁸ „*Vive pie, quicumq; mori feliciter optas: Utq; possis Vivere Disce Mori.*“ *Vivens Disce Mori*, s. 1. Vzhledem k absenci foliace či paginace jsem zvolila vlastní, a to paginaci od první strany s textem. Pro citaci z česky a latinsky psaných archivních pramenů jsem zvolila transkripční přístup. Text je oddělen uvozovkami a je psán kurzívou. Nečitelný nebo vynechaný text jsem v práci označila hranatými závorkami. Parafraze překladu latinského textu je v práci oddělena pouze uvozovkami, přičemž latinský originál je uveden v poznámkovém aparátu.

³⁵⁹ I s příklady srov. R. PAVLÍČKOVÁ, *Triumphus*, s. 12-14.

³⁶⁰ TAMTÉŽ, pozn. 14-15.

³⁶¹ Koncept konfesionalizace byl zformulován v 80. a 90. letech 20. století jako proces vytváření jednotlivých konfesí. Srov. A. SCHINDLING, *Utváření konfesí*, s. 80-108. Dále také výběrově M. NOVOTNÝ, *Duchovní*, s. 111-138; Obecněji v středoevropském kontextu R. van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18.) III*, Praha 2006, s. 44-54.

vychází z vlastního pojetí jednotlivých konfesí. Při katolickém pohřbu nebylo pohřební kázání běžnou součástí, neboť pozornost byla zaměřena na podíl pozůstalých na spáse člověka. V popředí tak stojí zádušní mše, jejímž prostřednictvím pozůstalí pomáhají vypravit duši zemřelého z pozemského světa. V centru stojí modlitba za spásu jeho duše a eucharistie jako ústřední svátost církve a střed její bohoslužby.³⁶² Vše se dělá proto, aby byl co nejvíce zkrácen pobyt zesnulého v očistci. Duše očištěná od hříchů mohla přejít do nebe.³⁶³ V katolickém táboře je obsah pohřebních kázání zaměřen právě na připomínání očistce a apel pozůstalým k modlitbám. V protestantském prostředí bylo pro spásu nutné dodržovat pouze přikázání, takže přímluvné modlitby za duši mrtvého ztrácely na významu.³⁶⁴ Byl odmítnut očistec a s ním spojené náboženské rituály. Také se dostalo pozornosti pozůstalým, neboť kázání o osobě mrtvého mělo být potažmo poučením pozůstalých o správném křesťanském životě a „dobré“ smrti.³⁶⁵ Příkladem se stal vlastní život nebožtíka. Tím byl zároveň vytvořen reprezentativní obraz jeho samého, který sloužil pro uchování paměti, a památka mrtvého zůstávala přítomna mezi živými.³⁶⁶ Přestože se obsah funerální literatury liší, roste obliba jejího vydávání v obou náboženských táborech. I Jednota bratrská přistupovala k pohřebnímu ceremonálu podobně jako církve evangelické. Vycházela především z normativních pramenů Jednoty - *Zpráv kněžských* z roku 1527 a *Dekretů* z roku 1617. Tyto vzorové formuláře obsahovaly kazatelská témata i pokyny pro kněze, jak postupovat při pohřbu.³⁶⁷

Velkou měrou přispěl k rozšíření psané kultury vůbec rozmach knihtisku. Nejstarší tisky pohřebních kázání v českých zemích pocházejí sice z poloviny 16. století z prostředí nekatolické šlechty, ale obecně se připisuje zásadní rozkvět homiletické literatury počátku 17. století.³⁶⁸ Dochovaly se tisky vzorových kázání i v několika exemplářích a knihtisk se tak stává novým médiem uchovávání památky.³⁶⁹ Nejvyšší podíl na rozvoji pohřebních kázání

³⁶² Jedná se o obřad, který má vztah k novozákonnímu líčení poslední večeře Páně, kdy věřící prokazuje fyzickou účast na Kristu přijetím chleba a vína jako Kristova těla a krve. Mt 26, 26-29.

³⁶³ K vnímání očistce srov. práce představitele francouzské školy Annales Jacques Le GOFF, *Zrození očistce*, Praha 2003. V českém prostředí P. KRÁL, *Smrt*, s. 49-54; P. MAŤA, *Die Renaissance des Fegefeuers im barocken Böhmen*, In: Menschen - Handlungen - Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften, České Budějovice 2001(= OH 9), s. 139-160.

³⁶⁴ P. KRÁL, *Smrt*, s. 128-131.

³⁶⁵ K tomu v této práci kapitola VI.2 Smrt Smila Osovského z Doubravice.

³⁶⁶ K odlišnosti katolických a protestantských kázání R. PAVLÍČKOVÁ, „Dobrá památka“, s. 139;

³⁶⁷ J. MAREK, *Bratrská nauka*, s. 33-59, zde s. 33-34, 37.

³⁶⁸ Srov. M. SLÁDEK, *Poznámky*, s. 192.

³⁶⁹ Zpočátku byla brána za vzor pohřební homiletiky kázání Martina Luthera. V českém prostředí se nejprve setkáváme s dílem jáchymovského luteránského faráře Jana Mathesia z 50. a 60. let 16. století nebo s dílem vzorových pohřebních kázání teologa Johanna Spangenbergera ze 40. let 16. století. Srov. R. PAVLÍČKOVÁ, *Triumphus*, s. 7-18, 25-26, pozn. 67, 76-77. V katolické prostředí se za vzor užívala například pohřební kázání Jiřího Bertholda Pontana z Breitenberka srov. M. SLÁDEK, *Poznámky*, s. 195.

měly vyšší vrstvy, tedy šlechta a bohatší měšťané. Bylo to dáno faktem, že vyhotovení pohřebního kázání stálo nemalé peníze.³⁷⁰

Co se týče pohřebního kázání jako historického pramene, je jeho výpovědní hodnota závislá na osobě badatele a jím zvoleného interpretačního přístupu. V českém prostředí je možné na základě literatury vypožorovat tři roviny vědeckého zájmu o pohřební kázání. První rovina se věnuje vlastní funkci pohřebního kázání a rozboru kázání jako literárního historického textu.³⁷¹ Další hledisko výzkumu čerpá z obsahu pohřebního kázání a interpretuje získané informace v širším kontextu funerálních festivit. Typické je využití kázání k popisu jednotlivých fází pohřbu, k zjištění personální struktury pohřebního průvodu, nebo ke studiu „dobré“ smrti.³⁷² Poslední rovinou zájmu je interpretace vlastního obsahu pohřebního kázání, které tak získává prezentační funkci. Výsledkem je rekonstrukce obrazu zkoumaného nebo rozšíření informační základny o zemřelém.³⁷³

Než-li si položí otázku, na které bude v této části práce hledána odpověď, je nutné říci, že život na prahu novověku byl ovlivněn postavením člověka v sociálně hierarchizované společnosti. To, jak se člověk prezentoval, ať už za života nebo po smrti, sloužilo k vlastní identifikaci a potvrzování svého místa ve společnosti. Cílem bylo zachovat ten nejlepší odkaz.³⁷⁴ Systém hodnot raně novověkého urozence byl tedy založen na sebe prezentaci a díky pohřebnímu kázání byl utvářen a zachovávan i do budoucna. Pokud je brána v úvahu vypovídající hodnota pohřební homiletiky o zemřelém, lze pohřební kázání označit za určitý

³⁷⁰ K tomu srov. M. SLÁDEK, *Poznámky*, s. 193. Největší pozornosti se dostalo pohřebnímu kázání pronesenému roku 1612 nad Petrem Vokem z Rožmberka, jehož autorem je bratrský kněz Matěj Cyrus. K okolnostem vydání Cyrova kázání a systematické zhodnocení dosavadních přístupů srov. R. PAVLÍČKOVÁ, *(Ještě jednou) pohřební kázání Matěje Cyra nad Petrem Vokem z Rožmberka roku 1612. Jednota bratrská a mediální propagace*, in: *Epigraphica & sepulcralia* (v tisku). Autorce děkuji za ochotné poskytnutí rukopisu; Ke konfesijnímu podtextu Vokova pohřbu srov. Michal ŠRONĚK, *Pohřební ceremonie Petra Voka z Rožmberka a jejich konfesijní pozadí*, in: Dalibor PRÍX – Jiří ROHÁČEK (edd.), *Epigraphica & sepulcralia I. Sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaný Ústavem dějin umění AV ČR v letech 2000 až 2004, Praha 2005*, s. 201-215; Interpretace v kontextu dobré smrti srov. P. KRÁL, s. 7-22, zde s. 14-16.

³⁷¹ K textovému a tematickému rozboru pohřebního kázání, srov. M. SLÁDEK, *Poznámky*; TÝŽ, *Vítr*. Dále také M. SVOBODA, *Tři pohřební kázání*.

³⁷² V kontextu dobového ideálu o „dobré“ smrti T. KNOZ, *Todten-Gerüst*; P. KRÁL, *Knihy o dobrém umírání*. K rekonstrukci ceremoniálu TÝŽ, *Smrt*, s. 175-212; TÝŽ, *Ronšperské setkání. Švaberský pohřeb jako místo politické komunikace předbělohorské společnosti*, *JSH* 68, 1999, s. 291-307. M. SLÁDEK, *Posmrtné cestování Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic*, in: L. BOBKOVÁ – M. HRUBÁ (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti, Ústí nad Labem 1997*, s. 215-218.

³⁷³ Z hlediska prezentace Jednoty bratrské během pohřbu Petra Voka z Rožmberka srov. R. PAVLÍČKOVÁ, *(Ještě jednou) pohřební kázání*. K prezentaci duchovní aristokracie TÁŽ, *Triumphus*. Snaha o vytvoření obrazu nadkonfesijního průběhu pohřebního ceremoniálu posledního Rožmberka srov. M. ŠRONĚK, *Pohřební ceremonie*. K možnosti získání biografických a genealogických informací srov. F. HRUBÝ, *Pohřební kázání o Jindřichu Matyáši hr. z Thurnu*, *ČCH* 38, 1932, s. 12-55.

³⁷⁴ K představě urozenosti a obrazu urozence na prahu novověku především P. MAŤA, *Svět*, zvláště kapitola s názvem Urozenost a šlechtická hierarchie s. 35-109; Z. VYBÍRAL, *Stavovství*, s. 753-755; V. BŮŽEK, *Urozenec*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk*, s. 79-110, zde s. 79.

symbolický prostředek a formu komunikace.³⁷⁵ Symbolická komunikace sloužila k nepřetržitému potvrzování výlučného postavení urozců. Jedním z prostředků, jak toto postavení demonstrovat, bylo uchování vzpomínky formou pohřebního kázání. Symbolika se odráží v samotném aktu vytvoření kázání, výběru pasáží a témat, která si v kázání získala místo. V pohřebním kázání byl vytvářen nejen reprezentativní obraz zesnulého, obraz rodu, ze kterého pocházel, ale také sebezprezentační strategie samotného autora kázání, potažmo náboženské instituce, kterou zastupoval. Symbolika prostupuje celým pohřebním ceremoniálem, jenž působí na pozůstalé – příbuzné, přátele a partnery. Také chování přítomných během obřadu, podle očekávaných forem jednání, potvrzovalo příslušnost k sociální skupině.³⁷⁶ Funkcí takového pohřebního kázání mělo být stvrzení hodnot, demonstrace postavení a ctnosti a inscenace individuální i kolektivní identity zesnulého. Výsledkem byla konstrukce paměti z hlediska urozenosti.³⁷⁷

V této rovině se bude ubírat další výklad, kdy se pokusím naznačeným způsobem interpretovat Petrozelínovo pohřební kázání. Cílem bude vytvořit ucelený obraz osobnosti Smila Osovského na základě symbolické komunikace, která přibližuje svět raně novověkého člověka a pomáhá ho chápat.³⁷⁸ Zaměřím se na prvky „dobré“ smrti Smila Osovského z Doubravice a pohřební ceremoniál. Také se zamyslím nad povahou kázání, neboť autor byl evangelický kněz, ale Smil Osovský se hlásil k Jednotě bratrské. Tento fakt snad pomohou osvětlit náboženské poměry na panství Třebíč s odkazem na prosazující se synkretismus v období přelomu 16. a 17. století. V práci nebude opomenuta ani Smilova druhá manželka a vdova Kateřina z Valdštejna a bude vyložen její vztah k zesnulému i k náboženství, potažmo k Jakubovi Petrozelínovi. Autorka vidí symboliku i v tom, že se Petrozelín Kunštátský neomezil v tvorbě textu pouze na svojí osobu, ale využil příspěvků dalších významných i méně známých lidí pohybujících se v bližším či širším okolí Smila Osovského. Jaký měla tato volba reprezentační charakter, snad vyjeví obsah jednotlivých příspěvků.

³⁷⁵ Viz v této práci pozn. 15-17.

³⁷⁶ K splnění očekávaného chování během festivit podrobněji J. PEŠEK, *Slavnost jako téma dějepisného zkoumání*, in: TÝŽ (ed.), *Pražské slavnosti a velké výstavy*. Sborník příspěvků z konferencí Archivu hl. m. Prahy 1989 a 1991, Praha 1995 (= DP 12). Obecně k antropologickému pojetí přechodových rituálů Arnold Van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálu*, Praha 1997; Victor TURNER, *Průběh rituálu*, Brno 2004. V českém prostředí především práce Pavel KRÁL, *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických rituálů v druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, in: V. Bužek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 439-456; TÝŽ, *Smrt*. K socializující roli pohřebního ceremoniálu blíže TÝŽ, *Rituál a ceremoniál*, s. 71-72; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, zde s. 104-118.

³⁷⁷ K roli uchování paměti ve výzkumu dějin šlechty jako sociální skupiny srov. V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

³⁷⁸ Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 492.

Petrozelínovo pohřební kázání z 25. března roku 1613 pronesené nad zesnulým Smilem Osovským z Doubravice v městě Třebíči, celým názvem *Vivens disce mori. To jest kázání o tom, jak by měl člověk živ býti, aby dobře a šťastně mohl umřítí*,³⁷⁹ není historické literatuře zcela cizí. Nebylo však více badatelsky využito.³⁸⁰ Nelze říct, že v případě kázání *Vivens Disce Mori*, čítajícího 49 listů, jde o velké dílo.³⁸¹ Co se týče skladby kázání, zahrnuje tradiční oddíly, které na základě rozboru řady dochovaných pohřebních kázání popsal M. Sládek.³⁸² Stanovil tři části - *laudatio*, které mělo chválit osobu zemřelého, *lamentatio*, v němž se lamentovalo nad smrtí, a *consolatio*, ve kterém se dostalo pozůstalým utěšení nad jejich ztrátou. Části nemusely mít striktní posloupnost. Na začátku *Vivens Disce Mori* se nachází několik úvodních promluv v rámci předmluvy, označovaných jako *exordium*.³⁸³ Tento proslov byl většinou stručný a obsahoval latinský citát. V katolickém prostředí se většinou jednalo o stručnou pasáž z Bible.³⁸⁴ Jakub Petrozelín pro uctění svého patrona tuto formuli vynechal a pro předmluvu zvolil krásnou báseň od Jana Kampana Vodňanského - profesora pražské utrakvistické univerzity.³⁸⁵ V tisících nekatolických kázáních docházelo k vynechání biblického citátu poměrně často, přestože modlitba byla součástí pohřebního ceremoniálu.³⁸⁶ Je možné, že se mohlo jednat i o tzv. *epicedium* ve smyslu útěšné básně v žalozpěvu nad smrtí významného člena lidského společenství.³⁸⁷ Báseň byla umístěna pod kresbou aliančního erbu Osovského z Doubravice a Kateřiny z Valdštejna. Erb symbolizoval nejen rodové kořeny a posloupnost urozenosti obou pokolení, ale byl také dokladem sňatkové politiky Smila Osovského.³⁸⁸ Pevné pouto mezi manželi dosvědčuje i Jakub Petrozelín, když píše, že Smil s Kateřinou „23 ½ léta v svaté svornosti zůstával“.³⁸⁹

³⁷⁹ „*Vivens disce mori*“ lze přeložit jako „když žiješ, uč se umírat“.

³⁸⁰ K tomu viz kapitola o literatuře a pramenné základně této práce.

³⁸¹ Jsou známé delší práce, ale také podobně rozsahově koncipovaná kázání srov. M. SVOBODA, *Tři pohřební kázání*, s. 177-179. Obdobný rozsah má například pohřební kázání nad Jindřichem Matyášem z Thurnu.

³⁸² M. SLÁDEK, *Poznámky*, s. 197-199; nebo také M. SLÁDEK, *Vítr*, s. 138. Pro prostředí Jednoty bratrské se rozbohem skladby kázání zabýval také J. MAREK, *Bratrská nauka*, s. 43.

³⁸³ Srov. M. SLÁDEK, *Vítr*, s. 138.

³⁸⁴ Šlo o citáty z Nového i Starého zákona. Blíže R. PAVLÍČKOVÁ, *Triumphus*, s. 45-47.

³⁸⁵ Rektorem byl v roce 1612, spíše zastával post děkana, a to v letech 1605, 1607-1607, 1614 a 1615. Prorektorský úřad zastával v roce 1612 a 1620. Srov. Antonín TRUHLÁŘ, *Rukověť humanistického básnictví I*, Praha 1966, s. 254-255.

³⁸⁶ M. SLÁDEK, *Poznámky*, s. 197. Výzkum raně novověkých festivit se dostal v českém prostředí do popředí zájmu v devadesátých letech 20. století, ovšem první zmínkou o potřebě výzkumu v této oblasti s typologií slavností je práce M. ŠTEDRON – J. VÁLKA, *Svátky a slavnosti*, s. 289-297.

³⁸⁷ M. SLÁDEK, *Poznámky*, s. 197.

³⁸⁸ Kateřina byla dcerou Jana staršího z Valdštejna na Hrádku nad Sázavou a Lovosicích svého času nejvyššího zemského sudího, nejvyššího zemského komorníka a českého místodržitele. Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy I*, s. 213; TÝŽ, *Václav Březan, Životy II*, s. 859. Kateřina z Valdštejna se narodila roku 1568. Jejimi rodiči byli Jan z Valdštejna na Hrádku nad Sázavou a jeho druhá manželka Magdalena z Vartenberka. Ta se po jeho smrti podruhé provdala za Jana z Lipého a na Moravském Krumlově (páni z Lipé drželi dědičný úřad nejvyššího maršálka Království českého) a měla s ním syna Pertolda z Lipé, jemuž byl Smil Osovský, po smrti

Předmluva pokračuje oslovením osoby, které bylo celé kázání věnováno. Kněz kázání dedikoval „*Vysoce urozené paní Kateřině Osovské rozené z Valdštejna, na Třebíči a Červené Lhotě, paní kolátorkyni své milostivé a dobročinné: Od Boha otce všeliké milosti a potěšení všech spasitelných věcí duše i těla žádá a své kazatelské modlitby a služby vzkazuje.*“³⁹⁰ Kateřina z Valdštejna se plným nákladem podílela i na financování kázání. Lze tak soudit podle dedikace a podle toho, že nikde není uvedeno jinak. Pokud by se na honoráři pro Petrozelína podílel někdo další, jistě by si vymohl, aby byl v díle na základě své finanční účasti patřičně prezentován. Věnování vdově po zemřelém nebylo ničím výjimečným, ale mohlo být připsáno i jiným členům rodiny či někomu z okruhu „pánů a přátel“.³⁹¹ V textu kázání *Vivens Disce Mori* nechybí ani jasné důvody sepsání díla. Smil Osovský byl přirovnán k starozákonnímu králi Davidovi. Díky jeho velikosti a víře v Hospodina byla jeho památka uchována a stejně tak by měla být uchována památka Smila Osovského z Doubravice v podobě jeho pohřebního kázání.³⁹² Petrozelín nato vzpomíná starozákonní knihu Sírachovce, kde se nacházejí pasáže o potřebě chválit slavné, mocné, moudré a vážené muže,³⁹³ ke kterým Smil jistě patřil, a mají proto „*skrze spisy vychvalování býti i po smrti.*“³⁹⁴

Následuje zajímavá pasáž, kdy autor celého díla Jakub Petrozelín vložil do „svého“ kázání kázání Benedikta Mikuše Bílinského, evangelického kněze z blízké Starče a děkana horního podkrají brněnského.³⁹⁵ Ten své kázání držel v třebíčském zámku při vyzvedávání

obou rodičů, poručníkem. Kateřina měla tři bratry, z nichž nejznámější byl Adam mladší, a šest sester. V roce 1589 se provdala za Smila Osovského z Doubravice. Druhý sňatek uzavřela rok po jeho smrti v roce 1614 s Karlem starším ze Žerotína, s nímž v roce 1629 emigrovala do Slezska. Zemřela v roce 1637 v Třebíči. Blíže k životu Kateřiny z Valdštejna R. TIBITANCLOVÁ, *Kateřina*. Dále také F. J. RYPÁČEK, *Paní Kateřina Žerotínová z Valdštejna a Třebíč*, ČMM 19, 1895, s. 172-174.

³⁸⁹ Pokud nebude uvedeno jinak, citace se vztahují k avizovanému pohřebnímu kázání *Vivens Disce Mori* Jakuba Petrozelína Kunštátského.

³⁹⁰ *Vivens Disce Mori*, s. 3-4. Často se podíleli na financování pohřebních výloh budoucí dědicové po zemřelém. Tak tomu bylo v případě Jana Jiřího ze Švamberka, který zdědil rožmberské panství po Petru Vokovi, „*pohřeb a ten všeckem nákladný kondukt a průvod pána posledního rožmberského vykonán nákladem urozeného pána pana Jana Jiřího ze Švamberka, jakožto dědice.*“ J. PÁNEK, *Václav Březan. Životy II*, s. 637. Na stejném principu mohl být postaven jeden z důvodů dedikace kázání Kateřině z Valdštejna. Osovský byl bez přímého dědice, vše tedy odkázal právě jí.

³⁹¹ K tomu více V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé.*“

³⁹² „*Tak náleží, aby mezi lidmi pobožných na církvi a obci křesťanské dobře zasloužilých lidí památka poctivá pro příklad jiným k následování zůstávala.*“ *Vivens Disce Mori*, s. 3.

³⁹³ Sír 44, 1-10.

³⁹⁴ *Vivens Disce Mori*, s. 3.

³⁹⁵ Benedikt Mikuš Bílinský působil v letech 1610-1615 jako kněz ve Starči na panství Zdeňka Brtnického z Valdštejna. Díky němu bylo v roce 1611 ve Starči založeno literátské bratrstvo, které se zaměřilo na chrámový zpěv. Ilja Burian, který se ve své vědecké práci zaměřil na náboženské poměry na panství Třebíč, hovoří o Bílinském jako o kalvinistovi, resp. filipistovi. Tak se označovali žáci a stoupenci Filipa Melanchtona, přesto luteráni. Filipismus se v Třebíči prosazoval především na přelomu 16. a 17. století. Kolem roku 1610 Mikuš Bílinský spravoval úřad děkana horního podkrají brněnského, a poté ten samý úřad v době stavovského povstání. Srov. I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 74-75, 82-83.

mrtvého těla.³⁹⁶ V kázání Bílinského chybí laudatio, přičemž podotýká, že bližší údaje o zemřelém přiblíží následující kázání Jakuba Petrozelína. V obou kázáních poněkud splývá lamentatio a consolatio. Přesto jsou zde patrné prvky, které popsal M. Sládek, jako tractatio textus, totiž výklad zvolené perikopy,³⁹⁷ přičemž převládají úryvky ze Starého zákona, což bylo pro protestantská kázání typické.³⁹⁸ Rozložení celého textu je u Benedikta Mikuše Bílinského označeno římskými číslicemi podle pořadí výkladu, kterého se chtěl v kázání dotknout. U Petrozelína jsou pasáže odděleny prostým nadpisem. Speciálně je osamostatněn právě oddíl o zesnulém, ze kterého můžeme vyčíst fakta ze života, charakteristiku osobnosti nebo je zde možné nalézt i citované pasáže z korespondence císaře Rudolfa II. a jeho následovníka Matyáše I., o kterých si kněz myslel, že jsou natolik důležité a reprezentativní, že jejich takřka kompletní citace bude mít charakter veřejného potvrzení pozice Smila Osovského z Doubravice na pomyslném hierarchickém žebříčku.³⁹⁹

Kázání jsou uzavřena další básní Jana Kampana Vodňanského. Nakonec jsou otištěny příspěvky od různých lidí, kteří chtěli Smilovi vyjádřit úctu a čest, a vyprovodit ho tak do pomyslného nebeského života. Oslavné básně nejsou častým a typickým jevem.⁴⁰⁰ První verše jsou od evangelického kněze Jana Porphyrida Rychnovského, který byl farářem v Jaroměřicích nad Rokytnou.⁴⁰¹ Následoval příspěvek mistra svobodných umění Nikolase Heliada Netolického, který dva roky zastával funkci rektora městské školy v Třebíči.⁴⁰² Když v roce 1609 odešel, stal se knězem filipistů v třebíčské čtvrti Stařečka.⁴⁰³ Další text je v kázání podepsán rektorem třebíčské městské školy Václavem Olyriem Skuteckým, jenž byl také znám pro svoji literární činnost.⁴⁰⁴ Následujícím autorem veršů byl Jakub Colidius,

³⁹⁶ Pohřebnímu rituálu v souvislosti s pohřbem Smila Osovského z Doubravice bude dán prostor níže.

³⁹⁷ Srov. M. SLÁDEK, *Vítr*, s. 138.

³⁹⁸ TÝŽ, *Poznámky*, s. 199.

³⁹⁹ *Vivens Disce Mori*, s. 32-41.

⁴⁰⁰ Oslavné básně nebyly úplně běžné, ale doklady existují. Básně uzavírají například pohřební kázání nad císařským vojevůdcem Melchiorem z Redernu nebo Petrem Vokem z Rožmberka. K tomu M. SVOBODA, *Tři pohřební kázání*, s. 178; R. PAVLÍČKOVÁ, *(Ještě jednou) pohřební kázání*. U posledního jmenovaného je autorem příspěvků i Jan Kampanus Vodňanský, který složil básně i pro Smila Osovského. To dokládá četné kontakty, které byly v prostředí nekatolických duchovních udržovány, zvláště když Matěj Cyrus před svým svěcením působil v bratrském třebíčském sboru.

⁴⁰¹ Jan Porphyrides byl děkanem hořejšího podkrají brněnského, po němž nastoupil Petrozelín. I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 82-83. dále srov. A. SVOBODOVÁ, *Jakub Petrozelín*, s. 3.

⁴⁰² Třebíč měla dvě školy. Městská nekatolická škola, od roku 1598 partikulární, byla při farním kostele sv. Martina. Bratrská škola byla na Jejkově a sloužila jako Schola superior, tzn. že obě školy připravovaly i na univerzitní studium. Blíže srov. V. SAMEŠ, *Stručné dějiny*, s. 106-111.

⁴⁰³ Původně byl rektorem školy v Pardubicích. V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 265-266.

⁴⁰⁴ V. Nikodém i F. Hrejsa se podle I. Buriána shodně mýlí, když Václava Olyria Skuteckého označují za člena Jednoty bratrské. V kázání *Vivens disce mori* je podepsán jako „*M. Venceslaus Olyrius Schol: Trebicensis Rector*“, z čehož není patrné, v čele jaké školy stál. V. Nikodém měl pohřební kázání k dispozici, přesto rozhodl o Skuteckého orientaci k Jednotě. Srov. TAMTĚŽ, s. 263; F. HREJSA, *Sborové jednoty bratrské*, Praha 1935, s.

duchovní z Brtnice, který po dobu rektorství Nikolase Heliada Netolického spravoval post konrektora.⁴⁰⁵ Další text je dílem třebečského měšťana Jana Korvína.⁴⁰⁶ Příspěvky uzavírá svými verši Augustin Petrozelín.⁴⁰⁷

VI.2 Smrt Smila Osovského z Doubravice

Oba příspěvky v kázání se zajímají o tematiku konečnosti života. Oba kněží se také zabývají otázkou proč, „*mnoho zajisté lidí vzácných a slavných*“, včetně Osovského, zemřelo.⁴⁰⁸ Benedikt Bílinský i Jakub Petrozelín sobě vybrali příměr ze starozákonních knih Jobovy a Izaiáše,⁴⁰⁹ kde je život Smila Osovského připodobněn ke květu, jenž zákonitě jednou uvadne, „*Neb jsme se shromáždili za příčinnou pohřbu vysoce urozeného Pana Pana Smila Osovského z Doubravice, (...) kterýž také byl co květ, ale sprchl a život dokonal*“.⁴¹⁰ Bůh je symbolicky ztotožněn s větrem, který dokáže svojí silou zničit polní kvítí.⁴¹¹ Symbolika květů se odráží v prchavosti a pomíjivosti lidského bytí.⁴¹² Kvítí je zároveň symbolem naděje, která vyjadřuje očekávání věčného života.⁴¹³ Kněz Bílinský pokračoval chlácholivou řečí o koloběhu života a smrti a nutnosti zemřít pro naději budoucího vzkříšení.⁴¹⁴ V kázání je podán výklad i o příčinách toho, proč člověk skonat musí.⁴¹⁵ V oslavných básních v závěru kázání je také téma pomíjivosti života zohledněno. Autoři se snaží svými verši chlácholit pozůstalé a ujistit je, že „chtěl Bůh tohoto muže [Osovského] usídlit na vhodnějším místě. Na vytouženém místě,⁴¹⁶ a tak Smil Osovský „sedí na nebeské klenbě a žije a jásá,⁴¹⁷ a „ani

147. I. Burian doplňuje, že Olyrius Skutecký působil jako vikář v Moravských Budějovicích, a poté odešel jako farář do Jaroměřic nad Rokytnou. Srov. I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 78.

⁴⁰⁵ V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 265; V. SAMEŠ, *Stručné dějiny*, s. 108.

⁴⁰⁶ *Vivens Disce Mori*, s. 47-48. O osobě Jana Korvína se autorce bohužel nepodařilo dohledat bližší informace.

⁴⁰⁷ V letech 1615-1616 byl v Poličce rektorem. I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 93. Nejde o potomka Jakuba staršího Petrozelína, neboť ten měl čtyři syny Jakuba, Tomáše, Jana a Pavla. Jedná se tedy nejspíš o shodu jmen. Bližší souvislost této osoby s Petrozelínem nebo Smilem Osovským se autorce nepodařilo dohledat.

⁴⁰⁸ Petrozelín dokonce vyjmenovává řadu osob, jež byly podle něj pro dějiny víry zásadní. Jmenuje Adama, Abrahama, Šalamouna, Mojžíše, Josefa nebo Samsona. Nabízí se úvaha nad výběrem osobností. Pokud je kněz použil, mohl sledovat podobnost mezi nimi a Osovským. Pojítkem je tradiční oslava zemřelého a jeho ctností. *Vivens Disce Mori*, s. 23.

⁴⁰⁹ Jb 14,1-2; Iz 40,6-8.

⁴¹⁰ *Vivens Disce Mori*, s. 15.

⁴¹¹ Podle Petrozelína srov. „*Všeliké tělo jest tráva a všeliká vzácnost jeho jako květ polní usychá tráva a květ prší, jak jen vítr Hospodinův povane na něj*.“ TAMTÉŽ, s. 14.

⁴¹² „*Pomíjí (prý člověk) jako stín a nikdy v jednotejném způsobu nezůstává*.“ TAMTÉŽ, s. 6.

⁴¹³ J. HALL, *Slovník*, s. 243.

⁴¹⁴ „*Tak také, což se z krve a těla rodí, jedno skonává a druhé se plodí*.“ *Vivens Disce Mori*, s. 7.

⁴¹⁵ *Vivens Disce Mori*, s. 5-6.

⁴¹⁶ „*Hunc Dominum voluit, sede sedere Deus. Optatam sedem!*“ *Vivens Disce Mori*, s. 45.

⁴¹⁷ „*(Dicam) sed cello vivit ovataq; polo*.“ TAMTÉŽ, s.46.

nežádá ztracená místa, na kterých před tím byl,⁴¹⁸ neboť již žije navěky po boku Hospodina. Příspěvek Nikolase Heliada Netolického je podán, jako by Smil Osovský přeneseně promlouval k truchlícím a utěšoval je, že není čeho se bát. Smrt je jen prostředek k věčnosti, lepší než je pozemský život, „A dívám se na samotném nebi na mrtvá těla vítězů.“⁴¹⁹ Život pomíjí a smrt je nevyhnutelná, s čímž je nutné se smířit, proto „Uč se tedy žijící zemřít, nikoli neumírat.“⁴²⁰

Jednou z nejzásadnějších součástí pohřební homiletiky na prahu novověku bylo poučení o správném odchodu z pozemského života. Největší ctností během umírání bylo umění „dobré“ smrti.⁴²¹ Funkcí kázání bylo tuto skutečnost doložit. I v pohřebním kázání Smila Osovského je dán velký prostor tomuto tématu. Petrozelín tuto pasáž uvozuje slovy: „*jak by měl každý živ býti, aby mohl dobře v Pánu umřít*“.⁴²² Podobná slova byla propůjčena i samotnému názvu pohřebního kázání. Z toho je patrné, v jakém smyslu měla být smrt Osovského vnímána – stala se vzorem. „Každý ať přemýšlí, že je třeba sledovat tutéž cestu.“⁴²³ Z toho vyplývá, že Osovský musel vskutku zemřít „dobře“. K pochopení pojmu „dobrá“ smrt, jak bylo řečeno výše, je nutné si představit, že s neustálým vědomím smrti a pomíjivosti života a v souvislosti s křesťanským učením o spáse byl raně novověký šlechtic veden k přípravě na smrt už od narození.⁴²⁴ Dokladem velkého zájmu o naučení, jak se správně chovat před smrtí, jsou knihy *Ars moriendi*.⁴²⁵

Východiska „dobré smrti“ v základních tezích o smrti a spasení katolické nebo reformované víry byla pojena stejným jmenovatelem, a to byl dobrý život.⁴²⁶ Ten člověka připravoval na přechod k nesmrtelnosti, neboť „nelze dobře zemřít, pokud není dobře žito,

⁴¹⁸ „*Nec repetat missos, quæis fuit ante, locos.*“ TAMTÉŽ, s. 48.

⁴¹⁹ „*Corpora CLaVsa soLo Cerno, trophæa poLo.*“ TAMTÉŽ, s. 46.

⁴²⁰ „*Disce igitur vivens ne moriari, mori.*“ TAMTÉŽ, s. 49.

⁴²¹ P. KRÁL, *Smrt*, s. 61-79, 132-140; TÝŽ, *Rituál a ceremoniál*; TÝŽ, *Knihy*; T. KNOZ, *Todten-Gerüst*; M. KOLDINSKÁ, *Každodennost*, s. 175-192; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 367-370. Poučení o „dobré“ smrti bylo standardní součástí většiny pohřebních kázání. Do jaké míry se odvíjel odchod z pozemského života podle ideálního vzoru, je těžké soudit, neboť touha po vykreslení co nejlepšího obrazu hrála u autorů kázání velkou roli. Našly se také případy, kdy se okamžik skonu neodvíjel přesně podle pravidel „dobré“ smrti. Například při úmrtí Viléma z Rožmberka zaznamenal rožmberský kronikář, že těsně před smrtí Rožmberk vypil trochu alkoholu, zřejmě z důvodu zmírnění bolesti. Srov. J. PÁNEK, *Václav Březan, Životy I*, s. 364. Podobné nesplnění očekávaného ideálu smrti se objevovalo i v katolickém prostředí a dokonce na panovnickém dvoře. Bez svátosti zpovědi zemřel Maxmilián II. a usuzuje se, že i Rudolf II. Srov. M. KOLDINSKÁ, *Každodennost*, s. 181-183.

⁴²² *Vivens Disce Mori*, s. 27-33, zde s. 27.

⁴²³ „*Sulcandam quivis cogitet esse viam.*“ Citováno podle oslavné básně Nikolase Heliada Netolického otištěná v závěru kázání. TAMTÉŽ, s. 45.

⁴²⁴ V předkládaném kázání se objevuje hned několik pasáží o dokonavosti života a nevyhnutelnosti smrti. Například: život „*všech lidí na světě, že ten jest nestálý a smrtelnosti poddaný. Všichni zajisté smrti poddani jsme a žádný nemůže se od ní vyprostiti, aby podle vložení Božího ji podniknouti nemusel*“. TAMTÉŽ, s. 20.

⁴²⁵ K tomu podrobněji i pro české prostředí kapitola II. 2. 1. *Ars moriendi* v monografii P. KRÁL, *Smrt*, s. 62-76.

⁴²⁶ Z Nového zákona srov. J 5, 29; ve Starém zákoně podobně například Sír 12, 6-7.

tedy uč se každý , kdo žiješ, ve svém těle i zemřít.“⁴²⁷ Tuto celoživotní cestu ke smrti nejlépe vystihuje varování „Memento mori!“ , tedy výstraha „pamatuj na smrt“ ,⁴²⁸ a umění zemřít „dobře“ , které bylo vyvrcholením tohoto celoživotního úsilí.⁴²⁹ Petrozelín na úvod kázání poučuje: „abychom na svou smrt pamatovali a k ní se strojili, když pak přijde skrze ní k věčnému odpočinutí, vykročiti mohli.“⁴³⁰ Ve svém výkladu se Jakub Petrozelín zamýšlí nad samotnou potřebou „šťastné smrti“ , neboť ta člověka zachraňuje před zatracením. Jestliže člověk správně zemře a správně žije, nemusí se bát pekla a dojde spasení. Pokud se tak stane, nejde ani tak o smrt, jako o spánek, který má připravit duši mrtvého na věčný život,⁴³¹ což kněz dostatečně zdůraznil slovy: „Nebo jakož v lidu Božím pod smlouvou Boží se narodil, tak v ní zůstával, tak, že co sme výš slyšeli o Davidovi, (...) že za svého věku poslouživ vůli Boží, usnul, to se též pravdivě i o tomto panu říci může.“⁴³² Pokud se tak ale nestane, Petrozelín dodává: „Neb kdo jednou zle umře, po tom jest veta.“⁴³³

Jak pomoci člověku „dobře“ umřít? To je otázka, na kterou Petrozelín dává odpověď prostřednictvím pěti základních potřeb. Jde o nutnost „slova Božího, abychom je měli slyšeti i zachovávat“ , „střídmého života ve všem“ , „z nahodilých hříchů povstávání a pokání svatého činění“ , „svátostí Kristových užívání“ a „potřebí modliteb, abychom skrze ně pomoci k pobožnému živobytí žádali a říkali“ .⁴³⁴ Co se týče prvního, Petrozelín označuje hlásání slova Božího za světlo, jenž je znakem božství a vede každého člověka tou správnou cestou⁴³⁵ a pomáhá mu správně žít.⁴³⁶ Když Smil Osovský ulehл do smrtelné postele, vyžádal si soukromé kázání od Petrozelína. O tom kněz píše: „V neděli masopustní nemoha obecnému

⁴²⁷ „Nam bene nec moritur, bene si non vivitur, ergo, Quisq; suo VIVens corpore DisCe MorI.“ Citováno podle oslavné básně Jana Porphyrida Rychnovského *Vivens Disce Mori*, s. 43.

⁴²⁸ I v renesanční výzdobě šlechtických sídel bylo varování „Memento mori“ reflektováno. V některých případech byly atributy smrti či symbolika lidských věků součástí výmalby interiérů šlechtických zámků. Srov. P. KRÁL, *Smrt*, s. 76-80.

⁴²⁹ Umění „dobře smrti“ (tzv. *Ars moriendi*) se odráželo v dobových textech, které obsahovaly návod, jak správně odejít z tohoto světa. K tomu blíže TAMTĚŽ, s. 61-75. V kázání Matěje Cyra nad Petrem Vokem z Rožmberka se také objevuje motiv přípravy smrti. Cyrus poukazuje na přípravu „generální a veřejnou“, která zahrnuje dobrý život, a přípravu „speciální a zvláštní“, která stojí na vyvarování se hříchům, na střidmosti a niterné víře. K tomu podrobněji. P. KRÁL, *Knihy*, s. 14-16. Podobně je tato látka zpracována i jinde, například v pohřebních kázáních nad Melchiorem z Redernu z roku 1601 a Fridrichem z Redernu z roku 1609. Srov. M. SVOBODA, *Tři pohřební kázání*, s. 177-179.

⁴³⁰ *Vivens Disce Mori*, s. 15.

⁴³¹ Srov. například Da 12, 2; J 11, 11-14; v kázání: „David za svého věku poslouživ vůli Boží, usnul.“ *Vivens Disce Mori*, s. 19. Podobně „Že smrti osten jest skrze Krista odňat a ona přemožená. A tak věřícím v sen obrácená, tak že skrze ní nehynou, ale k odpočinutí a snu odchází, i k životu věčnému.“ *Vivens Disce Mori*, s. 26; podobně dále v textu „Spravedlivý byl-li by smrti zachvácen, v odpočinutí bude.“ TAMTĚŽ, s. 28.

⁴³² TAMTĚŽ, s. 36-37.

⁴³³ TAMTĚŽ, s. 27.

⁴³⁴ TAMTĚŽ, s. 29-32.

⁴³⁵ J 8, 12.

⁴³⁶ „Světlo nohám naším a svíce stezkám naším, tj. jediné v světě potřebné , které kdo slyší, jemu věří a podle něho živ jest, jest blahoslavený, Pánu Bohu příjemný.“ *Vivens Disce Mori*, s. 29.

*shromáždění církevnímu přítomen býti, aby se slovo Boží na zámku jeho kázalo, žádal a tu dvojímu kázání o způsobu tohoto života bídného a proměnitelného a potěšení vněm, též o budoucí dokonalosti v nebesích, kterauž nám Kristus smrtí svou způsobil, přítomen byl, a toho opravdově poslouchal i je v mysli svou vpustil, jakž tomu vyrozumělo se z řečí Jeho Milosti při mém od pána odcházení, kterauž učinil. Děkuji vám kněze Jakube, že jste nás dnes tak pěkně z slova Božího potěšili. Odplatíž vám to sám Pán Bůh.*⁴³⁷ Jde o doklad toho, že Smil Osovský si byl dobře vědom potřeby naslouchat kázání, které ho poučovalo ve víře a tím mu pomáhalo přidržet se správného života.⁴³⁸

Následuje Petrozelínova výstraha před nestřídmostí, a to jak duchovní, tak tělesnou. Umírněnost byla podle obecně platného ideálu chování šlechty jednou z ctností urozence.⁴³⁹ Co se týče střídmosti v jídle a pití, reagoval kněz na životní styl šlechty. V tuto chvíli zřejmě nepřímo upozornil na Smilovy nedostatky. Přestože se nezachovaly zprávy, ze kterých by byla možná identifikace stravovacích návyků, existují důkazy v pramenech, že Smil rád holdoval pití.⁴⁴⁰ Na to navazuje vylíčení lidského hřešení a toho, jak se má člověk chovat, aby mu byly hříchy odpuštěny. Smrt není náhodná, nepřináší ji „zlé povětrí“ a ani ďábel není příčinou.⁴⁴¹ Jediné, co vede ke smrti, jsou lidské hříchy. Odraz tohoto poučení je patrný i v oslavných básních v závěru kázání, kde Jan Porphyrides Rychnovský připomíná, že člověk by se měl snažit nehřešit až příliš, protože „nestačí žít dlouhý život na zemi, ani zakrýt věk starce vlasy, ale stačí žít bezúhonný život bez chyb,⁴⁴² aby mohlo dojít k „dobré“ smrti. Mimo každodenního hřešení je lidstvo zatíženo prvotním hříchem Adama a Evy, „aniž jest

⁴³⁷ TAMTÉŽ, s. 38.

⁴³⁸ To, že tak opravdu činil, dokládá záznam z dalšího velkého díla Petrozelína Kunštátského. V roce 1613 vydává *Postyllu neb kázání sumovní a krátké na epistolky ke dnům Páně nedělním, přes celý rok přiložené, z samého slova Božího upřímně a sprostně, pro slávu Boží a vzdělání lidu jeho v svatě pobožnosti sepsaná a vydaná*, kde píše, cit: „že jsem V[ašich] M[zlostí] té své práce nejpřednější a nejbedlivější posluchače měl.“ J. PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ, *Postýlka neb kázání...*, Staré Město pražské 1613, s. 9. (Uloženo v historickém fondu Moravské zemské knihovny pod signaturou ST1-0050.622).

⁴³⁹ V roce 1528 vydává italský humanista Baldassare Castiglione dílo *Dvořan*, jenž se stalo vzorem pro chování urozenců. V českém prostředí jako nejznámější dílo tohoto typu vznikl *Schola aulica, tj. Dvořská škola* od Jiřího Závěty ze Závěti. K tomu více V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 68-72.

⁴⁴⁰ Karel starší ze Žerotína píše Janu Jetřichovi mladšímu z Žerotína a na Stáznici v listopadu 1591 dopis, ve kterém mu přeje k uzavřené svatbě a hovoří o svatebním veselí, cit: „tam památku veselí tvého světiti budu, avšak ne dokonale jako ty. (...) Mezi tím tě napomínám, aby všelijakou střídmost zachoval bez pohoršení církve, obzvláště pak nejvyššího pana maršálka Království českého a pana Zacharyáše Slavaty a jiných (...) totiž Jeho Milost pana třebičského (...).“ V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína, Listové psaní jazykem českým, oddělení II., svazek I*, Brno 1870, s. 70. Karel starší ze Žerotína píše zemskému hejtmánovi Fridrichovi ze Žerotína v červnu 1596: „Mojí hosti dnes ode mne ráno jeli; pan z Doubravice včera opilý ke mně přijel, byl by se rád vadil, kdyby toliko byl cestu k tomu věděl; ač měl bych V[aší] M[ilo]stí o ledajakés jiné věci mluvíti, však i pro toto rád bych se s V[aší] M[ilo]stí shledal, abych V[aší] M[ilo]stí, jak se zde choval, oznámil.“ TAMTÉŽ, s. 156-157.

⁴⁴¹ Srov. *Vivens Disce Mori*, s. 7, 26.

⁴⁴² „Non satis est longam in teriis producere vitam, AEtatem pilii nec tetigisse senis.“ TAMTÉŽ, s. 43.

možné od té chvíle (...) před smrtí se vyhnouti“.⁴⁴³ Všední hříchy našeho života jsou ale přirozené a hřeší každý. Petrozelín píše o Smilovi: „Nač měl své nedostatky, jakož pak kdo bez nich jest: však v nich nebyl pokrytcem, ani nějakého svědomí širokého, nýbrž k nim se rád přiznával (...)“.⁴⁴⁴ Přesto je nutné projevit lítost, aby byl člověk těchto lidských hříchů zbaven a mohl žít navěky. Tím kněz naznačil další výklad, jenž se věnoval svátosti zpovědi.

Svátosti se udílely v posledních okamžicích života umírajícího. V nekatolickém prostředí se dodržovala právě svátost zpovědi a navíc svátost posledního přijímání, aby tak byla demonstrována víra v účinnost Kristovy oběti.⁴⁴⁵ Tuto víru Smil Osovský projevil na smrtelné posteli, když „napomínán to osvědčil, když řekl: komuž bych se důvěřil než svému Hospodinu, věřímž já jeho Božské milosti, že mne neopustí, a při tom doložiti ráčil: Ježíši synu Boha živého smiluj se nade mnou.“⁴⁴⁶ Evangelická a bratrská víra neodmítá zpověď z hříchů před smrtí, ale není na ni kladen takový důraz jako u katolíků. U nich je zpověď zásadní a předchází svátosti posledního pomazání, díky němuž bylo možné lépe dojít spásy. V nekatolickém prostředí je dán důraz na pokání vyvolané osobou kněze. Umírající měl tak poslední možnost lítosti, ale na rozhodujícím verdiktu, zda bude spasen, to již podle učení reformovaných církví nemohlo nic změnit.⁴⁴⁷ Jednota bratrská pak chápala pokání jako jednu z posledních svátostí.⁴⁴⁸ Jak píše bratrský kněz Lukáš Pražský ve svých *Zprávách kněžských* z roku 1527: „Jako přede křtem vieru a pokanie v srdci, v řeči i v skutku, čemuž se připisuje, dává i svědčí druhé narozenie.“⁴⁴⁹ Cílem toho, že si mohl člověk na smrtelné posteli naposledy ulevit od svých hříchů, bylo zaručit si odchod ze světa v klidu a bez projevů strachu a bolesti. To také odpovídalo obecným představám o „dobré smrti“. Vzhledem k tomu, že byl Osovský bratrského vyznání a Petrozelín byl novotrakvistický kněz, a také s ohledem na podobnosti rituálu smrtelné postele v evangelickém a bratrském prostředí, je těžké soudit, podle kterého vzoru se rituál odvíjel. V kázání nad Smilem se kněz vyloženě o pokání nezmiňuje.⁴⁵⁰

Zásady Jednoty bratrské o udílení svátostí v posledních okamžicích života hovoří o nutnosti obnovení úmluvy „křtu a biřmovanie a obcovanie těla a krvi Páně“.⁴⁵¹ To znamená,

⁴⁴³ TAMTÉŽ, s. 7-8.

⁴⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 37.

⁴⁴⁵ P. KRÁL, *Smrt*, s. 128. Viz pozn. 26.

⁴⁴⁶ *Vivens Disce Mori*, s. 38.

⁴⁴⁷ Podrobněji k smrtelnému rituálu P. KRÁL, *Smrt*, s. 122-132.

⁴⁴⁸ J. MAREK, *Bratrská nauka*, s. 34.

⁴⁴⁹ MZA Brno, G 21 – Staré tisky, Lukáš Pražský, *Zprávy kněžské*, inv. č. III 582, fol. 143r-144v.

⁴⁵⁰ Pokání bylo součástí pohřbu Petra Voka z Rožmberka, o kterém se Matěj Cyrus zmiňuje v pohřebním kázání: „rozhrěšení svaté a svátosti večere Páně (...) ráčil požívatí.“ Citováno podle R. PAVLÍČKOVÁ, *(Ještě jednou) Pohřební kázání*.

⁴⁵¹ MZA Brno, G 21 – Staré tisky, Lukáš Pražský, *Zprávy kněžské*, inv. č. III 582, fol. 144v.

že základní je připomenutí svátosti křtu, biřmování jako vstupu do společenství církve a večeře Páně. V Petrozelínově kázání je upozorněno na svátost křtu a přijímání, což ukazuje na orientaci rituálu podání svátostí u smrtelné postele Osovského k naučení Jednoty bratrské.⁴⁵² Křest byl symbolickým znamením, že člověk přináleží k duchovnímu společenství, jež ho ochraňuje a dodává mu sílu.⁴⁵³ Pro připomenutí svátosti poslední večeře, s důrazem na přijímání pod obojí způsobou, odkazuje kněz na 1. list apoštola Pavla Korintským.⁴⁵⁴ I v tomto případě je patrný rozdíl v povaze eucharistie mezi jednotlivými konfesemi. Odlišnost spočívá v reálné přítomnosti těla a krve Krista v podávaném chlebu a vínu. Katolická nauka hovoří o tzv. transsubstanciaci, což je mínění o skutečné přítomnosti Kristova těla a krve. Nekatolická představa je spojována se symbolickou přítomností Krista, přičemž k sjednocení těla s chlebem a krve s vínem dochází pouze během vlastního obřadu svátosti oltářní.⁴⁵⁵ Stejně je tomu ve víře bratrské, jak je uvedeno ve výkladu bratrského vyznání v *Konfesi bratrské*: „*však podstaty své přirozené oboje to netratí ani nemění, ale chleb chlebem, a víno vínem zůstává.*“⁴⁵⁶ V souvislosti s udílením svátostí Petrozelín ještě podotýká a potvrzuje tím evangelický postoj k pojetí spásy, že ač je dobré ctít a světit svátosti, je nutné mít na paměti, že „*ty ač z sebe samy spasení nedávají*“.⁴⁵⁷

Výčet věcí, které člověku pomáhají „dobře“ umřít, zakončuje kněz Petrozelín připomenutím potřeby modliteb. Symbolicky je charakterizuje jako provianty, které si člověk s sebou vozí na pomyslném voze celý lidský i posmrtný život.⁴⁵⁸ Modlitbou komunikuje člověk s Bohem a skrze ní si připravuje půdu pro budoucí věčný život.⁴⁵⁹ Tak i Smil Osovský na smrtelné posteli obrátil svou mysl k Bohu a modlil se, neboť „*kde přestává pomoc lidská, začíná se Božská, protože srdcem k Bohu, jehož moc v nemocech našich dokonává se, aby se obrátil, že to jej těší, se ohlásil a mezi tím rozumí bylo, že sám sobě se modlil.*“ V tu chvíli vyzval Petrozelín nad Smilovým lůžkem k modlitbě i ostatní, kteří byli přítomni posledních chvil trebičského pána.⁴⁶⁰

⁴⁵² *Vivens Disce Mori*, s. 31-32.

⁴⁵³ Srov. „*Jako David obřízkou svou proti neobřezanému filištínskému Goliášovi s potěšoval, tak my svatým a spasitelným křtem proti smrti, ďáblu a zatracení věčnému se těšili.*“ TAMTÉŽ, s. 31.

⁴⁵⁴ 1.K 10, 16.

⁴⁵⁵ A. FRANZEN, *Malé dějiny*, s. 235.

⁴⁵⁶ Josef PROCHÁZKA (ed.), *Konfesi Bratrská, aneb, Počet z víry a učení, i náboženství Jednoty Bratří Českých*, Praha 1869. Práce je k dispozici na internetu. Srov. texty.citanka.cz [online], [cit 2010-04-16]. URL: <http://texty.citanka.cz/>, čtrnáctý artikl – o Večeři Páně.

⁴⁵⁷ *Vivens Disce Mori*, s. 31.

⁴⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 32.

⁴⁵⁹ „*Jakož tedy ti, kteří chtějí po práci libě usnouti a dobře sobě odpočinouti, způsobí sobě z některých peřin ustláni, tak my chť v Pánu libě usnouti, věci těch nám potřeby.*“ TAMTÉŽ, s. 32.

⁴⁶⁰ „*Přičemž aby pomoc měl, mi přítomní napomenvše se k modlitbám za jeho milost sme je konali.*“ TAMTÉŽ, s. 39. Přestože v nekatolickém prostředí neměly modlitby přímluvný charakter za spásu člověka, pomáhaly

Aby bylo učiněno za dost dobové představě o „šťastné smrti“, kněz přesně zaznamenává poslední okamžiky Smilova života. Petrozelín byl přítomen po celou dobu jeho umírání, takže se dá předpokládat, že svědectví je autentické. Přesto nelze vyloučit míru stylizovanosti a snahu po zachování nejlepšího obrazu umírajícího. Smil Osovský zemřel dobře připraven na smrt v kruhu svých nejbližších.⁴⁶¹ Odešel v tichosti, bez hnutí „*V tom pán k hodině poslední se bral a ani jedním audem nehnův, (jakož pak od té chvíle, jak se složil, sebou nehejbal, nýbrž vždy tiše jak položen byl ležel) samé oči maje obrácené vzhůru k nebi velmi tiše v přítomnosti a jako v rukou své nejmilejší paní, kteráž ho s zármutkem provázeti ráčí, život svatý tiše, pokojně a blahoslaveně dokonat, a to 18. Feb[ruara] mezi 10 a 11 napůl orloji hodinou. Na celém pak mezi 16 a 17 maje let věku svého 64, čtyry měsíce a hodiny tři.*“⁴⁶² Tím Osovský dokázal, že dostal ideálu „dobré“ smrti, protože se mu podařilo žít dobře a ještě lépe skonat, „*Jakož pak i jeho život byl dobrý, tak i skončení pobožné.*“⁴⁶³

VI.3 Pohřeb třebíčského pána

Pohřební ceremoniál raně novověkého uroence měl tradičně ritualizovanou podobu. Z předloženého pohřebního kázání bohužel nelze vyčíst přesný průběh pohřbu Osovského, ani jeho vizuální podobu a personální strukturu pohřebního průvodu, přesto se pokusím některé momenty z posledního rozloučení s třebíčským pánem přiblížit.

Smil Osovský z Doubravice zemřel, kdy „Chladný únor viděl dvakrát devět zemských os“, tedy 18. února 1613.⁴⁶⁴ Pohřební ceremoniál se začal odvíjet již ve chvíli, kdy se

umírajícímu k pokojnému skonání, a tím také dostát ideálu „dobré“ smrti. Podobně tomu tak bylo i u smrti Petra Voka z Rožmberka. Matěj Cyrus zmiňuje, že se modlil s přítomným Janem Jiřím ze Švamberka a s jeho ženou. Srov. R. PAVLÍČKOVÁ, *(Ještě jednou) pohřební kázání*.

⁴⁶¹ S jistotou lze určit jen přítomnost kněze Jakuba Petrozelína a Smilovy druhé manželky Kateřiny z Valdštejna. Předpokládalo se, že u smrtelného lůžka byli nejbližší umírajícího. Podle Václava Březana byli u smrtelného lože Petra Voka z Rožmberka, včetně kněze Matěje Cyra, rožmberští dědicové Jan Jiří ze Švamberka a Jan Zrinský ze Serynu, Vokův komorník Hans Hagen z Švortzpachu a dva služebníci. J. PÁNEK, *Václav Březan, Životy II*, s. 631.

⁴⁶² *Vivens Disce Mori*, s. 39.

⁴⁶³ TAMTÉŽ, s. 37.

⁴⁶⁴ „*Frigidus Inspexit bis nonos Febr uis axes.*“ TAMTÉŽ, s. 43. F. J. Rypáček, který osobnosti Osovského zasvětil část své badatelské praxe, mylně stanovil datum úmrtí na 13. února. Srov. F. J. RYPÁČEK, *Paměti Smila II. Osovského*, s. 4. I v jiných pracích se setkáváme se špatným datem, například v Ottově slovníku naučném, srov. *Ottův slovník naučný XVIII*, Praha 1902, s. 921; dále také J. BEČKOVÁ, *Valdštejnové*, s. 64; F. HREJSA, *Sborové*, s. 147. Bertolt Bretholz ve svém rukopise o moravských rodech uloženém v MZA ve fondu Cerroniho sbírky dokonce uvádí jako den úmrtí Osovského 16. února 1613. Srov. MZA Brno, G 12 - Cerroniho sbírka I, inv. č. 39, kn. 1, fol. 2r. Z náhrobku Smila Osovského není možné vyčíst přesný den úmrtí, přestože byla dobová praxe zaznamenat nejen rok, ale také měsíc i den. Prostor v pravém horním rohu náhrobku je prázdný. Zdá se, jako kdyby v průběhu let došlo k jeho opravě a datace byla zahlazena. To ale technická dokumentace Muzea Vysočiny Třebíč nedokazuje. Lze tak předpokládat, že náhrobek vznikl za života

přistoupilo k přípravě těla k jeho vystavení. Vzhledem k tomu, že se pohřeb třebíčského pána konal 25. března,⁴⁶⁵ bylo tělo vystaveno více než měsíc.⁴⁶⁶ Tento čas byl využit k oznámení smrti Osovského, k přípravám smuteční slavnosti, včetně zajištění jídla, pití či zhotovení rakve a výzdoby užití během obřadu.⁴⁶⁷ Vdova Kateřina z Valdštejna také musela před pohřbem zajistit sepsání pohřebního kázání. Vyrozumění o úmrtí mělo formu zvacího dopisu na pohřeb.⁴⁶⁸ Přestože je v některých pohřebních kázáních vyhrazeno místo na vlastní popis pohřebního ceremoniálu s vyjmenováním zúčastněných,⁴⁶⁹ z předkládaného pohřebního kázání toto vyčíst nelze. Jakub Petrozelín se omezil pouze na konstatování, že byl Smil Osovský „s mnohým zármutkem všech počestně a vážně pochován.“⁴⁷⁰ Samozřejmě lze usuzovat, že na pohřbu Smila Osovského byla přítomná široká síť jeho „pánů a přátel“, tj. pokrevních a nepokrevních příbuzných, členů spřízněných rodů či sousedů. Výběr pozvaných mimo jiné závisel na jejich společenském vlivu a postavení v zemských úřadech. Skladba hostů tak reprezentovala hodnotu vztahů a kontaktů, které Smil udržoval. Z kázání není patrné spektrum pozvaných, ale dochoval se dopis významného člena z jeho okruhu „pánů a přátel“, a to kardinála Františka z Ditrichštejna.⁴⁷¹ List byl adresován Kateřině z Valdštejna a jejímu nevlastnímu bratru a někdejšímu svěřenci Osovského Pertoldovi Bohobudovi z Lipé, ve kterém Ditrichštejn vyjadřuje soustrast nad smrtí Smila a omlouvá se z účasti na pohřbu.⁴⁷²

Osovského, což bylo typické, ale pak se z nějakých důvodů celá datace již nedoplnila. Tato situace může vysvětlovat, proč došlo k jejím nepřesným určení. Já vycházím z pohřebního kázání jako historického pramene, který se přímo věnuje Smilově smrti, takže předpokládám jeho správnost.

⁴⁶⁵ „*SeXqVater at qVe Vno rIGIDVs Mars eXIII ortV*“, což v překladu znamená „šest a čtyřikrát otužilý březen vyšel od počátků.“ *Vivens Disce Mori*, s. 43.

⁴⁶⁶ Interval mezi smrtí a pohřbem a během toho vystavení těla zasnulého trval od několika týdnů až po několik měsíců. Většinou kolem 2-3 měsíců. Například Vilém z Rožmberka zemřel v srpnu 1592 a pohřeb se konal v prosinci. Od úmrtí Petra Voka z Rožmberka do jeho pohřbu uplynuly necelé tři měsíce. Dokonce pět měsíců trval interval mezi smrtí a pohřbem dědice rožmberského panství Jana Jiřího ze Švamberka a půl druhého měsíce čekal na svůj pohřeb v roce 1614 náhodský pán Albrecht Václav Smiřický. Srov. J. PÁNEK, *Václav Březan, Životy I*, s. 365-369; J. PÁNEK, *Václav Březan, Životy II*, s. 631-640; P. KRÁL, *Ronšperské setkání*, s. 295; M. SLÁDEK, *Posmrtné putování*, s. 216.

⁴⁶⁷ Jednalo se o zhotovení malovaných erbů, zpracování smutečních látek apod. K tomu bližší V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 369. V Petrozelínově kázání, v pasáži, kde jsou otištěny oslavné básně, se objevuje jedna zmínka o výzdobě průvodu, „*Trebicium fortem hanc, signa, modumq[ue], vide:*“, což v překladu znamená „Je třeba pozorovat, Třebiči, tuto událost, na prapory a zpěv se podívej.“ *Vivens Disce Mori*, s. 45.

⁴⁶⁸ O seznamech smutečních hostů více P. KRÁL, *Smrt*, s. 177-187.

⁴⁶⁹ Například známé kázání nad Petrem Vokem z Rožmberka od Matěje Cyra z roku 1612. Srov. J. ŠRONĚK, *Pohřební ceremonie*. Dále například v kázání Martina Nusslera nad císařským vojevůdcem Melchiorem z Redernu, jehož studiem se zabýval M. SVOBODA, *Tři pohřební kázání*, s. 177.

⁴⁷⁰ *Vivens Disce Mori*, s. 1.

⁴⁷¹ Kardinál František z Ditrichštejna žil v letech 1570-1636. Byl olomouckým biskupem od roku 1599 až do své smrti. Po roce 1620 získal post gubernátora Moravy. Od roku 1624 byl dědičným říšským knížetem. J. PÁNEK, *Václav Březan, Životy II*, s. 791. K osobnosti kardinála z Ditrichštejna nejnověji Pavel BALCÁREK, *Kardinál František Ditrichštejn 1570-1636. Gubernátor Moravy*, České Budějovice 2007.

⁴⁷² „(...) s nemalým zármutkem o smrti urozeného Pana Pana Smila Osovského z Doubravice, Pana švagra a přítele našeho zvláště milého, jak proto, že jsme na něm vždycky dobrého Pana přítele měli, tak proto, že na něm ten starožitný rod Pánů z Doubravice přestal. (...) Že pak k žádosti Vaší Mi[losti] ku pohřbu toho mrtvého těla

Omluvy nebyly ničím mimořádným. Svoji nepřítomnost pozvání odůvodňovali zhoršeným zdravotním stavem nebo pracovní vyčerpáním.⁴⁷³ V případě kardinála Ditrichštejna lze usuzovat, že důvod jeho nepřítomnosti na pohřbu měl konfesijní podtext.⁴⁷⁴ Účast olomouckého biskupa prosazujícího důraznou rekatolizaci by na nekatolickém pohřbu nebyla vhodná. Je otázkou, zda bylo pozvání na Smilův pohřeb pouze formální informací o smrti člena moravské stavovské společnosti,⁴⁷⁵ nebo se Smil Osovský počítal do okruhu kardinálových „pánů a přátel“.⁴⁷⁶ Vzhledem k tomu, že oba stáli na nejvyšší příčce hierarchického společenského žebříčku, museli se osobně znát.⁴⁷⁷ Zvláště když uvážíme, že oba dva zasedali v moravském zemském soudě a na zemském sněmu, kde jistě navzájem přišli do kontaktu. Přikláním se proto spíše k první variantě.

Vraťme se k tomu, co se dělo s tělem během intervalu mezi smrtí a pohřbem Smila Osovského z Doubravice. O roli pozůstalých se zmiňuje ve svém kázání především Benedikt Bílinský. Hovoří o potřebě vystrojit zemřelému pohřeb, aby „*se duše pak odebrala do lůna Abrahamova a k věčnému blahoslavenství*“.⁴⁷⁸ Abrahamovým lůnem bylo označováno nebe jako symbolické místo, kde pobývali spravedliví.⁴⁷⁹ Podle Bible jde o místo věčného

neb: Pana pro jiný pilný náš odjezd postačiti a poslední té služby jaký bychom rádi chtěli Panu prokázati nemůžeme.“ MZA Brno, G 2 - Nová sbírka, inv. č 571/38.

⁴⁷³ P. KRÁL, *Rituál a ceremoniál*, s. 74-75. Podobná situace nastala na pohřbu Petra Voka z Rožmberka: „*Žádný z ouředníků a soudců zemských, ani který podstatný pán z Království českého a Markrabství moravského na tom pohřbu byl, protože po odjiti z tohoto světa Jeho Milosti císaře Rudolfa, kteréž při tom času stalo se, do Prahy obesláni byli.*“ J. PÁNEK, *Václav Březan, Životy II*, s. 638. Pozvání často směřovala i na císařský dvůr. Bylo vysoce reprezentativní, pokud se panovník dostavila některou ze slavností přechodových rituálů šlechty, jako je svatba, křest nebo pohřeb. Většinou se ale panovník nechal zastupovat delegátem. Účast panovníkova zástupce, jenž byl většinou jedním z předních urozenců dané doby, byla významná a často zaručovala účast dalších významných osob.

⁴⁷⁴ Podobně se pohřbu Jana Jiřího ze Švamberka na hradě Ronšperk v září 1617 zúčastnili pouze představitelé nekatolické stavovské opozice a chyběli představitelé nejvyšších zemských úřadů. Jejich neúčast byla vyvolána politickou situací v zemi po volební sněmu v roce 1617. Srov. P. KRÁL, *Ronsperské setkání*.

⁴⁷⁵ Podle mého názoru je možné, že existovaly přátelské vazby mezi oběma muži. V Štambuchu Osovského, který byl veden v letech 1578-1613, se jméno Františka z Ditrichštejna sice neobjevuje (podle toho lze soudit, že ve skupině „pánů a přátel“ Osovského kardinál nefiguroval), ale Osovský byl označen v kardinálově dopise za „*Pana švagra a přítele našeho zvláště milého.*“ Vzhledem k tomu, že Osovský nebyl s kardinálem spřízněn, lze vyložit význam slova *švagr* ve smyslu přátelství. MZA Brno, G 2 - Nová sbírka, inv. č 571/38.

⁴⁷⁶ Přátelské vazby v kontextu vztahů „pánů a přátel“ mezi nábožensky odlišnými osobami existují. K tomu srov. Drahomíra VODIČKOVÁ, *Biskup politikem. Korespondence olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského s představiteli české a moravské zemské obce v letech 1579-1598*, Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, 2009, s. 99-121.

⁴⁷⁷ Podle deníku Adama mladšího z Valdštejna muselo dojít k osobnímu setkání Smila Osovského a kardinála Ditrichštejna, když Valdštejn píše: „*Jedl jsem u pana Třebíčského a byl u mne pan kardinál a pan hejtman.*“ M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 83. K tomu přispívá i fakt, že na Moravě byl mnohem menší počet příslušníků šlechty než v Čechách a že zemské úřady zastávali příslušníci nejbohatší šlechty. Proto předpokládám, že se Osovský s Františkem z Ditrichštejna osobně znali, se dá předpokládat. K souvislosti majetkové moci s držení nejvyšších zemských úřadů více srov. Jirí JUROK, *Šlechtické zemské úřady a rodová majetková moc v předbělohorských Čechách a na Moravě (1526-1620)*, ČMM 110, 1991, s. 239-252.

⁴⁷⁸ *Vivens Disce Mori*, s. 9.

⁴⁷⁹ J. HALL, *Slovník*, s. 365. Podle J. Le Goffa představovalo toto místo první zpodobnění očistce jako místa dočasného spočinutí duše před spasením, ale vzhledem k tomu, že kázání nad Osovským bylo nekatolické,

života.⁴⁸⁰ Benedikt Bílinský také napomíná pozůstalé, jak by se měli během pohřbu Osovského chovat. Využívá k tomu pokyny z kapitoly o zármutku z knihy Sírachovce. Káže o potřebě projevit smutek pláčem, neboť „*takový obyčej dobrý zachovávali vždycky pobožní a svatí lidé.*“⁴⁸¹ Podotýká, že největší smutek musí projevit příbuzní a přátelé, ale nezapomíná ani na Smilovy poddané. Zármutek zúčastněných byl podroben sociální kontrole, jež ve společnosti raného novověku běžně existovala. Pokud by projev smutku nebyl dostatečně efektivní, mohlo dojít k pomluvám. Pro účastníky pohřbu to mohlo znamenat zhoršení jejich reputace.⁴⁸² Od nich se čekalo splnění očekávaného chování, které potvrzovalo účinek pohřebního ceremoniálu.⁴⁸³

Další výzvou pro shromážděné bylo naučení o přiodívání těla nebožtíka a o nakládání s jeho tělem před vlastním pohřbem. Vystavení těla mrtvého v honosných šatech mělo svůj účel, a to dostát dobové představě o „dobré“ smrti.⁴⁸⁴ Díky ní měl každý člověk odejít ze světa především uctivě a pokračovat v nebeském životě, stát se nesmrtelným. Vystavení mrtvoly tuto teorii podporovalo. Souvisí to s dvojitým pojetím lidského těla.⁴⁸⁵ Přestože tělesné tělo zemře a nezbude po něm nic, sociální tělo, tedy památka na něj,⁴⁸⁶ přetrvává a je tak „zajištěna nesmrtelnost v kolektivní paměti“.⁴⁸⁷ Benedikt Mikuš Bílinský si byl vědom této okolnosti, proto připomněl, že je důležité mrtvé tělo řádně vystrojit, neboť „*Nechce tuto Duch Páně, abychom se nevážnosti k tělům mrtvým způsobem pohanským dopouštěli, jich jako nějakých mrch obnažených nechávali. (...) Poněvadž jest to skutek milosrdný lásky (...) a taková věc Pánu Bohu se líbí*“. Současně ale podotkl „*aby ku potupě ani přílišné pejše mrtvému poslouženo nebylo.*“⁴⁸⁸

autorka nepředpokládá odkaz na očistec, ale na místo věčného života tak, jak je uvedeno v Bibli. Srov. J. Le GOFF, *Zrození*, s. 54.

⁴⁸⁰ Podobenství o boháči a Lazarovi L 16, 19-31, především v. 22.

⁴⁸¹ *Vivens Disce Mori*, s. 10.

⁴⁸² „*Zahanbují se tuto lidé Boha prázdni, kteříž jakož nad žádným nepláčí (...)*“ TAMTÉŽ, s. 11; Srov. Sír 38, 17. Zároveň se ale nedoporučovalo prodlévat v pláči delší dobu, protože „*Ze zármutku totiž vzniká smrt, zármutek v srdci podlamuje sílu.*“ Sír 38, 18.

⁴⁸³ Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, zde s. 104-118.

⁴⁸⁴ K tématu „dobré smrti“ srov. pozn. 84.

⁴⁸⁵ P. KRÁL, *Pohřební slavnosti*, s. 325-326.

⁴⁸⁶ „*(...) pomřeli s nimi i jejich darové, sláva, zboží. Kdyby kdo jejich hrob otevřel, zdaž tam najde umění sílu a bohatství, moudrost, pobožnost? Nikoli. Ale jen prach a popel.*“ *Vivens Disce Mori*, s. 25. dále v textu: „*tak živá bude ctnost jeho, jak v rodech těch, kteří s ním jednotejného na štítech svých znamení užívají, jako Jejich Milosti páni Sedlničtí s Choltic, tak i páni Mračští z Dubé. Ano i v pobožném a poctivém připomínání pána tohoto.*“ *Vivens Disce Mori*, s. 41.

⁴⁸⁷ Citováno doslovně z P. KRÁL, *Rituál a ceremoniál*, s. 75.

⁴⁸⁸ *Vivens Disce Mori*, s. 12.

Rakev s mrtvým tělem Smila Osovského byla přes měsíc uložena buď na katafalku v některé z místností třebičském zámku, nebo ve sklepe.⁴⁸⁹ V den pohřbu bylo nejprve v zámku vyzdvíženo tělo a proneseno první kázání od evangelického kněze Benedikta Mikuše Bílinského. Poté byla rakev v pohřebním průvodu přenesena do bratrského sboru na Jejkov.⁴⁹⁰ Zde proběhl ceremoniál ukládání těla do hrobu a přednesení druhého pohřebního kázání z úst novoutrakvistického kněze Jakuba Petrozelína Kunštátského. Pohřební průvod a snad i vlastní obřad v bratrském sboru byl doprovázen liturgickým zpěvem. Kázání samotné nepodává o zpěvácích žádné informace, ale v oslavných básních vydaných spolu s kázáním se zmínky objevují, dokonce s citovaným dvojverším, které se zpívalo: „Hle sedí [Osovský] ve stínu vonící smutné myrty, vzdálen těchto zpěvů znova a znova znějících: Tak náhle zahynul Smil zvaný Osovský! Tak rychle náš otec i matka naše!“⁴⁹¹ Smil Osovský totiž v roce 1607 obnovuje literátský kůr, který má ve svých artikulech: „*Umře-li kdo ze společnosti, či manželka, dítky neb někdo z přátel (...) na funus hned za žákovstvem jdou, ti pak, kteří pod suchými dni jsou, za marami nejpříz po přátelích mrtvého jíti mají.*“⁴⁹² Přestože se výtah vztahuje na členy literátského bratrstva, předpokládám, že zpěvácký doprovod k poslednímu rozloučení pro svého patrona a obnovitele kůr jistě přichystal. Funerální obřad vyvrcholil, když bylo symbolicky naznačeno, že rod Osovských z Doubravice již nemá pokrevního pokračovatele, že Smil byl jeho posledním členem. Petrozelín rituálně rozlomil erb a vhodil jej do země,⁴⁹³ přičemž pronesl řeč: „*Hle jak zde nic stálého, jak pomíjí sláva světa: teď se již láme erb pánu z Doubravice a s posledním pánem a dědicem pravým toho rodu, schovávají se toho rodu sekretové, pečeti, obdarování a všeco pomíjí: (v tom mluvení patheticém*

⁴⁸⁹ Bylo typické uložit tělo v rakvi do chladnějšího prostředí. Přesto zůstávalo přístupné, aby mohli lidé rakev navštívit. Tělo mohlo být také uschováno ve svatostánku, ve kterém později proběhl pohřeb. Tak tomu bylo například s tělem Viléma z Rožmberka. Srov. J. PÁNEK, *Václav Březan, Životy I*, s. 366.

⁴⁹⁰ Průvod demonstroval hierarchii účastníků. K tomu podrobněji P. KRÁL, *Smrt*, s. 175-212; TÝŽ, *Ronšperské setkání*. V případě pohřbu Albrechta Václava Smiřického putoval pohřební průvod z Prahy do Náchoda, kde byl Smiřický pohřben, čtyři dny. K tomu M. SLÁDEK, *Posmrtné cestování*.

⁴⁹¹ „*Ecce seden tristis Myrthi redolentis in Vmbra. Protinus ad tales volvo revolvo sonos: Tam subitò Smil Ossovsky cognomine dictus! Et Pater et Mater, tam citò nostra perit!*“ *Vivens Disce Mori*, s. 46-47. Dále v textu se nachází: „*Mortem mordacem morsu confumere natam, Qui sunt aura soli et gemmula prima chori.*“ Což v překladu znamená „Přicházející zničen kousnutím šířavé smrti, kde je první píseň a nářek chóru.“ TAMTĚŽ, s. 44.

⁴⁹² A. KUBEŠ, *Literátský sbor*, s. 141.

⁴⁹³ Teatrální prvky s během funerálních slavností nacházely své místo. Stejná vrcholná symbolika byla užita při pohřbu Petra Voka z Rožmberka, kdy rozlomení erbu vykonal Matěj Cyrus, jenž držel nad Rožmberkovým tělem kázání. Srov. J. PÁNEK, *Václav Březan, Životy II*, s. 638. Podobně u pohřbu posledního člena rodu pánů z Hradce Jáchyma Oldřicha, srov. P. KRÁL, *Pohřby posledních pánů z Hradce*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Poslední páni z Hradce*, s. 401-438, zde s. 433.

*polámal se erb panský a vhodil na zemi dolu z kazatedlnice na důvod, že již rod ten dokonce sešel).*⁴⁹⁴

Důležitou skutečností byl výběr místa, kde byl urozenec pochován. Místa posledního odpočinku byla prostorem uctívání a připomínání zemřelých. Také se jednalo o místo, kde mrtví čekali v naději na své vzkříšení.⁴⁹⁵ V polovině 16. století bylo typické, že šlechta zvolila za místo posledního odpočinku svojí venkovskou rezidenci.⁴⁹⁶ Volba byla ovlivněna několika důvody. Jedním z nich byla rodová tradice spočinutí v rodinné hrobce. Urozensi byli pohřbíváni v přítomnosti svých blízkých v přívětivém a sobě milém prostředí.⁴⁹⁷ Podobně o výběru místa Osovského píše v kázání Petrozelín: „*usnul a v místo bezpečné složen.*“⁴⁹⁸ Pohřebiště jako symbolický prostor tak pomáhala vytvářet nejen rodovou paměť, ale vypovídala i o konkrétní osobě mrtvého a o okolnostech jeho výběru. Dalším aspektem volby pohřební lokality byl vlastní vztah k vybudované rezidenci v rámci prezentace svých úspěchů.⁴⁹⁹ Důležitým hlediskem výběru byla také duchovní významnost vybraného místa.⁵⁰⁰ V případě Smila Osovského byla volba místa ovlivněna všemi zmíněnými aspekty. Především jeho českobratrským vyznáním a rodovou tradicí. Smil byl pohřben v hrobce Osovských při bratrském sboru. Jednota bratrská sídlila v Třebíči od roku 1520, kdy získala pozemky ve čtvrti Jejkov od Jana z Pernštejna. Zde si Jednota postavila bratrský dům. Od Buriana Osovského z Doubravice, otce Smila, získal sbor v roce 1558 další pozemky. Následně byla

⁴⁹⁴ *Vivens Disce Mori*, s. 40. Tento symbolický akt reflektoval ve své básni i Nikolas Heliades Netolický, když píše: „*Nunc fractae ad justam dejectae turbine metam, Sunt fixe certo, morte volente loco.*“ V překladu to znamená „Nyní polámané a rozbité větrem k poslednímu, spravedlivému cíli jsou zaměřeny, na určené místo, kde smrt je žádána.“ TAMTÉŽ, s. 44.

⁴⁹⁵ „*(...) pak i tomuto mrtvému tělu vysoce urozeného Pana Pana Smila Osovského, Místo zvláštní jest k odpočívání připraveno, podle ted' rady Ducha Božího a příkladu lidí svatých, vyzdvihnouce též mrtvé tělo z místa tohoto.*“ TAMTÉŽ, s. 14.

⁴⁹⁶ O století později se už začínají budovat rodinné hrobky i hroby jednotlivců v hlavních městech monarchie. Důvodem bylo místo výkonu úřadu nebo snaha po reprezentaci v souvislosti blízkostí významných hrobů (rodinné hrobky Černínů či Valdštejnů v katedrále sv. Víta). I s příklady srov. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 169-174. K symbolickému významu místa blíže P. KRÁL, *Smrt*, s. 235-241; TÝŽ, *Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Paměť urozenosti*, s. 173-187, zde. 173, 181-184.

⁴⁹⁷ Na Moravě dokládají snahu po smrti ulehnot po boku svých blízkých v rodinných hrobkách prosby nekatolické šlechty, která musela po roce 1620 odejít ze země. Adresovány byly gubernátoru Moravy a olomouckému biskupovi Františku z Ditrichštejna. Jako katolík takovým prosbám nevyhovoval. Výjimkou byl Karel starší ze Žeroina, který mohl být v roce 1636 pohřben na Moravě. V takových případech se však pohřeb musel obejít bez honosného ceremoniálu. P. KRÁL, *Smrt*, s. 238. Žerotín vymohl stejné právo i pro svojí poslední ženu, která byla pohřbena v roce 1637 v Třebíči.

⁴⁹⁸ *Vivens Disce Mori*, s. 41.

⁴⁹⁹ Příkladem je Český Krumlov Viléma z Rožmberka nebo Pardubice Vojtěcha z Pernštejna. Tento motiv hrdosti na vybudovanou rezidenci se propojuje i s rodinnou tradicí. Příkladem může být Jindřichův Hradec, kde byl pohřben Jáchym z Hradce, nebo Telč Zachariáše z Hradce. Srov. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 170.

⁵⁰⁰ Tak jako Petr Vok z Rožmberka, jehož původní záměr byl být pohřben v nově vystavěném kostele sv. Jošta v Českém Krumlově. Po prodeji Krumlova císaři Rudolfovi II. se ale rozhodl pro rodinnou hrobku ve Vyšším Brodě. Symbolicky tak prokázal, že rodinná tradice pro něj byla důležitější, než prezentace jeho náboženské příslušnosti. Více P. KRÁL, *Kult předků*, s. 182.

při bratrském domě zřízena tzv. pohřební zahrada a Burianem zbudována hrobka Osovských z Doubravice, kde byl sám v roce 1563 pohřben.⁵⁰¹ O několik let později zde byla, po boku manžela, pochována Eliška Bítovská z Lichtenburka, která v nadacích pro sbor pokračovala. Smil Osovský byl k Jednotě bratrské v Třebíči také dost velkorysý a všemožně ji podporoval. Není proto náhodou, že si pro své spočinutí vybral právě hrobku při bratrském sboru.⁵⁰² Smilův testament, kde by se vyjádřil k místu svého posledního odpočinku, se bohužel nedochoval,⁵⁰³ ale z jeho celoživotní podpory Bratří a díky uložení ostatků jeho rodičů lze usuzovat, že jiná varianta nebyla brána v úvahu. V hrobce Osovských při bratrském sboru byla pohřbena také Smilova první žena Bohunka ze Žerotína, která zemřela v roce 1588. I druhá manželka Kateřina z Valdštejna chtěla být pochována po boku svého prvního chotě, když psala v testamentu: „*Těž mrtvé tělo mé v místě k tomu v Třebíči od dávna ode mě obraném, kdež také mrtvé tělo nebožtíka dobré paměti pana manžela mého předešlého, pana Smila Osovského z Doubravice odpočívá, beze všelijakých nádherných prachtů a ceremonií zbytečných toliko prostým, však počestným způsobem (co nejdřív možné) složiti a pohřbiti dali.*“⁵⁰⁴ Její pohřeb proběhl v roce 1637 ve vší tichosti. Vzhledem ke svému náboženskému vyznání se nedočkala ani zbudování náhrobku.⁵⁰⁵

Hmotným dokladem zachování rodové paměti jsou sepulkrální památky. Ve sbírce Muzea Vysočiny v Třebíči se dochovaly čtyři figurální náhrobky, původně zazděné do klášterní zdi při třebíčském bratrském domu.⁵⁰⁶ Jsou to náhrobky Smila Osovského z Doubravice a jeho první ženy Bohunky ze Žerotína a Buriana Osovského s chotí.⁵⁰⁷ Přestože není známo, kdy byl náhrobek pro Smila zhotoven, dá se usuzovat, že se na jeho podobě Osovský podílel. Většinou měla šlechta jasnou představu, jak by mělo dílo vypadat, neboť

⁵⁰¹ František HREJSA, *Sborové jednoty bratrské*, Praha 1935, s. 144-147; V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 131. Hrobce se také říkalo „sklípek“. V době, kdy přišli do Třebíče v rámci rekatolizace kapucíni, byla hrobka Osovských z Doubravice přebudována na pivní sklep. Těla byla vyzvednuta a přenesena k zahradní zdi kapucínské, původně bratrské zahrady. Od roku 1947 je na místě bývalé kapucínské zahrady zimní stadion, přičemž ostatky byly pohřbeny na městském hřbitově. Těžko soudit, zda mezi nimi jsou i ostatky Smila Osovského. Srov. V. SAMEŠ, *Stručné dějiny*, s. 160. K příchodu kapucínů do Třebíče srov. Rudolf FIŠER – Eva NOVÁČKOVÁ – Jirí UHLÍŘ, *Třebíč. Dějiny města*, Brno 1978, s. 135.

⁵⁰² František HREJSA, *Sborové jednoty bratrské*, Praha 1935, s. 144-147.

⁵⁰³ Zachoval se zápis v moravských deskách zemských o spolku Smila Osovského a Kateřiny z Valdštejna, kde jsou řešeny pouze majetkové záležitosti. M. ROHLÍK, *Moravské zemské desky III. 1567-1641. Kraj brněnský*, s. 414.

⁵⁰⁴ TAMTÉŽ, s. 655-656.

⁵⁰⁵ František DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny ze Žerotína, rozené z Valdštejna I*, Praha 1894, s. 11.

⁵⁰⁶ V. SAMEŠ, *Stručné dějiny*, s. 160.

⁵⁰⁷ Autor mramorových renesančních náhrobků Buriana Osovského z Doubravice a jeho manželky Elišky Bítovské z Lichtenburka je znám. Byl to kameník Mikuláš Krk, třebíčský měšťan, který podle urbáře z roku 1573 vlastnil na náměstí dva domy. Své autorství stvrdil, když na náhrobek Buriana Osovského vytesal vlastní podobiznu. Antonín BARTUŠEK, *Umělecké památky Třebíče*, Brno 1969, s. 66. Autorství náhrobků Smila Osovského a Bohunky ze Žerotína se nepodařilo zjistit.

mělo symbolizovat osobu zemřelého a uchovat na něj posmrtnou památku.⁵⁰⁸ Nejdůležitějším prvkem raně novověkého náhrobku byl erb, jméno zemřelého a datace, včetně dne a někdy také hodiny úmrtí.⁵⁰⁹ Při pohledu na Smilův obdélný náhrobek je možné se zamyslet nad umístěním postavy. Osovský je zpodobněn ve stoje, což naznačuje postoj jeho nohou. Stojící postava na náhrobcích nebyla zrovna typická.⁵¹⁰ Výraz figury mohl symbolizovat hrdost a důstojné odejití ze pozemského světa. Následně je pohled upoután na rodový erb. Zobrazování heraldických symbolů bylo pro sepulkrální památky typické, protože erb byl identifikačním znakem příslušníka rodu.⁵¹¹

Obr. 6. Renesanční náhrobek Smila Osovského z Doubravice (po roce 1613) v rytířské zbroji a s rodinným erbem v pravé ruce.

⁵⁰⁸ Příkladem může být hrobka Redernů ve Frýdlantu, jejíž výzdoba je postavena na řadě symbolických výjevů. Dala ji vystavět v letech 1605-1610 vdova po Melchiorovi ze Redernu Kateřina na jeho počest. Srov. M. SVOBODA, *Rezidence pánů z Redernu na přelomu 16. a 17. století*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Rezidence a dvory*, s. 201-222, zde s. 217. Podobně honosná je hrobka Zachariáše z Hradce v Telči. P. KRÁL, *Smrt*, s. 241-246.

⁵⁰⁹ Nápis okolo Smilova náhrobku zní: „[Lét]a Páně dokonal v Pánu život urozený pan pan Smil Osovský z Doubravice a na Třebíči a Červené Lhotě, Jeho Milosti Cís.[ařský] Rada a tuto tělo jeho pochováno očekává blahoslaveného vzkříšení.“ F. J. Rypáček uvádí lehce odlišné znění nápisu z náhrobku. U náhrobku Smila Osovského chybí úplná datace. Je zde pouze rok, přestože prostor v pravém horním rohu je připraven. Zdá se, jako kdyby v průběhu let došlo k jeho opravě a datace byla zahlazena. To ale technická dokumentace Muzea Vysočiny Třebíč nedokazuje.

⁵¹⁰ Většinou bylo tělo zemřelého v poloze ležící. Srov. P. KRÁL, *Smrt*, s. 244. Dokladem může být nádherný náhrobek Vojtěcha z Pernštejna v kostele sv. Bartoloměje v Pardubicích.

⁵¹¹ P. KRÁL, *Kult*, s. 182-183.

Smil je zobrazen ve zbroji s mečem v ruce, přilba mu leží u nohou. Meč byl symbolem světské moci a atributem ozbrojené síly. Ta má funkci chránit i trestat. V rukou urozence byl meč symbolem důstojnosti. Odkazoval na mravní hodnoty křesťanského rytíře. Síla, hrdinství a rytířské ctnosti byly výstižnými atributy renesančního šlechtice.⁵¹² Na náhrobku lze meč symbolicky označit za atribut spravedlnosti,⁵¹³ neboť Osovský dlouho působil u moravského zemského soudu, ve kterém „s pochvalou 26 let zůstával.“⁵¹⁴ Spravedlnost byla jednou ze základních ctností,⁵¹⁵ již aristokrat prezentoval svoji urozenost. Ctnosti šlechtice měly podpořit jeho výlučnost a tím ho odlišit od nižších stavů.⁵¹⁶ Přilbu s chocholem, která na náhrobku spočívá u nohou Osovského, lze interpretovat jako odkaz na další rytířskou ctnost, totiž statečnost. Ta symbolizovala odvahu a vytrvalost.⁵¹⁷ Tuto interpretaci podporuje i to, že Osovský je na náhrobku oděn do brnění. Je možné se zamyslet i nad symbolickým významem pravé a levé ruky a toho, co v nich Smil Osovský na náhrobku drží. V symbolice je levé straně přikládán menší význam než pravé.⁵¹⁸ Smil pravou rukou svírá erb, kdežto meč drží v ruce levé. Z toho vyplývá, že z náhrobku měla být patrná tradice urozenosti a rodové starožitnosti, a mělo být zřetelné, že tento odkaz stojí na prvním místě. Světské poslání Smila Osovského, a to být spravedlivý při vykonávání úřadu a prezentovat se podle nejlepších šlechtických ctností, stojí na místě druhém.

VI.4 Historický obraz Smila Osovského z Doubravice ve světle pohřebního kázání

Nyní se pokusím nastínit odraz osobnosti Smila Osovského, který je prezentován v kázání. Budování Smilova obrazu a jeho uchování ve formě homiletického díla mělo vytvořit jasnou představu o jeho skutcích, jeho vzácnosti a urozenosti i po smrti. Sám Smil

⁵¹² Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 97-119.

⁵¹³ J. HALL, *Slovník*, s. 266-267, 425.

⁵¹⁴ *Vivens Disce Mori*, s. 35.

⁵¹⁵ K typologii ctností srov. J. HALL, *Slovník*, s. 97-98.

⁵¹⁶ I s výčtem šlechtických naučení, která nabádala ke správnému chování, srov. V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk*, s. 98-100.

⁵¹⁷ J. HALL, *Slovník*, s. 426-427.

⁵¹⁸ V předkřesťanské době vycházela interpretace důležitosti pravé a levé strany z každodenní situace. Pravá ruka byla většinou schopnější, tedy ta správná. Křesťanství tuto symboliku rozšiřuje a přikládá pravé straně čestnější místo podle novozákonního záznamu o vzkříšení, ve kterém Kristus po zmrtevýchvstání stanul po pravici Boží. Levá a pravá strana byla také obrazem symboliky dobra a zla. Zprava přichází to správné, pravé. I Božská moc a síla vychází z Hospodinovy pravice. Manfred LURKER, *Slovník biblických obrazů a symbolů*, Praha 1999, s. 304-306.

prostřednictvím Nikolase Netolického v závěrečné oslavné básni přeneseně promlouvá: „Odcházím a za to je dovoleno, pozůstali, aby dobrá pověst zůstala na světě.“⁵¹⁹

Celým kázáním Jakuba Petrozelína prostupuje připodobnění Osovského k starozákonnímu králi Davidovi, který byl mnohostrannou osobností. Přestože nebyl bezchybný, získal si svými činy uznání a slávu a podle evangelisty Matouše byl přímým předkem Krista.⁵²⁰ Byl vyvolený Bohem ke královské hodnosti.⁵²¹ Výběr přirovnání právě k Davidovi zřejmě přesně vystihuje záměr kázání, tedy šíření pozitivního obrazu. Vlastnost, která stojí u Davida na prvním místě, je velikost jeho zbožnosti. I Osovský prospíval náboženství, a to svojí štedrostí k Jednotě bratrské v Třebíči a otevřeností k jiným vyznáním. To dokládá fakt, že si vyvolil za svého duchovního novoutrakvistického kněze Jakuba Petrozelína.⁵²² Příkladem jeho snahy po zabezpečení duchovního zázemí ve městě bylo, stejně jako u Davida, že „zřídil zpěváky před oltářem, aby hlasy svými libě zpívali a den po dni zpěvy svými Boha chválili.“⁵²³ Literátský kůr zřídil v Třebíči Jana z Pernštejna v roce 1519 a udělil mu zvláštní pravidla - artikuly, kterými se měl řídit. Po jeho úpadku byl kůr v roce 1607 Smilem Osovským obnoven.⁵²⁴ Podle Petrozelína zaručila dobrá služba Bohu Osovskému přechod jeho duše k nesmrtelnosti - „do lůna Abrahamova.“⁵²⁵ V básni Nikolase Heliada Netolického jako by sám Smil promlouval: „Tak jako voják po odložení štítu a zbraní na bezpečném místě, dostanu od Ježíše odměnu za svojí službu.“⁵²⁶ Osovský se prezentuje v roli vojáka, jehož celý život byl boj, v kterém ovšem Osovský vítězí. Může tak přijmout dary od Boha v podobě věčného života v bezpečí po jeho boku. Vztah k náboženství se stal jedním z nejdůležitějších součástí historického obrazu Osovského, neboť: „Našlo se však při tom pánu něco víc hodnějšího připomenutí, totiž opravdová svatá pobožnost.“⁵²⁷

⁵¹⁹ Osovský v jedné pasáži básně jakoby promlouvá ústy autora Nikolase Heliada Netolického, „*Quod dederat potuit demere quum placuit, Et quia non tutis versamur sedibus; apta.*“ *Vivens Disce Mori*, s. 45.

⁵²⁰ J. HALL, *Slovník*, s. 108-111. Srov. Mt 1,17.

⁵²¹ Podle Bible byl David vyvolen Hospodinem jako nejlepší vládce Izraele. „*Tu řekl Hospodin: „nuže, pomáň ho! To je on. (...) A duch Hospodinův se Davida zmocňoval od onoho dne i nadále.*“ 1 S 16,12-13. Osudy krále Davida jsou vylíčeny v První a Druhé knize Samuelově a v První královské knize.

⁵²² Srov. v této práci kapitola o náboženských poměrech v Třebíči.

⁵²³ *Vivens Disce Mori*, s. 17.

⁵²⁴ Literátský sbor Jana z Pernštejna byl vůbec prvním na Moravě. S otištěnými artikuly z roku 1516 i 1607 srov. A. KUBEŠ, *Literátský sbor trebičský se zvláštním zřetelem k vývoji a významu literátských sborů vůbec*, ČMM 12, 1880, s. 131-156.

⁵²⁵ Citováno z *Vivens Disce Mori*, s. 20. k tomu srov. pozn. 89.

⁵²⁶ „*Militiae á Iesu praemia sumo meae, Ne proceres ergó mortem exhorrescite; namq:*“ TAMTÉŽ, s. 45-46.

⁵²⁷ TAMTÉŽ, s. 36.

Další díl obrazu Smila Osovského je patrný i ze zmínek o jeho společenském postavení. Přestože se v obou kázání objevuje princip rovnosti před Bohem,⁵²⁸ je dán důraz na výše postavené osoby, „*Jakož zajisté Slunce nebeské jest nejjasnější, nad všelikou okrasu nebeskou, avšak i ono světlost svou tratí, zatmívá se jasem svým a mračny zastiňuje. Tak se děje i při nejslavnějších a velikomocných králích, knížatech a páních.*“⁵²⁹ Symboliku Slunce využil kněz Mikuš Bílinský v prvním kázání pro zdůraznění stavovské výlučnosti. Slunce vždy na konci dne zapadne, aby mohlo druhý den opět vyjít. Zde se rozkrývá symbolika pomíjivosti života, ale zajímavější je přirovnání těchto osob k nebeskému slunci. Symbolicky možná autor odkazoval na vlastnosti těchto vysoce postavených lidí. Slunce mělo a má pro člověka nepostradatelný význam, který pramení z jeho úlohy ovlivňující lidský život. Stejně tak měla šlechta jako nositel politické moci a účastník veřejného života, nebo jako vrchnost pro svoje poddané ochraňující a řídící roli. Podobně jsou líčeny i vlastnosti slunečního boha Apollóna, který byl civilizovaný a racionální, což jsou atributy, které jsou u urozence a vládce potřebné.⁵³⁰ „*Slunce nebeské jest nejjasnější*“ nás upozorňuje na světlo, jež Slunce vydává. To má symbolický duchovní ráz,⁵³¹ který je možné interpretovat v souvislosti s vyznáním a řádným duchovním životem. Kněz Bílinský podotýká, že symbolika se týká i Osovského, neboť „*Toho všeho teď očitý příklad máme na tomto mrtvém těle vysoce urozeného Pana Pana Smila Osovského z Doubravice na Třebíči a Červené Lhotě, z toho rodu posledního.*“⁵³² Jakub Petrozelín zase hierarchické rozdělení společnosti, a tím i postavení Osovského, přisoudil Hospodinově vůli. Bůh rozdělil lidstvo na stavy podle možností mu sloužit, „*Tak i Bůh rozdělil stavy na tomto světě a postavil nás k službě své rozdílně (...) Každý tedy, kdo jest koliv podle místa a povolání svého, za svého věku, má Bohu sloužiti, a to tak, aby se Bohu líbil a lidem v dobrém hodil.*“⁵³³ Tímto kněz upozornil na to, že člen šlechty byl k tomuto stavu vyvolen od Boha, a má si proto za života počínat tak, aby své víře a svému Bohu prospěl. V tomto ohledu je zde opět prezentována osobnost Smila Osovského jako ochránce víry. Neprosazoval pouze své vyznání, nýbrž se snažil propojit a sblížit evangelické církve po vzoru České konfese.

⁵²⁸ Například „*Bud' on, kdo bud'. Pán, zeman, měšťan, sedlák i nechudší žebrák k svému cíli skrz mnohé těžkosti dobíhá a jako stín pomíjí.*“ TAMTÉŽ, s. 8; dále v textu „*Nahlídni mezi kosti, poznášli která kost bohatého neb chudého, sedláka neb pána.*“ TAMTÉŽ, s. 25.

⁵²⁹ TAMTÉŽ, s. 8-9.

⁵³⁰ K povaze boha Apollóna a slunečních bohů blíže J. HALL, *Slovník*, s. 57-58.

⁵³¹ M. LURKER, *Slovník*, s. 257-258.

⁵³² *Vivens Disce Mori*, s. 9.

⁵³³ TAMTÉŽ, s. 29.

Další součástí obrazu Smila je prezentace velikosti a urozenosti rodu Osovských z Doubravice.⁵³⁴ Důraz byl přitom kladen na výjimečné stáří rodu a na to, že Smil je z tohoto starožitného rodu poslední: „(...) *co přes 1400 let stálo to v tobě konec béře a to skrze nemilostivau smrt, kteráž nemaje na tom dosti, že mnoho set z toho rodu jich umořila, ani tomuto pánu tak slavnému pobožnost a upřímnost milujícímu neodpustila.*“⁵³⁵ Kněz v kázání připomněl rodovou pověst, která se pojí s rytířskými zásluhami, a dala vzniknout erbovnímu znamení Osovských, „*Vzal zajisté původ okolo léta páně 190 za času ještě králů markomanských, a to od nějakého rytíře jménem Saule, kteříž že jedno[h]o obra, služebníka císaře řeckého Iwanthracyána řečeného, přemohl a jemu jeho svrchní pysk s velikými frňausy odtrhl aby on i s potomky svými na štítu svém, skrze střelu ten pysk prostrčený těmi frňausy obestřenou (neb tím způsobem králi to ukázal), nosil obdarování jak od krále markomanského, tak i císaře řeckého, přijal.*“⁵³⁶ Její písemná verze měla identifikační a reprezentační charakter.⁵³⁷ Kněz čerpal informace k rodovým dějinám z kroniky Václava Hájka z Libočan.⁵³⁸ Důraz na předky se odrážel v dobovém sociálním vnímání rodové starožitnosti jako společenské kvality, jež potvrzovala urozenost rodu. Petrozelín jmenovitě upozorňuje na Ondřeje z Doubravice, který byl podle Hájka v roce 1092 olomouckým biskupem.⁵³⁹ Zdůraznění příbuzenského vztahu právě s ním odkazuje na snahu prezentovat Smila jako ochránce náboženství, ať už se jednalo o víru katolickou nebo reformovanou, a pomáhá tak tvořit jeho obraz jako dědice rodové tradice. Petrozelín v dalším výkladu zmínil Smilova otce Buriana Osovského z Doubravice a matku Elišku Bítovskou z Lichtenburka. Je zajímavé, že Petrozelín vynechal zmínku o dalších členech rodu Osovských, zvláště pak o Smilových jmenovcích.⁵⁴⁰ Kněz se zaměřil tedy jen na generaci předešlou. To lze

⁵³⁴ Tyto pasáže jsou běžné v katolické i protestantské homiletické literatuře. Srov. R. PAVLÍČKOVÁ, *Triumphus*, s. 170-192; M. SLÁDEK, *Poznámky*, s. 198. Rodová pověst Redernů byla vylíčena v pohřebním kázání Martina Nusslera nad Melchiorem z Redernu. K tomu blíže M. SVOBODA, *Tři pohřební kázání*, s. 177. Bez vylíčení odvozeného původu Vítkovů z italského rodu Orsini se neobešlo ani kázání nad Petrem Vokem z Rožmberka. R. PAVLÍČKOVÁ, *(Ještě jednou) pohřební kázání*.

⁵³⁵ *Vivens Disce Mori*, s. 40.

⁵³⁶ TAMTÉŽ, s. 33. Shodný popis rodového znaku s vyjmenováním rodů, které užívaly stejných heraldických znamení, srov. M. MYSLIVEČEK, *Velký erbovník I*, s. 47.

⁵³⁷ K rodové pověsti jako informačnímu médiu více P. VOREL, *Rodové heraldické pověsti jako prostředek mezigeneračního přenosu informace ve šlechtickém prostředí českých zemí v 16. století*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Paměť urozenosti*, s. 61-67.

⁵³⁸ Díky ní došlo v polovině 16. století rozšíření zařazování heraldických pověstí do tištěných knih. Jaroslav KOLÁR (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Kronika česká*, Praha 1981.

⁵³⁹ „z jehož rodu Ondřej z Doubravice léta Páně 1092 z rozkazu krále Vratislava, prvního krále českého, biskupem olomouckým učiněn.“ F. J. RYPÁČEK, *Kronika*, s. 15. To samé dokládá F. J. Rypáček v práci o písemné produkci Smila Osovského z Doubravice. Podle katalogu olomouckých biskupů *Catalogus venerabilis cleri* je poznámka, že skutečně biskup Ondřej zastávající úřad v letech 1092-1096 byl „*ex familia, ut volunt Dubravicia in Moravia nobili.*“ Citováno podle F. J. RYPÁČEK, *Paměti Smila II. Osovského z Doubravice*, s. 1.

⁵⁴⁰ Například jeho děd Smil II. Osovský z Doubravice.

interpretovat s odkazem na to, že Burian byl prvním a dědičným majitelem panství Třebíč z rodu Osovských z Doubravice a v náboženství si byl se synem velice blízký, takže Smil jednoduše následoval příkladu svého otce. Podle pohřebního kázání nebylo pochyb o starožitnosti rodu, když se v něm píše: „*a jest starožitnost ta patrnější, nežli třeba o tom bylo mnoho mluvíti, poněvadž paměti se nachází, kterak páni z Doubravice mnohé platné a slavné služby monarchům a zemím činili, jak včas válek, tak i včas pokoje. Protož jím dovoleno, aby dvoji barvy červené, totiž a bílé v erbu užívaly.*“⁵⁴¹ Vědomí, že Osovský byl posledním z rodu a lítost nad tím, vystupuje i ze závěrečných oslavných básní. Svoji literární vypěstostí je nejkrásnější báseň, a uvedu ji jako příklad, od Jana Kampana Vodňanského, v níž se autor s politováním zamýšlí nad smrtí vynuceným koncem tohoto významného rodu, „Odešel Smil Osovský, hrdina velmi statečný, a tím slavný rod Osovských, vymíraje, padl. A kdo dívá se a sleduje klouzavý lidský osud řekne: Kde nyní je slavný rod Osovský? Byl, už není.“⁵⁴²

Smil Osovský „*pro zachování svědomí dobrého a rodu starožitného svého, stav manželský sobě oblíbil a v něj podvkrát vstoupil.*“⁵⁴³ Bohužel se Smilovi Osovskému nepodařilo počít potomka. Podle dostupných pramenů nelze zjistit, zda se vůbec obě Smilovy manželky někdy těšily požehnanému stavu, a nebo zda nedocházelo k potratům.⁵⁴⁴ U Bohunky z Žerotína to není možné zjistit, ale podle lilie – symbolu čistoty,⁵⁴⁵ vytesané na jejím náhrobku, lze soudit, že byla neplodná. Ani z korespondence Kateřiny z Valdštejna nevyplývá, že by byla někdy těhotná.⁵⁴⁶ Dá se předpokládat, že neplodný byl i sám Smil Osovský, protože neschopnost počít s oběma manželkami, nemusí být náhodná.⁵⁴⁷ Jisté ale je, že se o to celý život snažil a nepřestával doufat ještě ve svých padesáti devíti letech, jak vyplývá z listiny, ve které Osovský postupuje patronátní právo nad farou u kostela sv. Martina obci města Třebíče: „*(...) Avšak s tou výminkou, pokudž bych já v jejich držení neb své živnosti byl, aneb dál-li by mi Pán Bůh dědice mužského pohlaví, tehdy to s vůlí mou aneb téhož dědice mého jména, tak řádně ode mne poslého, činiti mají (...).*“⁵⁴⁸ Avšak Jakub Petrozelin vidí jistou naději v pokračování odkazu slavného rodu Osovských z Doubravice, a

⁵⁴¹ *Vivens Disce Mori*, s. 33.

⁵⁴² „*Occidit OSSOVSKY SMILUS fortissimus herós, Quo domus Ossovidum clara, Cadente cadit. Heac aliquis spectans, humanq: lubrica cernens, Dicet: ubi Ossovidum nunc domus ampla? Fuit.*“ TAMTÉŽ, s. 42.

⁵⁴³ TAMTÉŽ, s. 34.

⁵⁴⁴ K studiu potratovosti například na extrémním případě Hynka Krabice z Weitmile a jeho pěti manželek. Srov. Eduard MAUR – Václav ŠRONĚK, *K demografii české šlechty v 16. století (Hynek Krabice z Weitmile a jeho pěti manželek)*, HD 26, 2002, s. 5-27.

⁵⁴⁵ K vysvětlení symbolik lilie srov. J. HALL, *Slovník*, s. 250.

⁵⁴⁶ F. DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny*.

⁵⁴⁷ Období přelomu 16. a 17. století je typické vymíráním rodů a neschopností počít dědice. Na vině byla genetická zátěž díky uzavírání sňatků ve stavovsky uzavřeném prostředí. K tomu srov. P. KRÁL, *Pohřby*, s. 436.

⁵⁴⁸ Celou listinu otiskla ve své disertaci A. SVOBODOVÁ, *Jakub Petrozelin*, s. 49-55, zde s. 52.

to v nositelích stejného erbovního znamení, a tudíž i stejné rodové historie. Jde o rody pánů Sedlnických z Choltic a pánů Mračských z Dubé.⁵⁴⁹ Účelem zdůraznění příbuzenského vztahu bylo zařazení těchto rodů do rodové posloupnosti a útěcha vědomím kontinuity.

Ze života Smila Osovského ještě Petrozelín zdůrazňuje jeho působení v zemských úřadech.⁵⁵⁰ Nezapomněl také připomenout jeho v mládí nabyté vzdělání, díky kterému si mohl budovat politickou kariéru.⁵⁵¹ I tento námět se objevuje v závěrečných oslavných básních. Uvedu příklad z básně Nikolase Heliada Netolického: „Proslavil se mnohými činy a statečností, ach, (...), který prokázal ctí to, co je hodno nejvyšší chvály. Ach, kde je starodávná ctnost! Kde světovláda!“⁵⁵² Jeho pozice na veřejných postech byly ceněny nejen stavovskou zemskou reprezentací, ale i samotnými panovníky.⁵⁵³ Dokládá to fakt, že se Smil stal císařským radou Rudolfa II. a zůstal jím i za jeho nástupce Matyáše Habsburského.⁵⁵⁴ V kázání jsou doslova citovány části listin od Rudolfa II. i od Matyáše I., ve kterých se dostává Osovskému pochval a vyjádření úcty od těch nejvyšších. V první listině Rudolfa II., ve které na vlastní žádost propouští Smila z úřadu nejvyššího sudího Markrabství moravského, Rudolf II. ocenil Smilovu věrnost a práci v úřadě.⁵⁵⁵ Matyáš I. zase píše Osovskému: „*My s vámi pane třebičský sme dobře spokojeni a chceme vám to milostí naší vzpomenauti.*“⁵⁵⁶ To dokládá, že Osovský si v zemských úřadech vedl opravdu dobře a nebyl panovníkům neznámý. Následně přirovnal Petrozelín Osovského ke sloupu Markrabství

⁵⁴⁹ Sedlničtí z Choltic byli původně vladýcký rod sídlící v Čechách. Ve 13. století přišli na Moravu. V roce 1546 byl rod povýšen do panského stavu. V době stavovského povstání byli jeho příslušníci členy direktoria. Z mladší větve byl kníže Karel Julius hejtmanem opavského knížectví a vyslancem u polského dvora. M. MYSLIVEČEK, *Velký erbovník II*, s. 181. Mračtí z Dubé jsou nejmladší větev rodu pánů z Dubé, kteří sídlili v okolí Benešova, kde vystavěli tvrz Mrač. Nejvýznamnějším členem rodu byl jistě Karel Mračský z Dubé na Pyšelech a Poříčí, který za Fridricha Falckého zastával úřad nejvyššího zemského sudího. M. MYSLIVEČEK, *Velký erbovník II*, s. 178.

⁵⁵⁰ K tomu samostatná kapitola V.2.

⁵⁵¹ „Z mládí tento pán nejvíc veden byl k známosti spasitelné Boží, a k tomu jak by rozuměl obyčejům, a právům země této, jakož to vlasti své.“ *Vivens Disce Mori*, s. 33.

⁵⁵² „*Qui multis opibus, virtute in claruit E[h]eu, (...)Quem fecit sumis laudis honore, parem. Heu ubi priscus honor! Mundana potentia! Tecum.*“ TAMTÉŽ, s. 42.

⁵⁵³ TAMTÉŽ, s. 35.

⁵⁵⁴ Je obtížně stanovit přesně rok, kdy tuto funkci Smil zastával, neboť někteří historici tvrdí, že jím byl v roce 1589. Autoři zřejmě čerpali z Ottova slovníku naučného, který tento rok označuje za rok jmenování do úřadu císařského rady. Srov. *Ottův slovník naučný XVIII*, Praha 1902, s. 921; V. SAMESŠ, *Stručné dějiny*, s. 75. Listina Rudolfa II. je datována rokem 1603 a zřejmě se jedná o potvrzení stavu, který už trval. Listina je otištěna v práci V. Nikodéma srov. V. NIKODÉM, *Dějiny*, s. 247-248. V deskách zemských brněnských vystupuje Smil Osovský jako císařský rada v roce 1583. Srov. M. ROHLÍK, *Moravské zemské desky III*, s. 143; v roce 1588 srov. TAMTÉŽ, s. 180; a v roce 1604 srov. TAMTÉŽ, s. 344; V deskách zemských olomouckých je uváděn rok 1604. Srov. F. MATĚJEK, *Moravské zemské desky III*, s. 375.

⁵⁵⁴ *Vivens Disce Mori*, s. 36.

⁵⁵⁵ „*a aby další milost od nás vskutku poznati mohl, tebe za radu naší přijímati císařem králem a pánem tvým býti zůstavati a tobě služby tvé věrně pilně a platně i budoucně vši milostí naší vzpomínati a nahražovati ráčíme.*“ TAMTÉŽ, s. 35.

⁵⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 36.

moravského, čímž ho v přeneseném významu označil za garanta celozemského systému.⁵⁵⁷ Vyzdvihl tím jeho duchovní, mravní i politickou sílu. Sloup jako atribut statečnosti a stálosti⁵⁵⁸ odkazuje na Smilovo dlouholeté působení ve stavovských úřadech. Kněz ho začlenil do trojlístku, podle něho v moravské společnosti velice významných osobností, a to hraběte Jiřího Hodického z Hodic a pana hofrychtěře Markrabství moravského Václava Zahrádeckého ze Zahrádek,⁵⁵⁹ kteří svou smrtí Osovského předběhli. I o těchto mužích Petrozelín hovoří jako o sloupech a oporách země. V souvislosti se ztrátou takových mužů, jako byl Smil Osovský, kněz vyslovil obavu nad budoucností země, když pravil: „*když Bůh odnímá sloupy takové, země proměny a pádu nějakého jejího jest se (což Bůh milostivě odvrátiti rač) obávati podle pohrůžky Boží: Spravedlivý hyne a žádný neskládá toho v srdci: a muži pobožní odcházejí a žádný nerozvažuje toho, že před příchodem zlého vychvácen bývá spravedlivý.*“⁵⁶⁰ Tato symbolika se objevuje v některých pasážích závěrečných oslavných básní kázání. Nikolas Heliades Netolický se prostřednictvím veršů ptá: „Děsivá sílo osudu! Proč zrodíš významné muže, ale podle svého zákona, hltavá, tyto dobré opory státu opět odvlékáš.“⁵⁶¹ Jinde Václav Olyrius Skutecký píše: „Střechy jsou často zvyklé předpovídat jisté zřícení domu, zatímco málo pevný dům totéž hlukem předvidá. Tak naříká stát po ztrátě vládců.“⁵⁶² Symbolika sloupů, jež podpírají dům, jasně odkazuje na stálost a pevnost charakterů těchto osob. Zmínka o nich jen dokazuje, jak silně byli začleněni v zemském politickém systému a soudobé společnosti Markrabství moravského. Kázání tak odkrývá zařazení Osovského do hierarchické struktury raně novověké Moravy a prezentuje ho s odkazem na další důležité členy tohoto společenství.

Je možné shrnout vlastnosti, které kněz Smilovi Osovskému v kázání přidal. Především vyzdvihoval jeho zbožnost a jeho politické a hospodářské kvality, „*Umřel zajisté a odešel nám všem, nejen pán, ale otec, církve pěstoun, řádu dobrého defensor, sloup země a*

⁵⁵⁷ Stejně přirovnal rožmberský kronikář Václav Březan svého pána Viléma z Rožmberka: „*Tu padl platný sloup Království českému, anobř vši Svaté řiši (...)*“ J. PÁNEK, *Václav Březan. Životy I*, s. 365. Za sloupy habsburské monarchie byli považováni kurfiřti jako nositelé celého hierarchického systému a říšské idey.

⁵⁵⁸ K symbolice sloupu srov. J. HALL, *Slovník*, s. 411.

⁵⁵⁹ Jiří Hodický z Hodic pocházel z vladyckého moravského rodu. V roce 1604 byl povýšen do rodu panského za vojenské zásluhy proti Turkům. Vojensky úspěšný byl i za vpádu Bočkajovců na Moravu. V době „*Bruderzwistu*“ se postavil na stranu arciknížete Matyáše, jímž mu byl udělen titul hrabě. Zemřel v roce 1612. *Ottův slovník naučný XI*, Praha 1897, s. 430; M. MYSLIVEČEK, *Velký erbovník I*, s. 247. Václav Zahrádecký ze Zahrádek pocházel z nižší šlechty. Stal se radou arciknížete Matyáše Habsburského a od roku 1609 až do své smrti v roce 1610 byl nejvyšším hofrychtěrem Markrabství moravského. *Ottův slovník naučný XXVII*, Praha 1908, s. 379; M. MYSLIVEČEK, *Velký erbovník II*, s. 344.

⁵⁶⁰ *Vivens Disce Mori*, s. 41.

⁵⁶¹ „*Diramvim fati! Cur, commoda publica tollis, Sub sua jura vorax, cur bona fulcra trahis.*“ TAMTĚŽ, s. 44.

⁵⁶² „*SAEpé solent certam portendere tecta ruinam, Ingeminat strepitum dum malé firma domus. Et gemit Imperium sublato Principe.*“ TAMTĚŽ, s. 46.

*ochránce nuzných.*⁵⁶³ Díky své ušlechtilosti měl Smil stanout u Hospodina, jak je zmíněno v jedné ze závěrečných básní, a pokračovat ve vládě po jeho boku, „Smile, po spojení s Bohem jsi nová část zardělého nebe, žij a vždy sdílej s Iovem vládu.“⁵⁶⁴ Jakub Petrozelín zakončuje své kázání slovy starozákonní knihy Izaiáše, jakoby je pronášel sám Smil Osovský z Doubravice: „Učinil ze mne Bůh střelu vypulovanou v toule svém skryl mne. Podle těla ač vzal a vezme porušení, však jako v rukou jest a odpočívá duše jeho.“⁵⁶⁵

V neposlední řadě je zajímavé podotknout, že z kázání a hlavně z oslavných básní umístěných za Petrozelínovým textem vystupuje symbolika šípů a střel. Dochází k prolnutí erbovního znamení – zavínuté střely Osovských s motivy šípů smrti v symbolickém vyjádření konce jednoho významného rodu, „Již střely ty, kteréž v štítu svém nosili k cíli svému doběhly.“⁵⁶⁶ Šípy symbolizovaly rod Osovských a v básních je jim přisuzován atribut Božské ochrany a péče - křídla,⁵⁶⁷ když o nich autoři hovoří jako o okřídlených šípech, „A potom okřídlené [šípy] poletovaly vzduchem, coby záštita přátel a pro postrach divokých nepřátel.“⁵⁶⁸ Z básní je také patrná snaha po symbolickém vyjádření vzájemného boje šípů Smila Osovského a šípů smrti, která vítězí. Například v pasáži Jana Porphyrida Rychnovského je nositelkou smrtonosných šípů bohyně smrti a pohřbívání Libitina.⁵⁶⁹ Slovy Jana Kampana Vodňanského je zase boj šípů Osovských se smrtí předem prohraný, „Až příliš věříš svým šípům, statečný, více však může šíp smrti.“⁵⁷⁰ Nikolas Heliades Netolický si v básni povzdychl: „Co pomůže mít v rodokmenu rychlé šípy,“⁵⁷¹ když šípy smrti jsou silnější, neboť smrti se nelze vyhnout.

⁵⁶³ TAMTÉŽ, s. 40.

⁵⁶⁴ „*O Smil juncte Diis rutili nova portio caeli, Vive atq; imperium cum Iove semper habe.*“ TAMTÉŽ, s. 47. Červená barva symbolizovala přítomnost Ducha sv. Na nebi byla viditelným znakem jeho přítomnosti. Citát hovoří o tom, že Smil se stal součástí nebe, což může znamenat, že Osovský byl spasen a má tak právo stanout po boku Hospodina. K symbolice červené barvy srov. M. LURKER, *Slovník*, s. 41-42.

⁵⁶⁵ *Vivens Disce Mori*, s. 41.

⁵⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 40.

⁵⁶⁷ K symbolickému významu křídel blíže M. LURKER, *Slovník*, s. 120-121.

⁵⁶⁸ „*Postquam pennosae volitarunt aethere, amicis, Praesidium; saevis hostibus horror erant.*“ *Vivens Disce Mori*, s. 44.

⁵⁶⁹ „*Ne noceat telis trux Libitina suis.*“ TAMTÉŽ, s. 43.

⁵⁷⁰ „*Ne nimium ne fide tuis fortissime telis, Plus Mortis, forti Marte, Sagitta potest.*“ TAMTÉŽ, s. 2.

⁵⁷¹ „*Quid juvit celeres in stemmate habere sagittas.*“ TAMTÉŽ, s. 44.

VI.5 Pohřební kázání jako odraz sebe prezentace Jakuba Petrozelína Kunštátského a Kateřiny z Valdštejna

V tomto oddílu práce se zaměřím na interpretaci náboženství jako symbolického činitele při vzniku pohřebního kázání. O konfesijní situaci na panství Třebíč již byl podán výklad výše, proto bude následně cílem nastínit sebe prezentační strategii samotného autora kázání, respektive náboženské instituce, kterou zastupoval. Jakub Petrozelín Kunštátský byl evangelický kněz hlásící se k filipismu blízkému bratrskému vyznání. Od této skutečnosti je odvislá i povaha kázání, ve kterém je možné vysledovat snahu po reprezentaci jediné církve za účelem zviditelnění a potvrzení její důležitosti. Nezanedbatelnou roli v procesu prezentace luterské církve měla vdova po Smilovi Kateřina z Valdštejna.

Na základě takto stanovených východisek se nabízí srovnání s pramenem podobného obsahového charakteru. Jde o pohřební kázání Matěje Cyra nad mrtvým Petrem Vokem z Rožmberka z roku 1612.⁵⁷² Cyrovo kázání si získalo v historické literatuře své místo především z hlediska významnosti posledního Rožmberka. Zájem je zaměřen na přístup k Cyrově kázání na základě konfesijního pozadí pohřebního ceremoniálu. Z tohoto principu vzešly dva názory na prezentaci konfesí během pohřbu Petra Voka z Rožmberka zastoupené R. Pavlíčkovou a M. Šroněkem,⁵⁷³ které se svými závěry dostaly do opozice. Posledně jmenovaný soudil, že se pohřeb Petra Voka nestal jednostrannou demonstrací Jednoty bratrské, jak by se mohlo zdát z důvodu bratrského vyznání hlavního kněze, ale nesl se v nadkonfesijním duchu. Šroněk vycházel především z personální skladby pohřebního průvodu, jenž byl tvořen členy různých vyznání, včetně katolíků.⁵⁷⁴ Jednostrannou prezentaci Jednoty bratrské nepodporuje podle Šroněka ani fakt, že Petr Vok byl na vlastní žádost uložen v rodinné hrobce kostela cisterciáků ve Vyšším Brodě.⁵⁷⁵ R. Pavlíčková zase zásadně hodnotí Vokův pohřeb jako silnou manifestaci Jednoty bratrské. Interpretuje slovní narážky Matěje Cyra na výlučné postavení Bratří zakomponované do pohřebního kázání a reaguje na symbolicky významné místo Jednoty v pohřebním průvodu a v kostele sv. Jiljí, které sloužilo k jejímu zviditelnění. Obě verze spojuje jeden společný fakt, a to, že se symbolicky stal Rožmberkův pohřeb příležitostí k demonstraci konfesijních vztahů. Přesto je z popisu ceremoniálu patrné, a přikláním se tak k názoru R. Pavlíčkové, že prezentace Jednoty bratrské

⁵⁷² K vydání Cyrova kázání a systematické posouzení dosavadních přístupů srov. R. PAVLÍČKOVÁ, *(Ještě jednou) pohřební kázání*. K povaze náboženského vyznání Petra Voka z Rožmberka J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989, s. 305-319.

⁵⁷³ M. ŠRONĚK, *Pohřební ceremonie*; R. PAVLÍČKOVÁ, *(Ještě jednou) pohřební kázání*.

⁵⁷⁴ M. ŠRONĚK, *Pohřební ceremonie*, s. 205-206.

⁵⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 207.

z události opravdu vystupuje. Zároveň bych chtěla podotknout, že v případě Petra Voka mohla mít pro volbu místa uložení těla, více než vlastní konfesijní prezentace, větší váhu rodová tradice uložení po boku předků, a možná tak chtěl Rožmberk symbolicky uzavřít tuto rodovou linii, zvláště když byl z rodu poslední.⁵⁷⁶

V tomto kontextu je možné interpretovat pohřební kázání Jakuba Petrozelína s tím zásadním rozdílem, že autor kázání nebyl stejného vyznání jako nebožtík. Petrozelínovo kázání nad Smilem Osovským bylo dedikováno Kateřině z Valdštejna. Z toho lze předpokládat, že zajištění sepsání díla a organizace pohřbu bylo v její kompetenci, a zřejmě byla o podobě kázání informována.⁵⁷⁷ Jako luteránka požádala svého dvorního duchovního, aby se kázání a vedení celého pohřbu ujal. Z Petrozelínova autorství je tedy možné usuzovat, že Kateřina nehleděla na to, aby poslední služby Osovskému poskytl duchovní stejného vyznání. Otázkou zůstává proč. Buď byl Osovský natolik otevřený všem vyznáním v rámci sbližování jednotlivých konfesí a synkretismu na přelomu století, že hranice mezi nimi byly postupně smazávány, nebo se ke konci života přikláněl k luterské víře více než dřív. S tím mohlo souviset dlouholeté manželství s luteránkou. Svazek Smila a Kateřiny byl podle slov Petrozelína v kázání velice dobrý, „*pro lásku, kterouž ste ráčili k Jeho Milosti míti, i pro tu kteréž Jeho Milost pán dobré a slavné paměti k Vaší Milosti dokazovati skutečně, ne jako jen pan manžel Vaší Milosti, ale jako otec, ráčil.*“⁵⁷⁸ I v oslavných básních, které následovaly za vlastním kázáním, se promítá motiv manželské lásky. Když Jakub Colidius Třebíčský píše: „Kdo mi vyžene stesky ze smutného srdce, když Smil Osovský zahynul ošklivou smrtí. A hle sedí ve stínu vonící smutné myrty, vzdálen těchto zpěvů“,⁵⁷⁹ naznačuje, že jeho manželka mu stála po boku během života, v jeho posledních okamžicích a i v den pohřbu. Myrta symbolizuje, že si Smil tento pocit a vzpomínku na manželku vzal s sebou na onen svět.⁵⁸⁰

V kázání je zřetelná snaha o sebezpřítomnost Jakuba Petrozelína jako představitele filipistické luterské církve⁵⁸¹ a Kateřiny z Valdštejna jako dědičky rodové evangelické tradice

⁵⁷⁶ K tomu výše v této práci v kapitole VI.2 Smrt Smila Osovského z Doubravice.

⁵⁷⁷ „*kteráž přečka vše jeho milost živobytím z žalostí velikou s námi průvod tento nejmilostivějšímu pánu svému nejen manželu, ale otci, činiti ráči.*“ *Vivens disce mori*, s. 34.

⁵⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 4. Existují doklady, kdy se manželé navzájem ve víře ovlivňují. Příkladem může být Petr Vok z Rožmberka a vliv jeho ženy Kateřiny z Ludanic na jeho příklon k Jednotě bratrské. R. PAVLÍČKOVÁ, *(Ještě jednou) pohřební kázání*; J. PÁNEK, *Václav Březan. Životy II*, s. 657.

⁵⁷⁹ „*QVis mihi depellit tristi de corde querelas, Dum Smil Ossovsky Morte furente perit. Ecce sedenstristis Myrthi redolentis in Vmbra. Protinus ad tales volvo revolvo sonos:*“ *Vivens disce mori*, s. 46.

⁵⁸⁰ Symbolika myrty odkazuje především na manželskou věrnost a lásku. Může se ale objevit i jako symbol Hospodina a jeho přítomnosti. Je tedy možné interpretovat „[Smil] sedí ve stínu vonící smutné myrty“ ve smyslu jeho přítomnosti u Boha. Obě interpretace jsou možné. J. HALL, *Slovník*, s. 289; M. LURKER, *Slovník*, s. 159-160.

⁵⁸¹ Orientace směrem k filipismu byla patrná na Moravě více než v Čechách. Srov. J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA a kol., *Luteráni v českých zemích*, s. 85.

rodu Valdštejnů. Taková prezentace víry vystupuje z kázání prostřednictvím vlastní konstrukce díla. Autoři, kteří se na kázání podíleli, pocházeli z evangelického tábora, nikoli z Jednoty bratrské.⁵⁸² V literatuře jsou někteří z nich přímo zmiňováni jako přátelé Jakuba Petrozelína.⁵⁸³ Získat pro pohřební ceremoniál Benedikta Mikuše Bílinského, jako nejvyššího církevního činitele v kraji, mělo také reprezentační charakter. K zvýšení prestiže díla, a tím nesmazatelně i Petrozelína jako autora, přispělo otištění Bílinského pasáže v pohřebním kázání. Stejně lze uvažovat o dalších přispěvcích. Například hlavní místo v kázání si získaly básně Jana Kampana Vodňanského.⁵⁸⁴ Vzhledem k tomu, že to byl zástupce jedné z nejvýznamnějších nekatolických institucí – pražské utrakvistické univerzity, zvyšovaly Kampanovy příspěvky význam kázání stejně jako důstojnost kněze. Petrozelín si byl dobře vědom hodnoty těchto sociálních vazeb a dokázal toho v kázání využít. V oslavné básni Augusta Petrozelína Letovického je dokonce Jakub Petrozelín Kunštátský přirovnán svými spisovatelskými schopnostmi k bohyni Minervě (řec. Pallas Athéna), jež byla jedním z hlavních božstev starověkého Řecka a Říma. Autor chtěl poukázat na ni jako na bohyni moudrosti a patronku umění. Souvislost s učeností a uměním psát má také vztah Minervy s Múzami, bohyněmi tvůrčí inspirace.⁵⁸⁵

Další úvaha vede k reflexi synkretismu v pohřebním kázání. O postupném sblížení konfesí, předně moravské Jednoty bratrské s filipistickou luterskou církví, byl podán výklad výše. Osovského přístup k víře naznačuje, že byl otevřený vůči jednotlivým vyznáním, což dokládá tendence o přímé náboženské propojení Bratří s evangelíky pod společným názvem *protestanté* na bratrské synodě konané v Třebíči v roce 1607. Vlivy synkretismu lze vysledovat v pohřebním kázání v pasáži o hierarchickém uspořádání společnosti. Kněz uvádí, že Bůh rozdělil lidstvo na stavy podle toho, jak mu kdo může sloužit.⁵⁸⁶ Tato myšlenka pochází z nauky kalvinismu, jímž bylo melanchtonské luterství s Jednotou bratrskou

⁵⁸² Autor prvního kázání byl Benedikt Mikuš Bílinský. Oslavné básně složili evangeličtí kněží. První verše jsou od Jana Porfirida Rychnovského, který byl farářem v Jaroměřicích nad Rokytnou. Následoval příspěvek mistra svobodných umění Nikolase Heliada Netolického, který dva roky zastával funkci rektora městské školy v Třebíči. Když v roce 1609 odešel, stal se knězem filipistů v trebičské čtvrti Stařečka. Další text je v kázání podepsán rektorem trebičské městské školy Václavem Olyriem Skuteckým, jenž byl také znám pro svoji literární činnost. Následujícím autorem veršů byl Jakub Colidius, duchovní z Brtnice, který po dobu rektorství Nikolase Heliada Netolického spravoval post konrektora. Další text je dílem trebičského měšťana Jana Korvína. Příspěvky uzavírá svými verši Augustin Petrozelín. V kázání se vyskytují také básně Jana Kampana Vodňanského, rovněž do roku 1622 evangelíka. Blíže v této práci pozn. 400-401, 403-404, 407.

⁵⁸³ Předně je to Jan Porphyrides Rychnovský, Nikolas Heliades Netolický nebo Olyrius Skutecký. K tomu A. SVOBODOVÁ, *Jakub Petrozelín*, s. 3-4. I. BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 80.

⁵⁸⁴ Básně Jana Kampana Vodňanského doprovázejí pohřební kázání Matěje Cyra nad Petrem Vokem z Rožmberka. Srov. R. PAVLÍČKOVÁ, *(Ještě jednou) pohřební kázání*, příloha.

⁵⁸⁵ J. HALL, *Slovník*, s. 275-276.

⁵⁸⁶ *Vivens disce mori*, s. 29.

ovlivněno nejvíce.⁵⁸⁷ Ve prospěch vyslovené úvahy lze rozkrýt i symboliku volby významných předků Smila Osovského v části kázání o starobylosti rodu. Výběr nebyl konfesijně podmíněn. Petrozelín zmiňuje Ondřeje z Doubravice a upozorňuje na jeho katolickou víru, neboť Ondřej zastával na konci 11. století úřad olomouckého biskupa.⁵⁸⁸ Poté přechází několik století a zmiňuje až otce a matku Smila Osovského, již se hlásili k Jednotě bratrské.⁵⁸⁹

Odpověď na otázku, zda se ke konci života Osovský nepřiklonil více k melanchtonskému pojetí luterství, není jednoznačná. Pokud bych se měla přidržet výkladu R. Pavlíčkové, která tvrdí, že když ve svém testamentu Petr Vok z Rožmberka hovoří o „pravé víře křesťanské dle České konfese“, jasně tím odkazuje na svojí bratrskou víru, pak bych mohla z použití slovního spojení „pravá víra“ u Osovského dešifrovat jeho vyznání.⁵⁹⁰ Při udělení svobody vyznání na panství v roce 1607 Osovský používá výrazu „pravá víra“ v souvislosti s evangelickým náboženstvím svého otce.⁵⁹¹ Otázkou zůstává, jaký význam mělo označení *evangelický* ve sledované době.⁵⁹² Lze usuzovat, že Smil opravdu myslel církev bratrskou, neboť jeho otec Burian Osovský se k ní hlásil. Nadto v církevním řádu Jednoty bratrské stojí: „*Nebo my věříme, že což se skrze svátost křtu k evangeliu svatému přidanou zevnitř vyznamenává a svědčí, že to Pán Bůh vnitřně dělá.*“⁵⁹³ Na druhé straně je možné stejným způsobem rozkrýt povahu víry ve Smilově pohřebním kázání prezentovanou autorem. Pokud oba kněží v kázání hovoří o „pravé víře“, jistě míní tu svou, tedy luterství. To dokládá fakt, že se Benedikt Mikuš Bílinský v kázání identifikuje s institucí založenou na augšpurské konfesi, a to s církevním správním obvodem horního podkrají brněnského. Bílinský vzápětí navazuje úvodními slovy svého kázání: „*Pomoc naše ve jménu jedno*

⁵⁸⁷ K vlivu kalvinismu na Jednotu bratrskou ve vztahu ke světské moci a stavovské hierarchii více J. HALAMA, *Sociální učení*, s. 159-160. Filipisté jako stoupenci Filipa Melanchtona byli ovlivněni především kalvinismem. Srov. J. KADLEC, *Přehled*, s. 57.

⁵⁸⁸ Viz v této práci pozn. 539.

⁵⁸⁹ Jak podotýká R. Pavlíčková, kazatelé se svým výběrem nechťeli nedopustit neucty k ostatním členům rodu, používali proto obvyklé kazatelské výmluvy na časovou tíseň. Stejně tomu bylo v kázání Matěje Cyra nad Petrem Vokem z Rožmberka. Srov. R. PAVLÍČKOVÁ, *(Ještě jednou) pohřební kázání*. A také v případě předkládaného kázání Jakuba Petrozelína „*Nechci se nyní připomínáním toho zaneprázdnovati. O samém toliko pánu tomto dotknou, proto, že jemu a ne jiným svědectví dáno býti má.*“ *Vivens disce mori*, s. 33

⁵⁹⁰ K vyjádření Petra Voka srov. R. PAVLÍČKOVÁ, *(Ještě jednou) pohřební kázání*.

⁵⁹¹ „*A poněvadž z daru mocného Pána Boha vyznání pravé víry křesťanské, podle jistotného učení evangelium svatého slova Božího, též všech ceremonií Kristem Pánem ustanovených od drahně let za Pána otce mého nejmilejšího dobrého a slavného paměti i před tím jiných pánův a držitelů města mého Třebíče začátek mají.*“ Citováno podle A. SVOBODOVÁ, *Jakub Petrozelín*, s. 49-55, zde s. 49.

⁵⁹² Výše byl podán výklad o užívání náboženské terminologie v historiografii.

⁵⁹³ Josef PROCHÁZKA (ed.), *Konfessi Bratrská, aneb, Počet z víry a učení, i náboženství Jednoty Bratří Českých*, Praha 1869. Práce je k dispozici na internetu. Texty.citanka.cz [online], [cit 2010-04-16]. URL: <http://texty.citanka.cz/>, Třináctý artikl o křtu svatém.

*bytného ve třech osobách pravého Pána Boha našeho Otce, Syna i Duchu svatého, Amen.*⁵⁹⁴ Podobné výroky používá i Petrozelín: „Z těch promluvení poznáváme, že konání vůle Boží záleží na víře pravé.“⁵⁹⁵ Následuje další výrok kněze: „nejen pak sám se přidržel toho, ale i k tomu opravdově, jak by čisté náboženství průchod mělo, napomáhal, čehož město toto Třebíč, dokud státi bude, svědectvím bude.“⁵⁹⁶ To by naznačovalo, že se Osovský k luterství na sklonku života opravdu přiklonil. Také je ale možné, že je tato pasáž dokladem promyšlené konstrukce sebeprezentačního obrazu Jakuba Petrozelína a filipistické luterské církve. O to zajímavější je, že kněz jinde v kázání odkazuje na „pravou víru“ v kontextu Jednoty bratrské: „Sám [Osovský] zajisté od mladosti, až do šedin následoval a přidržel se čistého a pravého na samém slovu Božím založeného náboženství evangelického.“⁵⁹⁷ Soudím tak, protože byl Osovský od mládí veden k víře bratrské.

Faktem zůstává, že Osovský před svou smrtí, kdy ještě mohl rozhodovat o volbě svého duchovního, rozjímal s filipistickým knězem. Petrozelín se k tomu v kázání vrací: „V neděli masopustní nemoha obecnému shromáždění církevnímu přítomen býti, aby se slovo Boží na zámku jeho kázalo žádal, a tu dvojímu kázání (...) přítomen byl, a toho opravdově poslouchal i je v myslí svou vpustil, jakž tomu vyrozumělo se z řečí Jeho Milostí při mém od pána odcházení, kterouž učinil. Děkuji vám kněze Jakube, že jste nás dnes tak pěkně z slova Božího potěšili.“⁵⁹⁸ Petrozelín byl také přítomen u smrtelné postele Smila Osovského, tudíž mu sám udělil poslední svátosti.⁵⁹⁹ Z celého výkladu usuzuji, že prostředí dvora Smila Osovského z Doubravice bylo velmi tolerantní, což vycházelo z dobové společenské představy koexistence různých vyznání, jak ji charakterizuje J. Válka. Osovský, svého času reprezentant zemské vlády a činný zemský soudce, zřejmě dostal myšlenky, že věc náboženství je dána obecným konsensem zemských politických představitelů na základě stavovských svobod. Čímž zdůraznil suverenitu moravských stavů.⁶⁰⁰ Samotný pohřeb, s důrazem na jednostrannou prezentaci luterské církve, se nesl ve znamení demonstrace této náboženské snášlivosti. I v oslavné básni pronesené ústy Jakuba Colidia Třebíčského, duchovního z Brtnice na Moravě, zaznívá, že Osovský byl patron města Třebíče. A to nejen z hlediska světské vlády, ale hlavně z hlediska umožnění nábožensky svobodného prostředí, „Tak náhle

⁵⁹⁴ *Vivens disce mori*, s. 5.

⁵⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 29.

⁵⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 37.

⁵⁹⁷ TAMTÉŽ, s. 37.

⁵⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 38.

⁵⁹⁹ To je patrné z popisu posledních okamžiků Osovského, když o sobě Petrozelín píše: „Přičemž aby pomoc měl, my přítomní napomenuvše se k modlitbám za jeho milost, sme je konali.“ TAMTÉŽ, s. 39.

⁶⁰⁰ J. VÁLKA, *Tolerance či koexistence*, s. 237-248, zvláště s. 243-248.

zahynul Smil zvaný Osovský, Tak rychle náš otec i matka naše.“⁶⁰¹ Významnost města Třebíče potvrzuje svými slovy i další autor básně Nikolas Heliades Rychnovský: „Smutni Třebíči, povznesená ze země až ke hvězdám skvělou výtečností zbožného muže.“⁶⁰²

⁶⁰¹ „*Tam subito Smil Ossovsky cognomine dictus! Et Pater et Mater, tam citó nostra perit!*“ *Vivens disce mori*, s. 47.

⁶⁰² „*Trebicium luge, á tellure sub astra levatum, Egregiá Domini dexteritate Pii.*“ TAMTÉŽ, s. 45.

VII Závěr

V předložené práci jsem se pokusila přiblížit osobnost moravského aristokrata, dlouholetého člena zemské vlády a patriota Smila Osovského z Doubravice na Třebíči a Červené Lhotě. Jak už z názvu diplomové práce vyplývá, šlo mi především o postižení symbolického chování a jednání tohoto urozence, které potvrzovalo jeho roli ve společnosti raného novověku. Zvolený přístup k poznání vnitřního světa raně novověkého člověka, jenž je navenek demonstrován, se odvíjí od myšlenek francouzského antropologa a sociologa Pierra Bourdieua. Jeho teorie ekonomie sociálního jednání je postavená na představě podmíněného chování, jež je ovlivněno rozsahem schopností, velikostí potenciálů, objemem ekonomického zázemí a množstvím společenských vazeb konkrétního člena společnosti, které ho reprezentují. Ve šlechtickém prostředí na prahu novověku tato teorie platí více než kde jinde, neboť status šlechtice podléhá závaznosti aristokratického životního stylu. Šlechtický životní styl jako distinktivní znak uzavřené společenské skupiny vytváří tlak žít podle nepsaných norem tohoto stavu. Presentaci konkrétního účastníka raně novověkých vztahů je tedy možné studovat prostřednictvím symbolického jednání. Cílem práce bylo na základě takto stanovených východisek vytvořit historický obraz třebíčského pána Smila Osovského z Doubravice.

Moje práce by neměla přispět pouze k představení Smila Osovského tradičně jako dobrého hospodáře, jak je hodnocen zejména starší odbornou literaturou a jímž bezpochyby byl, ale především jako raně novověkého aristokrata s promyšlenou sebezprezentační strategií. V první části práce jsem stručně představila historii rodu Osovských z Doubravice a zamyslela se nad mírou dosaženého vzdělání Smila Osovského. Pokusila jsem se vyvrátit přesvědčení starších historiografických prací o jeho zahraničních studiích, jež mu dopomohly k zisku významných politických úřadů v Moravském markrabství. Poukázala jsem na několik skutečností, jež tomu nenasvědčovaly. Výše dosažených úřednických postů však dokazuje, že Osovský musel disponovat určitými schopnostmi a zkušenostmi, aby těchto hodností mohl dosáhnout. Je možné se jen domnívat, jak by se vyvíjela Smilova kariéra, kdyby se mu dostalo opravdu důkladného zahraničního vzdělání.

V dalších oddílech práce jsem se již zaměřila na vlastní prezentaci Smila Osovského. Nejprve jsem představila jeho majetkovou prezentaci, jež se odrazila ve stavebních úpravách třebíčského zámku. Netypické na přestavbě do podoby renesančního sídla bylo to, že si Osovský musel poradit se středověkou dispozicí celého objektu. Jednalo se původně o benediktýnský klášter s přilehlým kostelem. Osovský jako nekatolík nestál o zachování

sakrální stavby, a proto ji důmyslně využil jako obytné prostory a pivovar. V souvislosti s těmito tvrzeními je ale problematičtější, že se doposud o obytných a reprezentačních místnostech Osovských v třebíčském zámku v takto naznačených prostorách neuvažovalo. Moje názory se tedy rozcházejí s některými předešlými údaji. V této věci jde z mé strany především o podněty k zamyšlení, a proto nevynáším jednoznačné soudy. Reprezentační funkci sídla Smila Osovského jsem se také snažila dokreslit úvahami o cílené obrazové výzdobě interiérů prostřednictvím dvou dochovaných obrazů. Dále jsem pokračovala výkladem o náboženských poměrech v Třebíči. Výrazným sebezprezentačním znakem Smila Osovského byla právě jeho náboženská snášenlivost, jež se projevovala v povaze vlády na panství. Podle mého názoru je zásadní pro utvoření celistvého historického obrazu Osovského konfesijní identifikace. V práci jsem došla k závěru, že Smil Osovský byl tradičním představitelem nadkonfesijního křesťanství, které vycházelo z myšlenky nezávislého rozhodování o víře vycházejícího ze zemského práva a zemských svobod.

Práce pokračuje zamyšlením o politickém mínění, hodnotách a postojích Smila Osovského v rámci mocenských vztahů. Stavové Markrabství moravského byly nespokojeni se stávající politickou situací v monarchii a hlavně na Moravě. Především šlo o náboženské otázky, které byly sice diskutované již řadu desetiletí, ale na přelomu století propukly nové problémy ve formě silného postupu katolické církve a panovníka proti protestantům. Názorovou identifikaci Smila Osovského s politickým děním dané doby lze sledovat prostřednictvím mocenské komunikace. Sociální prostor pro účinek takové komunikace nabízí ceremoniál, při němž byla důležitá strategie jednání odvislá od politických snah a požadavků. Proto se soustřeďuji na Osovského reflexi významného rituálu stavovského holdování v roce 1577 a v roce 1608.

Mocenské vztahy uvnitř politicky privilegované vrstvy se odehrávaly také v rámci institucí, jako byl zemský soud a zemský sněm. Zde v roce 1608 vyvrcholil odpor proti stávající legitimní autoritě panovníka. Osovský byl součástí této opozice. Na základě těchto událostí jsem přiblížila politické postoje Smila Osovského v rámci mocenských vztahů na pozadí rekonstrukce myšlenkového světa moravské zemské reprezentace. Osovského vedla k radikalizaci proti císaři především snaha prosadit zemské svobody nad snahy panovníka o intervenci do moravských politických poměrů. Z interpretace pramenů, které po sobě Osovský zanechal, se zdá, že důležitější skutečností celé konfliktní situace pro něj byla manifestace mocenské síly Moravského markrabství. A to jak vůči císaři Rudolfovi II., jemuž chtěli moravští stavové dokázat svoji svébytnost založenou na stavovských svobodách, tak vůči arciknížeti Matyášovi, kdy jejich moc spočívala ve velikosti jejich pomoci při smělém

pokusu arciknížete o konfederaci. Zásadní je analýza komunikace mezi těmito subjekty, jež lze sledovat na základě písemného materiálu, který po sobě Smil Osovský zanechal. Osovský tak byl nejen aktivním účastníkem, ale byl jakýmsi komentátorem těchto událostí.

Smil Osovský si však samozřejmě vážil mocenských autorit, neboť pořád zůstával služebníkem českého krále a římského císaře. Věděl, kde je jeho místo na pomyslném společenském hierarchickém žebříčku. Ve vztahu k autoritě, ať už to byl panovník, nebo člen vládnoucího rodu, lze najít jistou míru loajality. V práci se proto věnuji podpoře Smila Osovského, kterou poskytl arciknížeti Maxmiliánovi v roce 1587 při vojenském tažení do Polska. Kromě loajálního postoje Osovského jsem chtěla ukázat, že Smil vojenského tažení s arciknížetem Maxmiliánem využil za účelem své sebe prezentace. Motivem této prezentační strategie byl ideál křesťanského rytíře.

V následující části diplomové práce jsem se už přímo zaměřila na postižení historického obrazu Smila Osovského z Doubravice prostřednictvím pohřebního kázání proneseného v den jeho pohřbu 25. března 1613, jehož autorem byl filipistický kněz Jakub starší Petrozelín Kunštátský. Z kázání vystupuje několik sebe prezentačních témat. Zaměřila jsem se na vnímání „dobré“ smrti aristokracie na prahu novověku, jež člověka zachraňuje před zatracením. A protože fyzické tělo není po smrti zachováno, byla zajištěna nesmrtelnost duše vytvořením a uchováním paměti, tedy vědomím, že u šlechtice k „dobré“ smrti opravdu došlo. K tomu je vhodným prostředkem právě pohřební kázání, neboť „*Slovem Božím věčně trvajícím se spravovati, jakož ono jest věčně trvajícím, tak i my věčně abychom živi byli, poněvadž i k tomu stvoření jsme, protož o to má býti naše největší péče a starost v tomto životě.*“⁶⁰³ Sama smrt tedy podléhala jisté ideální normě, jíž musel šlechtic dodržet. Mohu konstatovat, že Osovský dostal této dobové představě a jen potvrdil svůj status urozence, jenž dokáže nejen správně žít, ale hlavně dobře umřít podle ideálu odpovídajícímu jeho postavení. Na to jsem navázala zamyšlením nad pohřebním ceremoniálem a skladbou hostů pohřbu, kteří reprezentovali hodnotu vztahů, které Smil udržoval.

V souvislosti se symbolikou jednání Smila Osovského jsem ozřejmila výběr místa posledního spočinutí jako symbolického prostoru. Osovský dbal při výběru pohřebiště na demonstraci svého náboženství, neboť byl pohřben při bratrské sboru v Třebíči, rodové tradice a vztahu k svému rezidenčnímu městu. V programu výzdoby renesančního náhrobku Smila Osovského se opět vrací motiv připodobnění k mravním hodnotám křesťanského rytíře. Síla, hrdinství a rytířské ctnosti byly žádané atributy renesančního urozence. Předdeslané

⁶⁰³ *Vivens Disce Mori*, s. 15.

momenty jsem se pokusila ozřejmit na základě výkladu o obecném vnímání smrti ve šlechtickém prostředí raného novověku s přihlédnutím ke konfesijním specifikám.

Na základě interpretace pohřebního kázání jsem dospěla k několika sebeprezentačním tématům, která byla pro Smila Osovského a jeho okolí zásadní. Na prvním místě stojí velikost zbožnosti Osovského. Tento motiv je postaven nade všechny ostatní prezentační náměty a jen potvrzuje, jak moc byla vnímána otázka náboženství v konfesijně heterogenním prostředí stavovské Moravy. V zápětí je však zdůrazněna Smilova stavovská výlučnost, která byla pro prezentaci jeho osoby zásadní. Díky manifestaci svého sociálního statutu Osovský potvrzoval své místo a svoji roli ve společenském systému. Následuje Smilův obraz jako dědice rodové tradice. Zdůraznění starobylosti rodu odkazovalo na oprávněnost vysokého společenského postavení včetně kompetencí podílet se na veřejném životě země. V neposlední řadě je historický obraz Osovského doplněn představením jeho konkrétních vlastností. Důraz je kladen na Smilovo působení v zemských úřadech. Je vyzdvížena vlastnost spravedlnosti, která byla zásadní pro vykonávání soudcovského úřadu. Zkušenosti Smila Osovského byly ceněny i panovníkem, neboť působil jako císařský rada jak za císaře Rudolfa II., tak za Matyáše Habsburského. Sám Osovský si tohoto titulu velice cenil.

V pohřebním kázání nad mrtvým tělem Smila Osovského se ukazuje více než jen obraz zesnulého. Je zde patrná i snaha samotného kněze po své vlastní prezentaci. Tato situace není nikterak výjimečná. Sebeprezentace Jakuba Petrozelína v kázání úzce souvisí s manifestací církve, kterou zastupoval. O to víc je samotné Petrozelínovo autorství zajímavější, neboť s Osovským nebyli stejného vyznání. Výraznou roli v procesu prezentace luterské církve měla však také vdova po Smilovi Kateřina z Valdštejna.

Na závěr lze shrnout, že v mém zájmu stál příslušník vyšší šlechty Smil Osovský z Doubravice, jehož sebeprezentační strategie vedla k vytvoření jeho historického obrazu. Prezentoval se na prvním místě jako zbožný urozenec s odkazem na starožitnost rodu, neboť následování role předků mělo v myšlení raně novověkých urozenců zásadní úlohu. Podstatná byla manifestace vlastních politických postojů s ohledem na zdůraznění svobod, jež nejvyššímu stavu raně novověké společnosti náležely. Lze tedy říci, že byl budován očekávaný obraz raně novověkého aristokrata. Práce je také příspěvkem pro zhodnocení pohřebního kázání jako specifického typu historického pramene, jenž nabízí mnoho informací skýtajících množství možných interpretací. Je však nutné podotknout, že přestože Smil Osovský zastával poměrně vysoké posty ve stavovských úřadech, zůstal ve stínu jiných. Je možné to přikládat jednostrannému badatelskému zájmu o tuto osobnost, nebo ztrátě velkého množství pramenů z jeho doby, které by mohly o Osovském vypovědět ještě mnohem více.

Proto doufám, že jsem přispěla k rozšíření povědomosti o Smilovi Osovském z Doubravice nejen jako o dobrém hospodáři a komentátoru politického dění, ale také jako o pravém raně novověkém aristokratovi.

VIII Resumé

In dieser Abschlussarbeit versucht die Autorin die Persönlichkeit des Edelmannes und langjährigen Mitgliedes der Landesregierung Smil Osovsky von Doubravice in Trebic und Cervena Lhota näherbringen. In der Abschlussarbeit geht um ein symbolisches Verhalten des Edelbürgers, das seine Rolle in der Gesellschaft der frühen Neuzeit bestätigen soll. Der ausgewählte Zugriff zur Erkennung der Innenwelt eines frühneuzeitlichen Mannes wurde durch den französischen Anthropologen und Soziologen Pierre Bourdie motiviert. Die Autorin interessiert sich für einen ökonomisch-sozialen Verhaltensentwurf auf Grund des Eigentums von vier Kapitalmodellen – das ökonomische, kulturelle, soziale und symbolische Modell. Eine von mehreren Anschauungen dieser Problematik bietet das methodologische Modell der symbolischen Kommunikation, das die Geschichtsforscherin Barbara Stollberg-Rilinger aus Münster vorgestellt hat. Die symbolische Kommunikation spielt sich auf einem Hintergrund eines kollektiven Wertsystems ab, weil in solchem Fall ein symbolisches Verhalten deutlich wird. Durch ein symbolisches Verhalten kann man die Außendarstellung und das Gesellschaftsverhältnis eines konkreten frühneuzeitlichen Teilnehmers erkennen. Bei Osovsky kann man zwei Hauptlinien seines Darstellungsverhaltens folgen. Erste sollte seine gesellschaftliche Stellung, Herrlichkeit und Ausschließlichkeit betonen. Zweite wickelt sich von einer politischen Situation und von den politischen Interessen ab. In dieser Abschlussarbeit sind beide Linien eng verbunden. Grund dafür ist die historische Persönlichkeit, Smil Osovsky, zu behandeln.

Die Abschlussarbeit ist in verschiedene Funktionseinheiten geteilt. Die Autorin stellt Smil Osovsky von Doubravice als den Angehörigen mit traditioneller Herkunft dar. Es ist seine Herrschaft in der Zeit der Konfessionalization beschrieben. Die Autorin ist der Meinung, dass die Hauptsache für die historische Persönlichkeit von Smil Osovsky die Konfession ist. Die Autorin kam zu dem Schluss, dass Smil Osovsky ein traditioneller Darsteller von überkonfessioneller christlicher Religion ist. Die Abschlussarbeit behandelt auch das Eigentum von Smil Osovsky, das durch Residenzwohnen präsentiert ist. Die Autorin bemühte sich die Funktion von Smils Schloss mit Überlegungen über zwei Gemälden als gezielte Dekoration zu verbinden. Der nächste Teil konzentriert sich auf die Kommunikation der Macht. Mit ihrer Hilfe wurde die Gedankenwelt solcher Sozialgruppe, in der Smil Osovsky lebte, vermittelt. Der letzte Hauptteil der Abschlussarbeit widmet sich der konkreten Darstellung von Smil Osovsky durch eine Leichenpredigt. Solch ein homiletisches Werk kann man als ein symbolisches Medium, das die Darstellungsstrategie von Smil Osovsky zeigt,

ansehen. In der Leichenpredigt treten ein paar Selbstdarstellungsthemen auf. Die Autorin betonte den „guten“ Tod der Aristokratie an der Grenze der Neuzeit. Der Tod selbst unterlag einem Standard und diese musste ein Edelmann halten. Weiter werden Überlegungen über den Leichenprozess geäußert. Alles wurde durch Behandlung allgemeine Perzeption der Leichenprozesse in verschiedenen Religionen unterstützt.

Die Autorin ging zum folgenden Schluss. Smil Osovsky präsentierte sich selbst als ein frommer Edelmann aus einer traditionellen Edelfamilie. Als wichtig bezeichnete er seine eigenen politischen Meinungen und speziell betonte er Landfreiheit. Sehr häufig benutzte Smil Osovsky das Motiv eines christlichen Ritters. Auch ergänzt die Autorin sein Porträt mit konkreten Eigenschaften. Der Akzent liegt auf Smils Einwirkung in verschiedenen Landesbehörden. Es ist nötig zu erwähnen, dass in der Leichenpredigt eine Bemühung des Schriftstellers, sich selbst zu präsentieren, zeigt. Die Abschlussarbeit dient auch als Beitrag zur Forschung im Gebiet der Leichenpredigten, weil solche historische Quellen viele Informationen bieten. Obwohl Smil Osovsky wichtige Positionen in verschiedenen Landesbehörden hatte, blieb er immer im Schatten der Anderen. Die Abschlussarbeit soll zur Forschung über Smil Osovsky von Doubravice etwas Neues beitragen. Er war nicht nur ein guter Landwirt und ein guter Kommentator des politischen Geschehens, sondern auch ein echter frühneuzeitiger Edelmann.

IX Seznam použitých pramenů a literatury

IX.1 Archivní prameny

Moravský zemský archiv v Brně

- A 3 - Stavovské rukopisy, Památky sněmovní III, V.
- G 2- Nová sbírka, sign. 571/6, 571/20, 571/18, 571/22, 687/59a, 571/38
(Korespondence Smila Osovského z Doubravice)
- G 11 - Sbírka rukopisů Františkova muzea, č. 367, fol. 401-417 (Přehled náboženských poměrů v Třebíči)
- G 12 - Cerroniho sbírka I, inv. č. 39, kn. 1. (Genealogie šlechty na Moravě)
- G 12 - Cerroniho sbírka II:
- Rozličné věci , č. 207.
 - inv. č. 383, Miscellanea oder die Beschreibung der Völligkeitzu Olmütz werend der Anwesenheit Rudolf II. 1577, sign. 261.
 - Eines Anonymi Štambuch, sign. II. 355.
 - Codex Doubravicianus, sign. 930.
- G 21 - Staré tisky, inv. č. III 582 (Lukáš Pražský, Zprávy kněžské)

Národní archiv Praha

- Morava, sign. 3018, 3022, 3275, 4466, 4706, 4793, 4845, 4888, 5099, 5143
(Korespondence Smila Osovského z Doubravice)

Univerzitní knihovna Uniwersytet Wroclawski

- PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ, Jakub, *Vivens Disce Mori. To jest kázání o tom, jak by měl člověk živ býti, aby dobře a šťastně mohl umříti*, Staré Město pražské 1613, sign. 391339.

Moravská zemská knihovna

- PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ, Jakub, *Postýlka neb kázání...*, Staré Město pražské 1613, sign ST1-0050.622

IX.2 *Prameny vydané*

- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona.* Podle ekumenického vydání z roku 1985, Praha 1991.
- BRANDL, Vincent (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína, Listové psaní jazykem českým, oddělení II., svazek I-III*, Brno 1870-1872.
- DEMUTH, Karel Josef (ed.), *Tovačovská kniha aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovarová zemského hejtmána Markrabství moravského sepsání obyčejů, řádů, zvyklostí starobyklých a práv Markrabství moravského*, Brno 1858.
- KAMENÍČEK, František (ed.), *Diarium pana Smila Osovského z Doubravice a na Třebíči, čili popis cesty jeho do Polska, kterou vykonal r. 1587 s arciknížetem Maxmiliánem, voleným králem polským*, ČČM 62, 1888, s. 370-385.
- KAMENÍČEK, František, *Zemské sněmy a sjezdy moravské I.*, Praha 1900.
- KAMENÍČEK, František, *Zemské sněmy a sjezdy moravské II.*, Praha 1902.
- KAMENÍČEK, František, *Zemské sněmy a sjezdy moravské III.*, Praha 1905.
- KOLÁR, Jaroslav (ed.), *Marek Bydžovský z Florentina, Svět za tři českých králů. Výbor z kronikářských zápisů o letech 1526-1596*, Praha 1987.
- KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr (edd.), *Deník rudolfínského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997.
- KUBEŠ, Adolf (ed.), *Některé prameny k dějepisu města Třebíče z doby pánů Osovských z Doubravice*, Brno 1887-1888, s. 17-30.
- KUBEŠ, Adolf (ed.), *Zřízení selské, kteráž vesnicím ku panství třebíčskému vydal r. 1573 Smil Osovský z Doubravice*, ČMM 7, 1875, s. 17-25.
- MAREK, Pavel (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Prameny k českým dějinám 16.-18. století*, České Budějovice 2005.
- MATĚJEK, František, *Moravské zemské desky III. 1567-1642. Kraj olomoucký*, Praha 1953.
- PÁNEK, Jaroslav (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I-II*, Praha 1985.
- Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu V. 1577-1580*, Praha 1887.
- ROHLÍK, Miloslav, *Moravské zemské desky III. 1567-1641. Kraj brněnský*, Praha 1957.
- PROCHÁZKA, Josef (ed.), *Konfessí Bratrská, aneb, Počet z víry a učení, i náboženství Jednoty Bratří Českých*, Praha 1869.
- RYPÁČEK, František Josef, *Třebíčské farní kroniky Martina Josefa Matlocia a Jakuba Dvořeckého*, in: Program ck. Státního gymnásia, Třebíč 1895, s. 3-35.

RYPÁČEK, František Josef, *Kronika Eliáše Střelky Náchodského*, in: Program ck. Státního gymnásia, Třebíč 1892, s. 7-36

IX.3 Použitá literatura

ARIÈS, Philippe, *Dějiny smrti I. Doba ležících*, Praha 2000.

ARIÈS, Philippe, *Dějiny smrti I. Zdivočelá smrt*, Praha 2000.

BALCÁREK, Pavel, *Kardinál František Ditrichštejn 1570-1636. Gubernátor Moravy*, České Budějovice 2007.

BARTUŠEK, Antonín, *Umělecké památky Třebíče*, Brno 1969.

BEČKOVÁ, Jana, *Erby na třebíčském zámku*, Třebíč 2001.

BEČKOVÁ, Jana, *Valdštejnové a Třebíč 1613-1945, historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*, Jihlava 2008.

BLOCH, Marc, *Králové divotvůrci. Studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*, Praha 2004.

BOBKOVÁ, Lenka – NEUDERTOVIÁ, Michaela (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem 1997.

BOURDIEU, Pierre, *Ökonomisches Kapital, Kulturelles Kapital, soziales Kapital*, in: Reinhard Kreckel (Hg.), *Sociale Ungleichheit*, Göttingen 1983, s. 183-198.

BOURDIEU, Pierre, *Sociální prostor a symbolická moc*, in: Cahiers du CeFReS 8, Praha 1995, s. 213-233.

BOURDIEU, Pierre, *Teorie jednání*, Praha 1998.

BRANDL, Vincent, *Kterak král Rudolf II. I. 1577 v Olomouci za pána země Moravské uvítán byl*, Obzor III, č. 8, Brno 1980.

BRUCK, Guido, *Habsburger als „Herculier“*, Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen 50, 1953, s. 191-198.

BURIAN, Ilja, *Dějiny protestantismu v Třebíči a Dolních Vilémovicích*, Třebíč 1996.

BURIAN, Ilja, *Děkanství horního podkrají brněnského*, Vlastivědný sborník Vysočiny, 1968, s. 25-34.

BURIANOVÁ, Zuzana, *Slavnostní vjezd císaře Rudolfa II. do Olomouce v roce 1577*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2008.

- BURKE, Peter, *Jazyk gesta v raně novověké Itálii*, in: TÝŽ (ed.), *Variety kulturních dějin*, Brno 2006, s. 67-83.
- BŮŽEK, Václav, *Der Zug Peter Woks von Rosenberg gegen die Türken im Jahre 1594*, in: *Prague Papers on History of International Relations*, 1998, s. 98-109.
- BŮŽEK, Václav, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburku*, České Budějovice 2006 (= MH VII).
- BŮŽEK, Václav, „*Páni a přátelé*“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, ČČH 100, 2002, s. 229-264.
- BŮŽEK, Václav (ed.), *Poslední páni z Hradce*, České Budějovice 1998 (= OH 6).
- BŮŽEK, Václav, *Šlechta raného novověku v českém dějepisectví devadesátých let*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= OH 7), s. 5-28.
- BŮŽEK, Václav (ed.), *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*, České Budějovice 2009 (= OH 13).
- BŮŽEK, Václav (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*, České Budějovice 1996 (= OH 5).
- BŮŽEK, Václav (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (= OH 3).
- BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007 (= OH 12).
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= OH 7).
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech v raném novověku*, České Budějovice 2000 (= OH 8).
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= OH 10).
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= OH 11).
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002.
- CEKOTA, Vojtěch, *Morava a proces konfesionalizace*, SCeTH 34, 2004, s. 47-53.

- ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar – BORSKÝ, Pavel, *Zámek (bývalý klášter benediktinů) v Třebíči. Stavebněhistorický průzkum*, Brno 2001.
- DOTZAUER, Winfried, *Die Ankunft des Herrschers. Der fürstliche „Einzug“ in die Stadt (bis zum Ende des Alten Reichs)*, Archiv für Kulturgeschichte 55, 1973, s. 245-288.
- Van DÜLMEN, Richard, *Historická antropologie*, Praha 2002.
- Van DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18.) III*, Praha 2006.
- ELIAS, Norbert, *O procesu civilizace I. Proměny chování ve světských vyšších vrstvách Západu*, Praha 2007.
- EVANS, Robert John Weston, *Rudolf II. a jeho svět. Myšlení a kultura ve střední Evropě 1576-1612*, Praha 1997.
- EVANS, Robert John Weston, *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003.
- FIŠER, Rudolf – NOVÁČKOVÁ, Eva – UHLÍŘ, Jiří, *Třebíč. Dějiny města I-II*, Brno 1978.
- FRANZEN, August, *Malé církevní dějiny*, Praha 1992.
- FUČÍKOVÁ, Eliška a kol. (edd.), *Rudolf II. a Praha, Císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum střední Evropy*, Praha-Londýn-Milán 1997.
- GEERTZ, Clifford, *Interpretace kultur. Vybrané eseje*, Praha 2000.
- Van GENNEP, Arnold, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálu*, Praha 1997.
- HALAMA, Jindřich, *Sociální učení českých Bratří 1464-1618*, Brno 2003. HALAMA, Ota, *Otázka Svatých v české reformaci. Její proměny od doby Karla IV. do doby České konfese*, Brno 2002.
- HALAMA, Ota, *Otázka Svatých v české reformaci. Její proměny od doby Karla IV. do doby České konfese*, Brno 2002.
- HALL, James, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha 1991.
- HELLER, Lynne – VOCELKA, Karl, *Die Lebenswelt der Habsburger. Kultur un Mentalitätsgeschichte einer Familie*, Graz-Wien-Köln 1997.
- HLINOMAZ, Milan, *K náhrobku Viléma z Rožmberka a pohřbům renesančních velmožů*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (=OH 3), s. 395-400.
- HLOBIL, Ivo – PETRŮ, Eduard, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha 1992.
- HOLÁ, Mlada, „*Altem loblichem prauch nach*“. *Slezská holdovací cesta Maxmiliána II. z roku 1563*, FHB 24, 2009, s. 79-101;
- HOLÁ, Mlada, „*Fuit honorifice suspectus*“. *Holdovací cesty českých panovníků do Vratislavy v pozdním středověku*, in: Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.),

- Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.-17. století. Korunní země v dějinách Českého státu III, Praha 2006, s. 273-296.
- HOLÁ, Mlada – HOLÝ, Martin, „*Vratislaviam venit magno et solemni apparatu*“, *Holdovací cesta Rudolfa II. do Vratislavy v roce 1577*, in: *Per saecula ad tempora nostra*, Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, Praha 2007, s. 284-295.
- HOLÝ, Martin, *Jindřich Michal Hýzrle z Chodů (1575-1665) a jeho poznávací cesta po střední a západní Evropě v letech 1607 až 1608*, in: J. Kubeš (ed.), *Šlechtic na cestách v 16. a 18. století*, Pardubice 2007, s. 35-65.
- HOLÝ, Martin, *Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v 16. a v první třetině 17. století*, FHB 21, 2005, s. 111-210.
- HOLÝ, Martin – MIKULEC, Jiří (edd.), *Církev a smrt. K institucionalizaci smrti v raném novověku*, Praha 2007.
- HRBEK, Jiří, *Politický rozměr českých barokních korunovací*, in: Karel Malý – Ladislav Soukup (edd.), *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*, Praha 2006, s. 192-214.
- HRDLIČKA, Josef, *Otázky bez odpovědi, aneb konsenzuální ticho při obnovách městských rad v raně novověkých Čechách*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007 (= OH 12), s. 187-220.
- HRDLIČKA, Josef, *Rituál stolování na raně novověkých aristokratických dvorech v Českých zemích*, in: Václav Bůžek – Pavel Král, *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= OH 7), s. 619-653.
- HREJSA, Ferdinand, *Luterství, kalvinismus a podobojí na Moravě před Bílou horou*, ČČH 44, 1938, s. 296-326, 475-485;
- HREJSA, Ferdinand, *Sborové jednoty bratrské*, Praha 1935.
- HRUBÝ, František, *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*, ČČH 40, 1934, s. 263-309.
- HRUBÝ, František, *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*, ČČH 41, 1935, s. 149, 237-268;
- HRUBÝ, František, *Pohřební kázání o Jindřichu Matyáši hr. z Thurnu*, ČČH 38, 1932, s. 12-55.
- JAKUBEC, Ondřej, *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby*, Olomouc 2003.
- JAKUBEC, Ondřej (ed.), *Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích*, Olomouc 2007.

- JANÁČEK, Josef, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526-1547 I/II*, Praha 1968-1984.
- JANÁČEK, Josef, *Pád Rudolfa II.*, Praha 1973.
- JANÁČEK, Josef, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha-Litomyšl 1997.
- JANÁČEK, Josef, *Ženy české renesance*, Praha 1977.
- JIREČEK, Josef, *Rukověť k dějinám literatury české do konce 18. věku II*, Praha 1876.
- JUROK, Jiří, *Šlechtické zemské úřady a rodová majetková moc v předbělohorských Čechách a na Moravě (1526-1620)*, ČMM 110, 1991, s. 239-252.
- JUST, Jiří – NEŠPOR Zdeněk R. – MATĚJKA, Ondřej a kol., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009.
- KADLEC, Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin*, Praha 1991.
- KAMENÍČEK, František, *Císař Rudolf II. na Moravě roku 1577*, in: Sborník dějepisných prací bývalých žáků Dra. Václava Vladivoje Tomka vydaný na památku odchodu jeho z university Klubem historickým v Praze, Praha 1888, s. 48-57.
- KNOZ, Tomáš, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, Brno 2001.
- KNOZ, Tomáš, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008.
- KNOZ, Tomáš, *Renesanční zámky na Moravě. „Zámeckost“, „renesančnost“ a „moravskost“ moravských renesančních zámků*, in: Josef Válka – Tomáš Knoz (edd.), *Morava v době renesance a reformace*, Brno 2001, s. 46-58.
- KNOZ, Tomáš, *Todten-Gerüst. Dobrá smrt ctnostného šlechtice v pohřebních kázáních Dona Florentin Schillinga*, SPFFBU C 49, 2002, s. 119-134.
- KNOZ, Tomáš, *Výběrová bibliografie k dějinám smrti na území českých zemí*, SPFFBU C 51, Brno 2004, s. 305-320.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha-Litomyšl 2001.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Vpád pasovských a soudobé české myšlení*, DaS 6, 1991, s. 15-20.
- KOPECKÝ, Milan, *Nad předmluvou Jakuba Petrozelína (Příspěvek ke studiu postilografie epochy renesance)*, in: Z kralické tvrze XII, Kralice nad Oslavou 1985, s. 1-6.
- KRÁL, Pavel, *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století*, in: Martin Holý – Jiří Mikulec (edd.), *Církev a smrt. K institucionalizaci smrti v raném novověku*, Praha 2007, s. 7-22.
- KRÁL, Pavel, *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických rituálu v druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= OH 10), s. 439-456.

- KRÁL, Pavel, *Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 173-187.
- KRÁL, Pavel, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550-1650*, České Budějovice 2002 (= MH II).
- KRÁL, Pavel, *Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= OH 8), s. 315-332.
- KRÁL, Pavel, *Pohřby posledních pánů z Hradce*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Poslední páni z Hradce*, České Budějovice 1998 (= OH 6), s. 401-438.
- KRÁL, Pavel, *Rituál a ceremoniál. Na příkladu pohřebních slavností na šlechtických dvorech v raném novověku*, in: SPFFBU C 49, Brno 2002, s. 71-85.
- KRÁL, Pavel, *Ronšperské setkání. Švamberský pohřeb jako místo politické komunikace předbělohorské společnosti*, JSH 68, 1999, s. 291-307.
- KRÁL, Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004 (= MH IV).
- KROFTA, Karel, *Majestát Rudolfa II*, Praha 1909.
- KUBEŠ, Adolf, *Dějepis města Třebíče*, Třebíč 1874.
- KUBEŠ, Adolf, *Literátský sbor trebičský se zvláštním zřetelem k vývoji a významu literátských sborů vůbec*, ČMM 12, 1880, s. 131-156.
- KUBEŠ, Jiří, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*, disertační práce, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2005.
- KUBEŠ, Jiří (ed.), *Šlechtic na cestách v 16. a 18. století*, Pardubice 2007.
- LE GOFF, Jacques, *Kultura středověké Evropy*, Praha 2005.
- LE GOFF, Jacques, *Zrození očištění*, Praha 2003.
- LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude, *Encyklopedie středověku*, Praha 2002.
- LORENZOVÁ, Helena – PETRASOVÁ, Taťána (edd.), *Fenomén smrti v kultuře 19. století*, Praha 2001.
- LURKER, Manfred, *Slovník biblických obrazů a symbolů*, Praha 1999.
- MACŮREK, Josef, *Čechové a Poláci v 2. polovině 16. století (1573-1589)*, Praha 1948.
- MACŮREK, Josef, *Dozvuky polského bezkráloví z roku 1587*, Praha 1929.
- MALÍŘ, Jiří – VLČEK, Radomír (edd.), *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*, Brno 2001.

- MALÝ, Tomáš, *Komemorativní kultura v českých zemích raného novověku*, in: Ondřej Jakubec, *Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích*, Olomouc 2007, s. 36-43.
- MAREK, Jaroslav – ŠMAHEL, František, *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*, ČČH 97, 1999, s. 1-18.
- MAREK, Jindřich, *Bratrská nauka o posledních věcech člověka a smrt pána Kunráta Krajíře z Krajku (1487-1542)*, in: *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků* 19, 2005 2006, s. 33-59.
- MAREK, Pavel, *Ceremoniál jako zrcadlo hierarchického uspořádání císařského dvora Ferdinanda II.*, in: Václav Bužek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr*, České Budějovice 2002 (= OH 10), s. 371-396.
- MAREK, Pavel, *Politický vliv Španělska a papežského státu na císařském dvoře Ferdinanda II.*, ČMM 126, 2007, s. 285-318.
- MATĚJEK, František, *Osídlení Moravy před třicetiletou válkou*, SH 33, Praha 1986, s. 31-87.
- MAŤA, Petr, *Die Renaissance des Fegefeuers im barocken Böhmen*, In: *Menschen Handlungen - Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*, České Budějovice 2001 (= OH 9), s. 139-160.
- MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.
- MAUR, Eduard – ŠRONĚK, Václav, *K demografii české šlechty v 16. století (Hynek Krabice z Weitmile a jeho pěti manželek)*, HD 26, 2002, s. 5-27.
- MÍKA, Alois, *Stoletý zápas o charakter českého státu 1526-1627*, Praha 1974.
- MYSLIVEČEK, Milan, *Velký erbovník: encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české I-II*, Praha 2005-2006.
- NAVRÁTIL, Bohumil, *Biskupství Olomoucké 1576-1579 a volba Stanislava Pavlovského*, Praha 1909.
- NEŠPOR, Václav, *Dějiny města Olomouce*, Olomouc 1998.
- NEUDERTOVÁ, Michaela „*Item ve velkém fraucimře před luthauzem se nachází...*“ (*Příspěvek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v severozápadních Čechách*, in: Václav Bužek – Pavel Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= OH 7).
- NIKODÉM, Vilém, *Dějiny města Třebíče I*, Třebíč 1931.
- NOVÁK, Jan Bedřich, *Rudolf II. a jeho pád*, Praha 1935.
- NOVOTNÝ, Miroslav, *Duchovní*, in: Václav Bužek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 111-138.

- ODLOŽILÍK, Otakar, *Zápas o bratrskou školu v Třebíči 1557*, ČMM 55, 1931, s. 186-189.
Ottův slovník naučný XVIII, Praha 1902.
- PÁNEK, Jaroslav, *K povaze vlády Rudolfa II. v Českém království*, FHB 18, 1997, s. 71-84.
- PÁNEK, Jaroslav, *Paměti českého šlechtice z poloviny 16. století („Sarmacia“ Jana Zajíce z Házmburka)*, FHB 14, 1990, 17-98.
- PÁNEK, Jaroslav, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*, ČsČH 36, 1988, s. 856-872.
- PÁNEK, Jaroslav, *Politický systém předbělohorského státu*, FHB 11, 1987, s. 41-101.
- PÁNEK, Jaroslav, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, s. 132-203.
- PÁNEK, Jaroslav, *První krize habsburské monarchie*, in: Petr Vorel (ed.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, Pardubice-Praha 1999, s. 11-27.
- PÁNEK, Jaroslav, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Praha 1982.
- PÁNEK, Jaroslav, *Stavovství v předbělohorské době*, FHB 6, 1984, s. 163-218.
- PAVLÍČEK, Viktor, *Toulky valečkou historií*, in: Zpravodaj obce Valeč, Valeč 2007, s. 8-10.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, „Dobrá památka“, *pohřební kázání a starší dějepisectví. Německé pohřební kázání nad kardinálem Harrachem z roku 1667*, *Theatrum historiae* 2, 2007, s. 137-155.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, *(Ještě jednou) pohřební kázání Matěje Cyra nad Petrem Vokem z Rožmberka roku 1612. Jednota bratrská a mediální propagace*, in: *Epigraphica & sepulcralia* (v tisku).
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, *Pohřební kázání a emblematický tisk. Kázání nad trevírským kurfiřtem Johannem Hugo von Orsbeck z roku 1711*, *Theatrum historiae* 3, 2008, s. 109-135.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, *Pohřební kázání nad biskupy v době konfesionalizace*, in: Martin Holý – Jiří Mikulec (edd.), *Církev a smrt. K institucionalizaci smrti v raném novověku*, Praha 2007, s. 115-148.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, *"Tichý pohřeb" trevírského kurfiřta Karla Lotrinského ve Vídni 1715-1716. Raně novověká smrt v kontextu dvorského ceremoniálu a katolické komemorace*, ČMM 127, 2008, s. 313-333.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*, České Budějovice 2008.

- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, *Výzdoba pohřebních kázání nad olomouckými biskupy. Příspěvek ke katolické komemoraci v raném novověku*, in: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska, s. 127-138.
- PEŠEK, Jiří, *Filip Melancthon. 500 let od narození velkého humanisty, reformátora a pedagoga*, DaS 19, 1997, s. 39-43.
- PEŠEK, Jiří, *Slavnost jako téma dějepisného zkoumání*, in: TÝŽ (ed.), *Pražské slavnosti a velké výstavy. Sborník příspěvku z konferencí Archivu hl. m. Prahy 1989 a 1991, Praha 1995 (= DP 12).*
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Doba Rudolfa II.*, Praha 194.
- PRAHL, Roman a kol., *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*, Praha 2004.
- RADIMSKÁ, Jitka (ed.), „*Vita morsque et librorum historia*“. *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven*, České Budějovice 2006 (= OR 9).
- RATAJ, Tomáš, *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002.
- RAZÍM, Vladislav – ZAHRADNÍK, Pavel, *Třebíč – středověké opevnění bývalého kláštera benediktynů. Stavebně-historický průzkum*, Třebíč-Praha 2003.
- RYANTOVÁ, Marie, „*In perpetuam sui memoriam scripsit*“ *Raně novověké památníky jako prostředek uchování paměti*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 106-115.
- RYANTOVÁ, Marie, *Památníky aneb štambuchy, tj. alba amicorum. Kulturně historický fenomén raného novověku*, České Budějovice 2007.
- RYPÁČEK, František Josef, *Paměti a zápisy Smila II. Osovského z Doubravice a na Třebíči*, in: *Třicátý program c. k. Českého vyššího gymnasia v Brně na konci školního roku 1896-1897*, Brno 1897, s. 1-18.
- RYPÁČEK, František Josef, *Paní Kateřina Žerotínová z Waldštejna a Třebíč*, ČMM 19, 1895, s. 172-174.
- ŘÍČAN, Rudolf, *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha 1957.
- SAMEŠ, Vincent, *Stručné dějiny města Třebíče*, Třebíč 1972-1979.
- SEVERINOVÁ, Jana – SEVERIN, Karel, *Stavebněhistorické a restaurátorské posouzení exteriéru areálu zámku v Třebíči*, Brno 1996.
- SCHINDLING, Anton, *Utváření konfesí, konfesionalizace a multikonfesionalita jako základní problém evropských dějin v 16. a 17. století. Nová německá literatura k problematice*, ČČH 106, 2008, s. 80-108.
- SCHMITT, Jean-Claude, *Svět středověkých gest*, Praha 2004.

- SLÁDEK, Miloš, *Malý svět jest člověk aneb výbor z české barokní prózy*, Praha 1995.
- SLÁDEK, Miloš, *Posmrtné cestování Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová, *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem 1997, s. 215-218.
- SLÁDEK, Miloš, *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století*, in: Česká literatura doby baroka, Literární archiv 27 (Sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století), Praha 1994, s. 191-208.
- SLÁDEK, Miloš, *Vítr jest život člověka aneb život a smrt v české barokní próze*, Praha 2000.
- SMÍŠEK, Rostislav, *Leopold I., Markéta Tereza Španelská a Ferdinand z Ditrichšteina. Návštěva císařské rodiny v Mikulově roku 1672 jako prostředek symbolické komunikace*, in: Václav Bužek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007 (= OH 12), s. 65-111.
- SMÍŠEK, Rostislav – DURAJOVÁ, Miroslava, *Hieronymus der Ältere Schlick: Das Tagebuch. Eine Selbstdarstellung aus den Jahren 1580-1582*, České Budějovice 2008.
- STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe –Thesen – Forschungsperspektiven*, ZHF 31, 2004, Heft 4, s. 489-527.
- SVOBODA, Milan, *Tři pohřební kázání z první půle 17. věku: šlechtické rody a jejich příbuzní z českých zemí (Srovnání a metody interpretace textů z historického hlediska)*, in: Jitka Radimská ed.), „*Vita morsque et librorum historia*“. *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven*, České Budějovice 2006 (= OR 9).
- SVATOŠ, Michal, *Akademická peregrinace a cesty za vzděláním*, in: Lenka Bobková - Michaela Neudertová (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem 1997, s. 241-250.
- SVOBODOVÁ, Amalie, *Jakub Petrozelin a Třebíč*, disertační práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno, Brno 1929.
- ŠKARKA, Antonín, *Nový komeniologický nález: Kázání pohřební nad P. Fabriciem z roku 1649*, in: Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko – historicko – filologická č. 4, Praha 1938, s. 1-75.
- ŠOTOLA, Jaroslav, *Habitus: sociologický koncept a jeho využití v historické vědě*, in: Lucie Štorchová (ed.), *Conditio humana - konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007, s. 95-111.
- ŠRONĚK, Michal, *Pohřební ceremonie Petra Voka z Rožmberka a jejich konfesijní pozadí*, in: Dalibor Prix – Jíří Roháček (edd.), *Epigraphica & sepulcralia I. Sborník příspěvků*

- ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaný Ústavem dějin umění AV ČR v letech 2000 až 2004, Praha 2005, s. 201-215.
- ŠTEDRON, Miloš – VÁLKA, Josef, *Svátky a slavnosti v dějinách kultury*, OM 18, 1986, s. 289-297.
- TIBITANCLOVÁ, Radka, *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna, na Třebíči a Červené Lhotě (1568-1637) (edice korespondence)*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2006.
- TOMEK, Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy XII*, Praha 1901.
- TRUHLÁŘ, Antonín, *Rukověť humanistického básnictví I*, Praha 1966.
- TŘEŠTÍK, Dušan, *Myslití dějiny*, Praha 1999,
- TURNER, Victor, *Průběh rituálu*, Brno 2004.
- VÁLKA, Josef, *Češi a Moravané*, DaS 12, 1990, s. 12-14.
- VÁLKA, Josef, *Dějiny Moravy II. Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1995.
- VÁLKA, Josef, *Moravská aristokracie na přelomu 16. a 17. století*, in: V. Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (= OH 3), s. 155-165.
- VÁLKA, Josef, „Moravanství“ v 15. století. *Komplikace ve vývoji české nacionality*, in: TÝŽ (ed.), *Husitství na Moravě. Náboženská snášenlivost. Jan Amos Komenský*, Brno 2005, s. 217-226.
- VÁLKA, Josef, *Moravská zemská správa a svoboda v 15.-16. století*, in: TÝŽ – Tomáš Knoz, *Morava v době renesance a reformace*, s. 17-30.
- VÁLKA, Josef, *Tolerance či koexistence (K povaze soužití různých náboženských vyznání v českých zemích v 15. až 17. století)*, in: TÝŽ (ed.), *Husitství na Moravě. Náboženská snášenlivost. Jan Amos Komenský*, Brno 2005, s. 237-248.
- VÁLKA, Josef, *Zemsko-stavovská politická mentalita v bělohorském období*, Studie muzea Kroměřížska 90, 1990, s. 55-66.
- VAŘEKA, Marek, *Jan z Pernštejna. 1561-1597. Hospodářský úpadek Pernštejnů*, České Budějovice 2008.
- VOCELKA, Karl, *Die politishce Propaganda Kaiser Rudolfs II (1576-1612)*, Wien 1981.
- VODIČKOVÁ, Drahomíra, *Biskup politikem. Korespondence olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského s představiteli české a moravské zemské obce v letech 1579-1598*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, 2009.

- VOREL, Petr, *Rodové heraldické pověsti jako prostředek mezigeneračního přenosu informace ve šlechtickém prostředí českých zemí v 16. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král, *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 61-67.
- VOREL, Petr, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999.
- VOREL, Petr, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. – 17. stol.*, Pardubice 2001.
- VOREL, Petr, *Říšské sněmy a jejich vliv na vývoj zemí Koruny české v letech 1526-1618*, Pardubice 2005.
- VYBÍRAL, Zdeněk, *Autorita a moc v paměti urozených*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 119-133.
- VYBÍRAL, Zdeněk, *Moc „institucionální“ a moc „symbolická“*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= OH 11), 245-255.
- UHLÍŘ, Jiří, *Karel František Tepper, západomoravský barokní malíř*, Západní Morava 4, 2000, s. 17-44.
- VYBÍRAL, Zdeněk, *Politická komunikace aristokratické společnosti v českých zemích na počátku novověku*, České Budějovice 2005 (= MH VI).
- VYBÍRAL, Zdeněk, *Politická kultura stavovské Moravy*, SCeH 34, 2004, s. 16-27.
- VYBÍRAL, Zdeněk, *Stavovská Morava mezi Rudolfem II. a Matyášem (Vztahy mezi českou s moravskou stavovskou reprezentací a konfederace z roku 1608)*, ČMM 116, 1997, s. 347-386.
- VYBÍRAL, Zdeněk, *Stavovství a dějiny moci v Českých zemích na prahu novověku*, ČČH 99, 2001, s. 725-759.
- WINKELBAUER, Thomas, *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, Wien 2003.
- ZEMEK, Petr, *Konfese moravských (novo)utrakvistů z roku 1566*, SCeH 33, 2003, s. 109-149.

X Seznam vyobrazení

Seznam vyobrazení v textu

1. Erb Osovských z Doubravice [Jakub PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ, *Vivens Disce Mori. To jest kázání o tom, jak by měl člověk živ býti, aby dobře a šťastně mohl umříti*, Staré Město pražské 1613, s. 2]
2. Pohled na třebíčský zámek ze západu. Je vidět západní průčelí baziliky, západní křídlo a z pohledu vpravo je visuté jihozápadní křídlo zámku, v jehož přízemí je tzv. jízdárna [Focen byl model třebíčského zámku, který je umístěn v Muzeu Vysočiny Třebíč]
3. Zazděné okno s ostěním s motivem zavínuté střely – heraldického znaku Osovských z Doubravice
4. List ze štambuchu Smila Osovského z Doubravice s podpisy Karla staršího ze Žerotína a Petra Voka z Rožmberka [MZA Brno, G 12 - Cerroniho sbírka II, *Eines Anonymi Štambuch*, č. 355, s. 93]
5. Obraz Genealogického stromu s erby Osovských z Doubravice, pánů z Lichtenburka, ze Žerotína a z Valdštejna (po roce 1589), inv. č. 1 15 447, olej na plátně, 235 x 182 cm [Sbírka Muzea Vysočiny Třebíč]
6. Renesanční náhrobek Smila Osovského z Doubravice (po roce 1613) v rytířské zbroji a s rodinným erbem v pravé ruce. [Sbírka Muzea Vysočiny Třebíč]

Seznam vyobrazení v obrazové příloze

1. Letecký pohled na třebíčský zámek [Rudolf FIŠER – Eva SEMOTANOVÁ, *Historický atlas měst České republiky*, sv. 9 Třebíč, Praha 2001]
2. Bližší pohled na zámek [Model třebíčského zámku, který je umístěn v Muzeu Vysočiny Třebíč]
3. Pohled na zámek z jihu [Model třebíčského zámku, který je umístěn v Muzeu Vysočiny Třebíč]
- 4-5. Pohledy do nepřístupných prostor zámku, kde se předpokládají obytné místnosti Smila Osovského z Doubravice
6. Ostění s erbovním znakem Osovských z Doubravice [Sbírka Muzea Vysočiny Třebíč]

7. Veduta města Třebíče z roku 1720 z plánu panství Valdštejnů [Rudolf FIŠER – Eva SEMOTANOVÁ, Historický atlas měst České republiky, sv. 9 Třebíč, Praha 2001]
8. Detail zámku a kostela pouze s jednou věží [Rudolf FIŠER – Eva SEMOTANOVÁ, Historický atlas měst České republiky, sv. 9 Třebíč, Praha 2001]
9. Vyobrazení Třebíče na votivním „mariezelském“ obraze z roku 1766 [Rudolf FIŠER – Eva SEMOTANOVÁ, Historický atlas měst České republiky, sv. 9 Třebíč, Praha 2001]
10. Detail zámku a kostela již s oběma věžemi [Rudolf FIŠER – Eva SEMOTANOVÁ, Historický atlas měst České republiky, sv. 9 Třebíč, Praha 2001]
11. Detail erbu Smila Osovského z Doubravice na obraze genealogického stromu ze sbírky Muzea Vysočiny Třebíč [Sbírka Muzea Vysočiny Třebíč]
12. Detail erbů Smilových manželek Bohunky ze Žerotína a Kateřiny z Valdštejna [Sbírka Muzea Vysočiny Třebíč]
13. Detail orla a latinské devisy na obraze genealogického stromu [Sbírka Muzea Vysočiny Třebíč]
14. Obraz Hynka Brtnického z Valdštejna ze sbírky Muzea Vysočiny Třebíč [Sbírka Muzea Vysočiny Třebíč]
15. Původní umístění náhrobků v pohřební zahradě při bratrském sboru (před rokem 1959) [Sbírka Muzea Vysočiny Třebíč]
16. Letecký pohled na jádro Třebíče, trebičský zámek a prostory bývalého bratrského sboru. [Rudolf FIŠER – Eva SEMOTANOVÁ, Historický atlas měst České republiky, sv. 9 Třebíč, Praha 2001]
17. Náhrobky Buriana Osovského z Doubravice a jeho manželky Elišky Bítovské z Lichtenburka [Sbírka Muzea Vysočiny Třebíč]
18. Náhrobek první manželky Smila Osovského Bohunky ze Žerotína [Sbírka Muzea Vysočiny Třebíč]
19. Titulní strana pohřebního kázání Jakuba staršího Petrozelína Kunštátského [Jakub PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ, *Vivens Disce Mori. To jest kázání o tom, jak by měl člověk živ býti, aby dobře a šťastně mohl umříti*, Staré Město pražské 1613, s. 1]
20. Alianční erb Smila Osovského a Kateřiny z Valdštejna s básní Jana Kampana Vodňanského [Jakub PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ, *Vivens Disce Mori. To jest kázání o tom, jak by měl člověk živ býti, aby dobře a šťastně mohl umříti*, Staré Město pražské 1613, s. 2]

21. Ukázka oslavných latinských básní [Jakub PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ, *Vivens Disce Mori. To jest kázání o tom, jak by měl člověk živ býti, aby dobře a šťastně mohl umříti*, Staré Město pražské 1613, s. 43]
22. Závěrečná báseň Jana Kampana Vodňanského. „Odešel Smil Osovský, hrdina velmi statečný, a tím slavný rod Osovských, vymíraje, padl. A kdo dívá se a sleduje klouzavý lidský osud řekne: Kde nyní j slavný rod Osovský? Byl, už není.“ [Jakub PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ, *Vivens Disce Mori. To jest kázání o tom, jak by měl člověk živ býti, aby dobře a šťastně mohl umříti*, Staré Město pražské 1613, s. 42]

XI Obrazová příloha

Obr. 1. Letecký pohled na třebíčský zámek

Obr. 2. Bližší pohled na zámek (model třebíčského zámku, který je umístěn v Muzeu Vysočiny Třebíč)

Obr. 3. Pohled na zámek z jihu (model třebíčského zámku, který je umístěn v Muzeu Vysočiny Třebíč)

Obr. 4-5. Pohledy do nepřístupných prostor zámku, kde se předpokládají obytné místnosti Smila Osovského z Doubravice

Obr. 6. Ostění s erbovním znakem Osovských z Doubravice

Obr. 7. Veduta města Třebíče z roku 1720 z plánu panství Valdštejnů

Obr. 8. Detail zámku a kostela pouze s jednou věží

Obr. 9. Vyobrazení Třebíče na votivním „mariezelském“ obraze z roku 1766

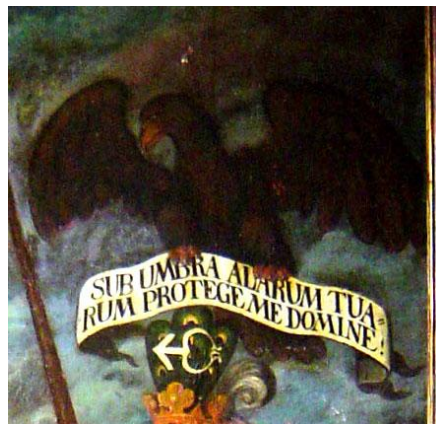
Obr. 10. Detail zámku a kostela již s oběma věžemi

Obr. 11. Detail erbu Smila Osovského z Doubravice na obraze genealogického stromu ze sbírky Muzea Vysočiny Třebíč

Obr. 12. Detail erbů Smilových manželek Bohunky ze Žerotína a Kateřiny z Valdštejna

Obr. 13. Detail orla a latinské devisy na obraze genealogického stromu

Obr. 14. Obraz Hynka Brtnického z Valdštejna ze sbírky Muzea Vysočiny Třebíč

Obr. 15. Původní umístění náhrobků v pohřební zahradě při bratrském sboru (před rokem 1959)

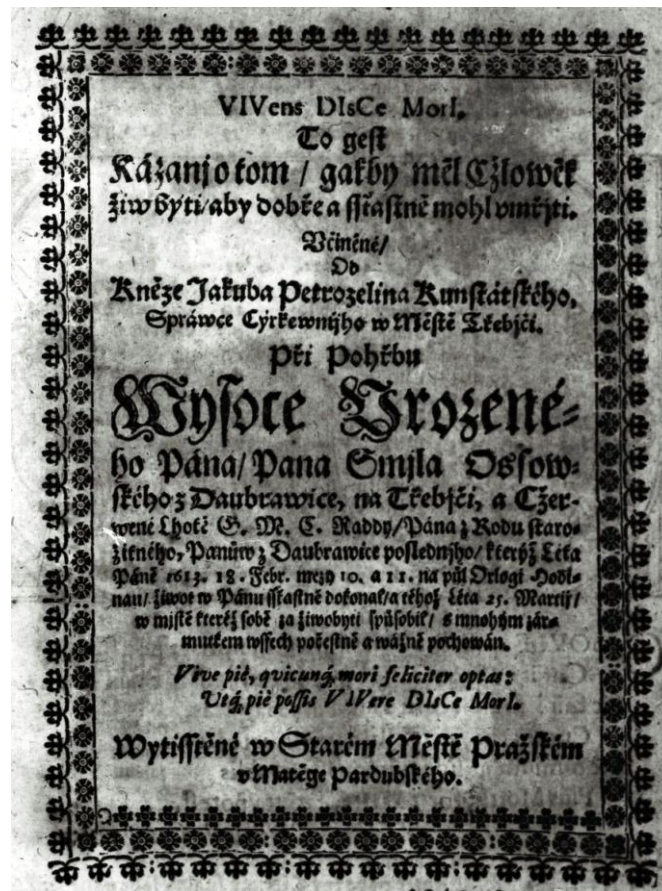
Obr. 16. Letecký pohled na jádro Třebíče, třebíčský zámek a prostory bývalého bratrského sboru.

Obr. 17. Náhrobky Buriana Osovského z Doubravice a jeho manželky Elišky Bítovské z Lichtenburka

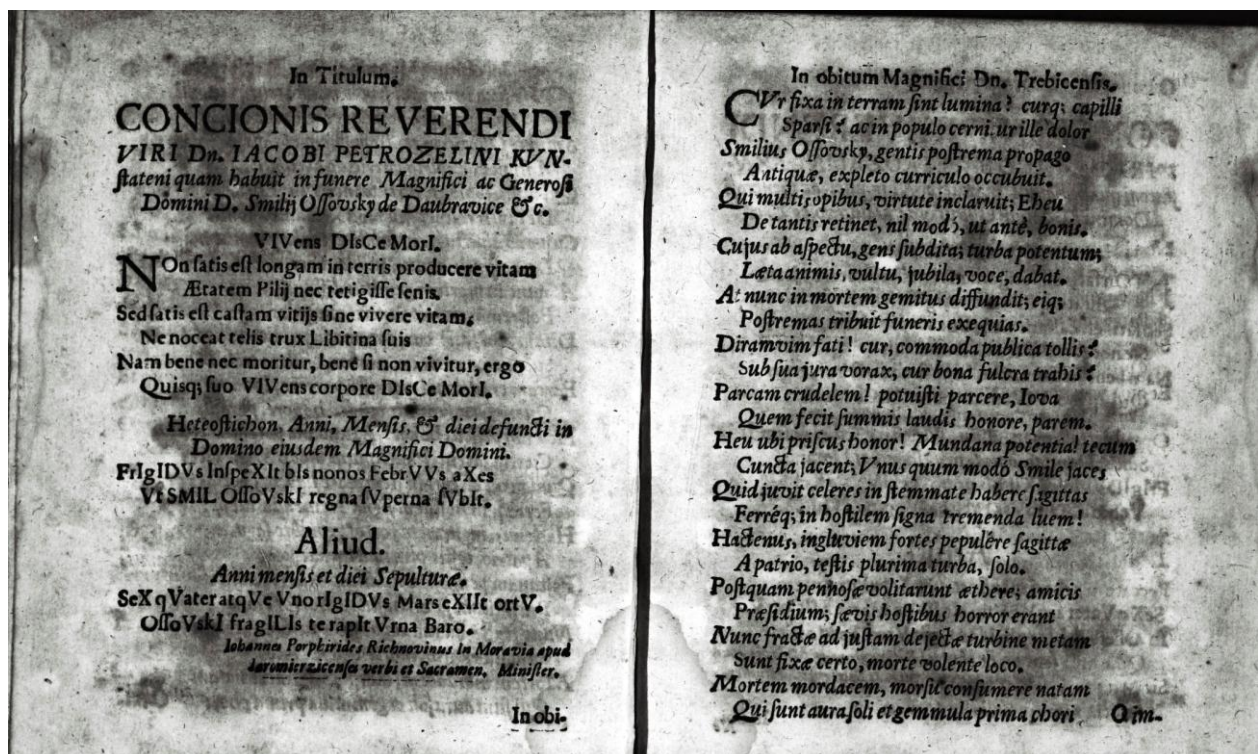
Obr. 18. Náhrobek první manželky Smila Osovského Bohunky ze Žerotína

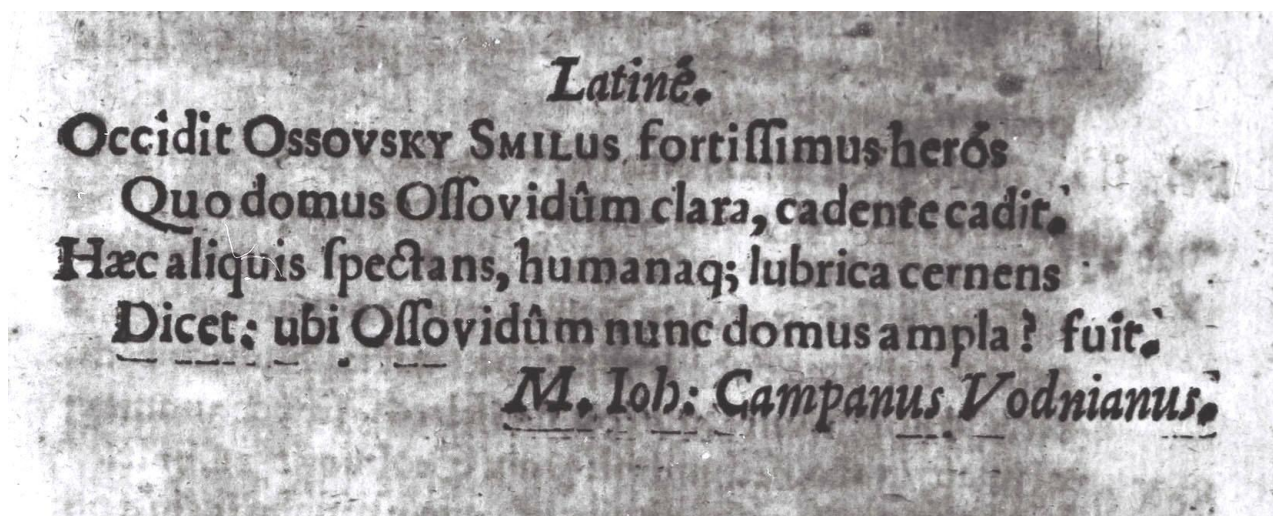
Obr. 19. Titulní strana pohřebního kázání Jakuba staršího Petrozelina Kunštátského

Obr. 20. Alianční erb Smila Osovského a Kateřiny z Valdštejna s básní Jana Kampana Vodňanského

Obr. 21. Ukázka oslavných latinských básní

Obr. 22. Závěrečná báseň Jana Kampana Vodňanského. „Odešel Smil Osovský, hrdina velmi statečný, a tím slavný rod Osovských, vymíraje, padl. A kdo dívá se a sleduje klouzavý lidský osud řekne: Kde nyní j slavný rod Osovský? Byl, už není.“

XII Seznam zkratek

1 K	První list Korintským
1 S	První Samuelova
ČČH	Český časopis historický
ČMM	Časopis Matice moravské
ČsČH	Československý časopis historický
Da	Daniel
DaS	Dějiny a současnost
DP	Documenta Pragensia
FHB	Folia historica bohemica
Fol.	folio
HD	Historická demografie
Inv. č.	inventární číslo
J	Evangelium podle Jana
Jb	Jób
JSH	Jihočeský sborník historický
L	Evangelium podle Lukáše
MH	Monographia historica
Mk	Evangelium podle Marka
Mt	Evangelium podle Matouše
OH	Opera historica
OM	Opus musicum
OR	Opera romanica
SCetH	Studia Comeniana et Historica
SH	Sborník historický
Sign.	signatura
Sír	Sírachovec
ZHF	Zeitschrift für historische Forschung
SPFFBU	Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity